

ПРИЈЕДЛОГ

**РЕПУБЛИКА СРПСКА
ВЛАДА**

**Стратегија реформе пензијског система у
Републици Српској
Извод**

Бања Лука, март 2010. године

*Једна друштвена заједница постаће
велика оног тренутка кад стари
људи саде младице дрвећа у чијем
хладу никад неће сједити.*

Грчка пословица

**СТРАТЕГИЈА РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА
У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ
ИЗВОД**

Изјава одговорности:

Мишљења, ставови и препоруке чланова Радне групе за израду Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској, који су садржани у овом документу, нису нужно једнаки ставовима институција у којима су аутори стално запослени

Радна група за израду Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској („Службени гласник Републике Српске“, број: 11/07, 81/07 и 4/09):

1. Божана Шљивар – председник,
2. проф. др. Јасмин Комић – члан,
3. проф. др. Остоја Кременовић – члан,
4. проф. др. Радомир Божић – члан,
5. мр. Сњежана Рудић – члан,
6. Брано Симанић – члан,
7. Чедо Ковачевић – члан,
8. Далибор Томаш – члан,
9. Дарко Лакић – члан,
10. Мира Поткоњак – члан,
11. Рајко Плавшић – члан.

Поред чланова Радне групе у изради дијела Стратегије који се односи на демографске аспекте пензијског система учествовали су:

- проф др. Бранислав Ђурђевић, Нови Сад, Србија
- Рајко Врањеш, Републички завод за статистику.

Консултант на изради софтвера за пројекције пензијског система био је г. Патрик Вајс (Patrick Wiese), актуар, Вашингтон, САД.

Техничка обрада: Божана Ловшин.

ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Поред чланова радне групе, у изради ове стратегије били су укључени и бројни домаћи и међународни стручњаци из области које су повезане са пензијским системом, међу којима се посебна захвалност изражава:

- сарадницима из Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске,
- савјетницима који су били укључени у Пројекат техничке помоћи социјалном осигурању у БиХ (енгл. SITAP - Social Insurance Technical Assistance Project), подкомпонента: Савјетник за пензијску политику, а посебно Душану Кидричу (Словенија), Амилу Каменици (БиХ), David Lindeman (САД), Agnieszka Chlon Dominciak (Пољска) и Ufuk Guven (Турска),
- колегицама и пријатељима Зорици Апостолској и Биљани Петроској из Агенције за супервизија на капитално финансирано пензиско осигуравање Македонија (МАПАС),
- колегама у Министарству рада и социјалне политике Републике Србије и Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање Србије,
- колегама у Хрватском заводу за мировинско осигурање,
- колегама у Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije и
- другима који су савјетима, сугестијама и примједбама допринијели изради ове Стратегије.

Садржај

ПРЕДГОВОР	6
1 ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	9
1.1 ПРОЦЕНА БРОЈА СТАНОВНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ ЗА 2006. ГОДИНУ	9
1.2 ПРОЈЕКЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	10
1.3 РЕЗИМЕ РЕЗУЛТАТА ПРОЈЕКЦИЈА СТАНОВНИШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ.....	11
2 АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	13
2.1 ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА	13
2.2 ПРАВНИ ОКВИР ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА	13
2.3 ИЗВРШЕНЕ ПАРАМЕТАРСКЕ РЕФОРМЕ	13
2.4 ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЉИ СИСТЕМА ПЕНЗИЈСКОГ И ИНВАЛИДСКОГ ОСИГУРАЊА РС	17
2.4.1 Приходи и расходи Фонда ПИО.....	19
2.5 АНАЛИЗА СЕГМЕНАТА СИСТЕМА МЕЂУГЕНЕРАЦИЈСКЕ СОЛИДАРНОСТИ.....	21
2.5.1 Обавезно осигурана лица (обухват).....	21
2.5.2 Услови за остваривање права на старосну и породичну пензију.....	23
2.5.3 Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, обрачунска стопа и стопа замјене.....	25
2.5.4 Препоруке за увођење бод система.....	28
2.5.5 Социјална пензија.....	29
2.5.6 Привилегована права.....	30
2.5.7 Инвалидско осигурање	33
2.6 НАПЛАТА ДОПРИНОСА	36
2.7 АКТУАРСКА ЈЕДИНИЦА	37
3 МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА И МОДЕЛИ РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКИХ СИСТЕМА	38
3.1.1 Суштина обавезног капитализованог пензијског осигурања.....	39
3.1.2 Транзициони трошак	43
3.1.3 Претпоставке и предуслови за увођења обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања.....	46
4 МОДЕЛИРАЊЕ СИСТЕМА ОБАВЕЗНОГ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	47
4.1 Циљеви пензијске реформе.....	47
4.2 Полазне основе моделирања.....	48
4.3 Претпоставке за пројекције пензијског система РС	49
4.4 Пројекције демографских показатеља	51
4.5 Пројекције финансијских показатеља постојећег пензијског система без реформе	52
4.6 Реформа постојећег система међугенерациске солидарности - РАУГ	58
4.7 Увођење обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања	63
5 ПЕНЗИЈСКИ РЕЗЕРВНИ ФОНД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	73
6 УВОЂЕЊЕ ДОБРОВОЉНОГ КАПИТАЛИЗОВАНОГ „III СТУБА“ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА	74
ЗАКЉУЧЦИ	75
ДОДАТАК 1	77
ДОДАТАК 2	80
ДОДАТАК 3	87
ОСНОВНИ ПОЈМОВИ	89

ПРЕДГОВОР

Пензијски систем Републике Српске функционише искључиво на принципу међугенерациске солидарности (енгл. Pay As You Go – PAYG). Овакав систем пензијског осигурања под утицајем је бројних негативних демографских и економских промјена и трендова, што угрожава његову дугорочну финансијску одрживост. Промјене и трендови се првенствено огледају у: смањењу стопе фертилитета, продужавању очекиваног животног вијека, те постојању горњих граница за могуће пензионисање и повећању стопе доприноса. Све наведено резултира чињеницом да постепено долази до смањења броја запослених у односу на број пензионера, због чега пензијски системи, засновани на текућем финансирању, долазе у кризу широм свијета. Због наведеног, овај систем пензијског осигурања напуштен је у појединим земљама, а у великом броју других реформисан и надограђен.

Реформа пензијског система у Републици Српској започела је 2000. године, када су кроз усвајање новог закона извршене значајне параметарске реформе које су резултирале у сужавању врста и обима права која су постојала у оквиру пензијског система. Упркос тим реформама, садашње стање пензијског система није задовољавајуће, што потврђује низ извршених анализа и датих показатеља у оквиру ове Стратегије. Поједине тенденције су биле у тој мјери негативне да се наметнула потреба разматрања даљих реформских праваца пензијског система РС.

Од октобра 2003. године, до краја 2007. године трајао је пројекат техничке помоћи социјалном осигурању у БиХ (SITAP - Social Insurance Technical Assistance Project)¹, подпројекат: Савјетник за пензијску политику. Упркос дужини трајања, значајном кадровском и финансијском ангажовању, те израђеним анализама основних сегмената ентитетских пензијских система, у оквиру тог Пројекта нису извршене дугорочне пројекције, нити су понуђена детаљнија коначна рјешења у вези са којим би се могла постићи сагласност и на бази којих би се могла донијети одлука о правцима реформе. Управо зато, једна од препорука Пројекта била је и формирање ентитетских радних група за реформу пензијског система, како би се започете активности наставиле.

У октобру 2005. године, Влада РС је формирала радну групу за реформу пензијског система, која није одговорила постављеним задацима, тј. понудила конкретна рјешења за реформу пензијског система у РС.

Након тога, Влада РС је у марту 2007. године формирала Радну групу коју чине представници академске заједнице, институција и регулатора финансијског тржишта, те представници Министарства рада и борачко-инвалидске заштите, Министарства финансија и Фонда ПИО РС. Основни циљ формирања Радне групе је био да се реформи пензијског система приступи на цјеловит и свеобухватан начин, те да се процес убрза коначним предлагањем новог модела пензијског осигурања. У том смислу, задатак Радне групе био је да изради приједлог Стратегије реформе пензијског система РС, водећи се основним циљевима сваког пензијског система, а то су: обезбјеђење адекватног нивоа прихода у старости и дугорочне финансијске одрживости и стабилности пензијског система.

У оквиру цјеловитог пројекта реформе пензијског система, као посебан задатак је дефинисано предлагање модела организовања и начина управљања акцијама из приватизационог портфела Фонда ПИО у циљу очувања вриједности ове имовине. Радна група је у мају 2007. године израдила Студију о избору модела управљања акцијама из

¹ SITAP пројекат је финансиран кредитом Свјетске банке (IDA – 3778BOS)

портфеља Фонда ПИО, да би након стручне расправе био припремљен и усвојен Закон о пензијском резервном фонду Републике Српске (Службени гласник РС 73/08).

Поред тога, заузет је став да се дио реформе, који се односи на добровољну компоненту додатног пензијског осигурања, може предложити и спровести прије усвајања коначне стратегије. Искуства других земаља су такође указивала на могућности, па и предности таквог редослиједа реформских корака, јер се процес убрзава без негативних општих ефеката. Због тога је, као интегрални дио свеобухватне стратегије реформе пензијског система РС, Радна група у јуну 2008. године, припремила Студију о потребама и перспективама добровољних пензијских фондова. Након тога, уз спроведену стручну и јавну расправу усвојен је Закон о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановим (Службени гласник РС 13/09), а потом и подзаконска акта, неопходна за пословање друштава за управљање добровољним пензијским фондовима, чије се оснивање очекује до краја ове или почетком наредне године.

При изради Стратегије, Радна група се сусретала са бројним објективним проблемима и ограничењима, међу којима посебно треба истаћи чињеницу да у РС и БиХ није спроведен попис становништва од 1991. године, што је основни предуслов за израду поузданих дугорочних пројекција броја становништва, броја запослених и броја пензионера, као полазних параметара у реформи пензијског система. Такође, нису били расположиви одговарајући макроекономски модели, прилагођени специфичностима и потребама РС. И у таквим условима, први пут су у Републици Српској извршене дугорочне (на 50 година) демографске и макроекономске пројекције, што је изискивало дужи период прикупљања података и припреме.

Завршна фаза израде Стратегије одвијала се у условима почетка свјетске финансијске и економске кризе. То је захтијевало поновно анализирање и преиспитивање већ донесених и утврђених ставова и одређења. Истовремено, такав процес преиспитивања већ спроведених и реформи у току, започеле су бројне земље. У овим условима указала се потреба за размјеном искустава.

Стратегија реформе пензијског система у РС обухвата више сегмената:

- процјену становништва и дугорочне демографске пројекције,
- историјски развој и анализе основних сегмената постојећег пензијског система,
- дугорочне макроекономске пројекције,
- препоруке неопходних параметарских реформи,
- анализе, услове и препоруке које се односе на увођење капитализованог система обавезног пензијског осигурања (тзв. II стуб пензијског осигурања).

Имајући у виду обимност Стратегије, овај документ представља њен Извод. Читаоци који се желе упознати са свим подацима, анализама и добијеним резултатима, те образложењима препорука, упућују се на цјеловит текст Стратегије. Такође, напомиње се да је прва радна верзија Стратегије, и прије њеног објелодањивања, послужила Министарству рада и борачко-инвалидске заштите за израду Информације о стању у области пензијског и инвалидског осигурања за 2009. годину, која ће бити предмет разматрања у Народној скупштини РС.

Након што се прва радна верзија Стратегије презентује Влади и Народној Скупштини РС, требало би спровести широку јавну расправу, укључујући све социјалне партнере (удружења синдиката, удружења пензионера, удружења послодаваца) и друге заинтересоване групе (представници академске заједнице, медија, финансијског сектора, међународних финансијских институција у РС и БиХ, и остале). У току израде прве радне верзије

Стратегије чланови Радне групе одазвали су се на све позиве Савеза синдиката РС ради њиховог информисања, а успостављени су и контакти са Удружењем пензионера РС, од којих се у току јавне расправе очекује активна сарадња и учешће у изради коначног документа.

Након јавне расправе, приступило би се изради коначне верзије Стратегије, оперативних планова за њену реализацију, одговарајућих закона и, коначно, самој имплементацији реформе пензијског система. Процеси након усвајања Стратегије, захтијевају формирање актуарске јединице и интерресорне оперативне групе, те делегирање задатака ресорним министарствима и институцијама, у циљу обезбјеђења пуне посвећености спровођењу реформе.

1 ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Функционисање пензијских система међугенерациске солидарности је у дугом року снажно условљено **демографским аспектима**, јер број и одговарајуће структуре укупне популације, а посебно њихове промјене кроз вријеме, битно утичу на карактеристике и функционисање овог типа пензијских система. Неповољне демографске промјене озбиљно доводе у питање одрживост таквих пензијских система. Стога се у оквиру истраживања у функцији израде Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској морало поћи од постојећег броја и релевантне структуре становништва Републике Српске и **пројектовати кретање у наредних 50 година**, како би се могле извршити одговарајуће актуарске пројекције. Ове пројекције би требале бити коришћене као подлога за доношење стратешких одлука у вези са даљим побољшањима и дизајном пензијског система за садашње и будуће генерације.

Међутим, већ на том „првом кораку“ појавила се готово непремостива тешкоћа, јер се показало да одговор на питање: **"Колико становника тренутно има Република Српска и каква је његова старосна и полна структура?"**, није нимало лак и једноставан. Као што је опште познато, последњи попис становништва у БиХ, као најпоузданији извор података за потребе, не само демографске односно популационе политике, него и развојне политике у најширем смислу ријечи, је проведен 1991. године. Проблем су додатно увећала помјерања становништва услед ратних дешавања.

1.1 Процјена броја становника у Републици Српској за 2006. годину

Процјене укупног броја становника у БиХ и Републици Српској, које су вршене током последњих неколико година, су се **међусобно разликовале**, а посебан проблем у контексту израде Стратегије, односно актуарских пројекција и моделирања пензијског система, су биле неодговарајуће и неконзистентне старосне структуре и релативни демографски показатељи, који су се из таквих процјена изводили. Стога се за потребе израде ове Стратегије морала **ревидирати и званична процјена броја становника** Републичког завода за статистику, од које се првобитно пошло.

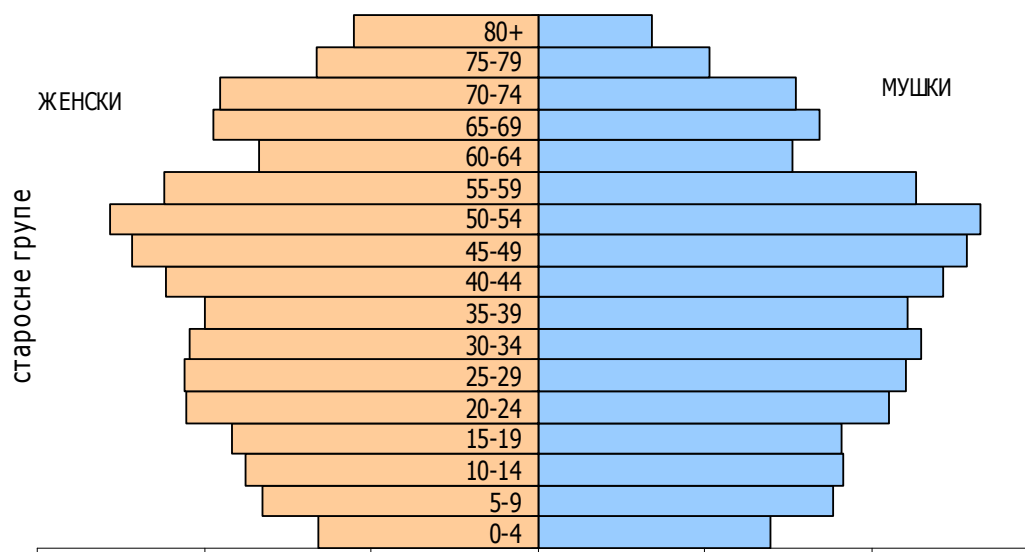
Званична процјена броја становника у Републици Српској у 2006. години износила је **1.487.785**. У јулу мјесецу 2008. године, Републички завод за статистику је ревидирао процјену броја становника Републике Српске за период 2002.–2006. година, тако да број становника у ревидираној процјени за 2006. годину износи **1.443.709**². На основу званичне процјене броја становника од **1.487.785** и старосне структуре која је добијена из анкетног истраживања „Анкета о радној снази Републике Српске у 2006. години“³, **извршена је процјена броја становника по петогодишњим старосним групама**. Добијени подаци су тестирани на основу релевантних демографских софтвера и на основу симулационог модела који је кориштен за потребе израде Стратегије⁴. Тестирања су показала да добијени демографски подаци нису конзистентни, јер се јављају одређене неусаглашености у старосним структурама и релативним демографским показатељима, односно одступања од показатеља за упоредиве земље у региону. **Стога се за потребе израде Стратегије морала извршити процјена броја и старосно-полне структуре становништва Републике Српске.**

² Републички завод за статистику Републике Српске, Процјена броја становника за Републику Српску у 2008. години - 1.437.477

³ Анкета о радној снази (Labour Force Survey) 2007, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику ФБиХ, Републички завод за статистику Републике Српске

⁴ „A Model of Republika Srpska Pension System“. Овај модел је развијен за потребе израде Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској. За детаље видјети поглавље Стратегије: Полазне основе моделирања и Релевантне карактеристике постојећег пензијског система и претпоставке пројекција.

Ове процјене извршене су са стањем на крај 2006. године, а коришћене су као полазни подаци у 2007. години, као базној години свих пројекција ове Стратегије. У овим процјенама коришћени су алтернативни извори података, засновани на виталној статистици и административним изворима (CIPS пројекат, односно Агенција за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине (IDDEEA) и Фонд здравственог осигурања Републике Српске). У Стратегији је образложена методологија примијењена за **процјену броја становника у 2006. години** (која је развијена у сарадњи са демографским експертима), чији резултати дају број од **1.286.204 становника**, а полна и старосна структура даје се у наставку.

Графикон 1-1: Коначна процјена броја становника Републике Српске на основу виталне статистике и административних извора података

1.2 Пројекције становништва Републике Српске

Једна од основних претпоставки од којих се полази у симулацији функционисања пензијског система, како у функцији оцјене његове дугорочне одрживости, тако и у функцији оцјене ефеката разматраних реформи, је **дугорочна пројекција кретања броја и релевантних структура становништва**. Стога се у оквиру Стратегије, након што је извршена процјена броја и старосно-полне структуре становника РС, морало приступити и дугорочним демографским пројекцијама. Због већ елаборираних проблема у вези са утврђивањем броја и структуре становника у Републици Српској, али и због потребе да се добијене пројекције додатно провјере, у изради ове Стратегије није коришћен само симулациони модел «*A Model of Republika Srpska Pension System*». Независно од пројекција заснованих на овом моделу, од стране ангажованих експерата за демографију, извршена је и **додатна, независна пројекција становништва Републике Српске**, на основу посебног демографског софтвера који се користи за ове намјене. Подаци презентовани и анализирани у Стратегији, показују да су обје пројекције дале готово идентичне резултате. Добијени резултати ће за све добронамјерне кориснике ове Стратегије бити **веома забрињавајући**. На њима се заснива не само будуће функционисање пензијског система, него и наша укупна перспектива⁵.

⁵ Ово питање је детаљније истражено кроз цјелокупни рад на изради Стратегије, а релевантни међународни извори потврђују да Република Српска није изузетак и да слична судбина чека и друге земље у нашем окружењу и земље у транзицији. Видјети шире у „*Из црвеног у сиједо*“

У Стратегији су дефинисане уобичајене основне претпоставке потребне за пројекције становништва, а посебно су значајне претпоставке о фертилитету и морталитету.

Овом приликом претпостављена су три нивоа фертилитета: **опадајући, константан и растући фертилитет**. У случају остварења претпоставке о растућем фертилитету, ниво простог обнављања достићи ће се 2046. године. То је утврђено на основу израчунавања по којима повећање улагања у подстицање рађања од 25 % повећава фертилитет за 0,1 дијете по петогодишту (McDonald, 2006), што имплицира годишњи трошак од око 3% бруто домаћег производа на подстицање рађања (због чега је ова претпоставка тешко остварити).

Зависно од варијанте, **стопе укупног фертилитета – СУФ (енг. Total Fertility Rate -TFR)**, а што представља број живорођене дјете по једној жени, имаће вриједности назначене у табели која слиједи.

Табела 1-1: Претпостављени износи стопа укупног фертилитета по декадама TFR/СУФ

Претпоставке о фертилитету	Извјесност претпоставке	Процјена 2006.	Претпоставке				
			2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	Песимистични	1,3	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0
Константан	Реални	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Растући	Оптимистични	1,3	1,4	1,7	1,9	2,1	2,1

Што се тиче претпоставки о морталитету, промјене у очекиваном трајању живота претпостављене су на основу модела Уједињених нација о средњем повећавању очекиваног трајања живота новорођенчади. Наиме, у припремама пројекција које публикују сваке друге године, Уједињене нације користе модел промјена у очекиваном трајању живота. Модел претпоставља да очекивано трајање живота новорођенчади (и за мушке и за женске) расте од 2,0 до 2,5 година током сваког петогодишњег периода када је очекивано трајање живота мање од 60 година, а да је на вишим нивоима то повећање спорије.

На основу **средњег пораста очекиваног трајања живота** и стања у РС у 2006/2007. години добијени су подаци у Табели 1-2. Само је код мушких у периоду 2006.-2011. година рачунато са повећањем од 0,5 година и у периоду 2011.-2016. година од 0,4 године, јер се сматра да ће се разлика у очекиваном трајању живота међу половима смањити (са садашњих 4,6 година на 4,3 године). У свим осталим случајевима очекивано трајање живота повећавано је линеарно, за по 0,3 године по петогодишту.

Табела 1-2: Пораст очекиваног трајања живота

Пол	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Мушки	74,8	75,7	76,3	76,9	77,5	78,1
Женски	79,4	80,0	80,6	81,2	81,8	82,4
Укупно	77,0	77,7	78,3	78,9	79,5	80,1

1.3 Резиме резултата пројекција становништва Републике Српске

Током наредних пола вијека демографски развој РС ће бити ограничавајући фактор укупног развоја. Независно од варијанте пројекција годишњи број умрлих повећаће се са садашњих 13,5 хиљада на преко 16 хиљада лица. Број живорођених биће током читавог пројектованог периода мањи од броја умрлих. У варијанти опадајућег фертилитета могуће је да број живорођених у другој половини 21. вијека буде мањи од трећине садашњег броја.

Укупан број становника РС непрекидно ће се смањивати у свакој од претпостављених варијанти све до краја пројектованог периода. Као резултат, укупно становништво биће малобројније за 25,7% до чак 41,4%. Овакво очекивано смањење броја становника је више него алармантно, али је у контексту сагледавања перспективе пензијског система, али и развојних перспектива уопште Републике Српске, још неповољније и алармантније очекивано погоршање „квалитета“ појединих функционалних контингената.

Резиме резултата пројекција укупног становништва Републике Српске, уз три разматране варијанте претпостављеног фертилитета, са пресеком након сваких десет година током периода пројекције дат је у наредној табели.

Табела 1-3 Пројекције укупног становништва за различит претпостављени фертилитет (демографски софтвер: Mort Pak - Lite)

Претпостављени фертилитет	Извјесност претпоставке	Процјена 2006/2007.	Пројекције				
			2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	Песимистични	1.286.204	1.233.906	1.141.212	1.022.308	886.201	753.812
Константан	Реални		1.237.275	1.154.092	1.049.113	929.528	813.922
Растући	Оптимистични		1.240.786	1.173.581	1.097.235	1.018.086	955.162

Табела 1-4 Пројекције укупног становништва за различит претпостављени фертилитет (симулациони модел: «A Model of Republika Srpska Pension System»)

Претпостављени фертилитет	Извјесност претпоставке	Процјена 2007.	Пројекције				
			2017.	2027.	2037.	2047.	2057.
Опадајући	Песимистични	1.286.204	1.232.209	1.144.931	1.026.710	897.195	765.825
Константан	Реални		1.234.349	1.154.176	1.047.620	931.594	814.191
Растући	Оптимистични		1.240.770	1.181.914	1.108.136	1.038.415	979.766

Посебна пажња се скреће на карактеристике развоја најважнијих функционалних контингената до краја посматраног периода, чија се детаљнија структура даје у поглављу Извода који се односи на претпоставке за пројекције пензијског система под називом "Пројекције демографских показатеља":

- 1. контингент младог становништво испод 18 година констатно ће опадати,**
- 2. контингент младог - средњовјечног становништва 18 – 64 године ће се преполовити,**
- 3. учешће контингента старог становништва (65+) ће двоструко порасти, што ће бити осјетно изнад европског просјека.**

У стратегији су анализирана и актуелна демографска кретања у земаљама у окружењу, као и општи демографски трендови и тенденције. Посебан осврт дат је на потребу дизајнирања **пронаталитетног програма** у РС, без обзира на будуће реформе пензијског система.

2 АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

2.1 Историјски развој пензијског система

Према Анексу 4. Дејтонског мировног Споразума за Босну и Херцеговину, систем пензијског и инвалидског осигурања је у надлежности ентитета. Уставом Републике Српске одређено је да Република Српска уређује и обезбјеђује, између осталог, систем јавних служби, социјално осигурање и друге облике социјалне заштите. Пензијски систем РС, као и пензијски систем другог БиХ ентитета, али и осталих држава насталих распадом бивше СФРЈ, представља у великој мјери наслеђе јединственог предратног југословенског пензијског система, који је на јединственим основама функционисао у свим републикама.

2.2 Правни оквир пензијског система

Актуелни систем пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске регулисан је Законом о пензијском и инвалидском осигурању који је донесен 2000. године („Службени гласник Републике Српске,“ број 32/00) и касније мијењан у одређеним сегментима ("Службени гласник Републике Српске" бр. 106/05 – пречишћени текст, 20/07, 33/08, 1/09 и 71/09). Наведеним законом су регулисана сва питања од значаја за ову област, док је стопа доприноса за пензијско и инвалидско осигурање, регулисана Законом о доприносима ("Службени гласник Републике Српске" број 51/01, 96/03 и 128/06).

Права из пензијског и инвалидског осигурања су: за случај старости - **старосна пензија**, за случај инвалидности - **инвалидска пензија**, за случај смрти осигураника односно корисника личне пензије - **породична пензија**. Поступак и услови за остваривање ових права прописани су Законом.

2.3 Извршене параметарске реформе

Реформа система пензијског и инвалидског осигурања РС започета је **2000. године**, доношењем новог закона. По својим карактеристикама, ради се о **параметарској реформи**, која је имала за циљ успостављање финансијске одрживости пензијског система. Основни инструмент жељене финансијске консолидације било је поштравање услова за остваривање права на пензију, како би се зауставио раст броја корисника, као и промјена неправичног начина обрачуна пензијског основа за одређивање висине пензије зависно од стручне спреме. **Основне параметарске промјене су се састојале у следећем:**

- умјесто 15 година стажа осигурања прописано је **20 година као доња граница** стажа за остваривање права на старосну пензију,
- **поштравање услова** за остваривање права на старосну пензију (старосна граница са 60 година за мушкарце и 55 година за жене постепено је помјерена, на 65 година живота и најмање 20 година стажа осигурања, односно 65 година живота и 25 година пензијског стажа),
- **укинута је право на новчану накнаду** за тјелесно оштећење, као и право на новчану накнаду за туђу помоћ и његу, чиме је престала и исплата тих накнада,
- прописан је **нови начин обрачуна пензијског основа** (пензијски основ зависи од остварених плата и основица осигурања остварених током читавог радног вијека почев од 1. јануара 1970. године, умјесто дотадашњег обрачуна који је зависио од

коефицијента за стручну спрему осигураника), уз обавезу Фонда за пензијско и инвалидско осигурање РС (у даљем тексту: **Фонд ПИО**) да поново одреди све пензије које су остварене до дана ступања на снагу тог закона, у складу са новим одредбама,

- за одређивање висине пензије постепено је **смањен проценат са 85% на 75%** од пензијског основа за пуни пензијски стаж,
- регулисано је да се у стаж осигурања **не рачуна вријеме** за које **није плаћен допринос**,
- **укинути су посебни услови** за остваривање права на старосну пензију одређених категорија осигураника (запослени у органима унутрашњих послова, професионална војна лица, запослени у судској полицији и казнено-поправним установама...),
- прописано ја да се стаж остварен у републикама бивше СФРЈ може узимати само за испуњење услова за пензију, до тада је овај стаж рачунат и за испуњење услова и за одређивање висине пензије,
- посебним прописом Високи представник за БиХ је одредио да **се пензије исплаћују у износу који зависи од расположивих средстава за исплату пензија**, према мјесечном исплатном коефицијенту, што је уграђено у члан 162. Закона о пензијском и инвалидском осигурању (у даљем тексту: **Закон**).

Најзначајнији ефекти промјена из 2000. године, непосредно након њиховог увођења били су: заустављање раста броја корисника и финансијска одрживост и ликвидност Фонда у смислу стварања услова да се пензије исплаћују у износима који зависе од расположивих средстава за исплату пензија. **Временом постигнути ефекти слабе и основни параметри пензијског система се поново погоршавају, што илуструју наредни табеларни прегледи.**

Табела 2-1 Корисници по врсти пензије 1996 – 2009. година (просјечан број)

Број корисника по врсти пензије	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Инвалидске	41.669	39.248	37.386	35.949	35.646	36.150	35.751	34.364	34.341	34.396	35.312	36.166	37.458	39.486
Старосне	65.539	68.105	69.762	72.889	78.302	82.562	82.758	83.169	83.875	85.106	88.081	90.228	94.404	99.941
Породичне	47.060	50.167	52.294	55.340	58.024	60.927	63.452	65.568	67.837	70.021	71.115	72.532	73.044	74.148
УКУПНО	154.268	157.519	159.442	164.178	171.972	179.640	181.961	183.101	186.053	189.523	194.508	198.926	204.905	213.575

Извор: Фонд ПИО РС⁶

Табела 2-2 -1 Корисници по врсти пензије 1996 – 2009. година (структура)

Учешће корисника по врсти пензије %	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Инвалидске	27,01%	24,92%	23,45%	21,90%	20,73%	20,12%	19,65%	18,77%	18,46%	18,15%	18,15%	18,18%	18,28%	18,48%
Старосне	42,48%	43,24%	43,75%	44,40%	45,53%	45,96%	45,48%	45,42%	45,08%	44,91%	45,28%	45,36%	46,07%	46,79%
Породичне	30,51%	31,85%	32,80%	33,71%	33,74%	33,92%	34,87%	35,81%	36,46%	36,95%	36,56%	36,46%	35,65%	34,71%
УКУПНО	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

⁶ Из базе података Фонда ПИО РС добијени су **различити подаци о броју пензионера по врсти пензије и полу, у односу на податке по врсти пензије, полу и годинама старости**, што се може примијетити поређењем одговарајућих табела. И овај примјер показује, већ више пута у Стратегији истакнут, релативно висок степен непоузданости и нестандардизираниности података Фонда ПИО, који се односе на број и структуру пензионера и осигураника. Због тога доградња и развој информационог система морају бити један од приоритетних задатака Фонда ПИО РС. Скреће се пажња да је **приликом моделирања коришћен број пензионера по врсти пензије, полу и годинама старости**, јер модел захтијева и податке о годинама старости.

Табела 2-3 Стопе раста броја корисника

%	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Инвалидске	-	-5,81%	-4,74%	-3,84%	-0,84%	1,41%	-1,10%	-3,88%	-0,07%	0,16%	2,66%	2,42%	3,57%	5,4%
Старосне	-	3,92%	2,43%	4,48%	7,43%	5,44%	0,24%	0,50%	0,85%	1,47%	3,50%	2,44%	4,63%	5,8%
Породичне	-	6,60%	4,24%	5,82%	4,85%	5,00%	4,14%	3,33%	3,46%	3,22%	1,56%	1,99%	0,71%	1,5%
УКУПНО	-	2,11%	1,22%	2,97%	4,75%	4,46%	1,29%	0,63%	1,61%	1,87%	2,63%	2,27%	3,01%	4,2%

Извор: Фонд ПИО РС

Детаљније анализе дате у Стратегији, посебно оне које се односе на број пензионера и осигураника, те приходе и расходе Фонда ПИО од 2000. године до данас, показују да је пораст броја пензионера само привремено успорен, а да један од **основних циљева реформе из 2000. године** (успостављање дугорочне финансијске одрживости уз задржавање прихватљивог нивоа пензије) **није у потпуности остварен**. Наиме, поред објективних економских околности, које нису обезбиједиле адекватан ниво доприноса (као најзначајнијег извора прихода Фонда ПИО), истовремено су **проширивана права појединих категорија осигураника, уз пораст пријевременог пензионисања**, што је негативно утицало на расходе Фонда ПИО. Овакве тенденције су неминовно проузроковале нове неравнотеже унутар постојећег пензијског система, што је довело до потребе да се питања реформе поново актуелизују.

2.4 Основни показатељи система пензијског и инвалидског осигурања РС

Систем пензијског и инвалидског осигурања у Републици Српској уређен је у складу са начелом **међугенерациске солидарности**, као што је већ наведено, и припада системима који се уобичајено означавају као **PAYG (енг. Pay As You Go)** системи. Такав пензијски систем сусреће се са свим проблемима који су и иначе карактеристични за овај модел, а од којих је свакако најзначанији све неповољнији однос броја осигураника и броја корисника права из пензијског и инвалидског осигурања. То је проблем који погађа већи број других земаља и представља изазов за реформе. Суштински, његови узроци налазе се у све нижој стопи фертилитета европских и других развијених земаља, све дужем просјечном животном вијеку, који, често није праћен адекватним радним вијеком⁷.

Поремећај кључних показатеља система пензијског осигурања (број запослених, број пензионера), узрок је насталих тешкоћа и **сталне неравнотеже у погледу наплаћених изворних прихода по основу доприноса и расхода по основу пензија**. Томе посебно погодује одсуство јаким контролних механизма у систему наплате доприноса и недоследност у примјени санкција у случају **фискалне недисциплине**.

Да би пензијски систем међугенерациске солидарности функционисао на оптималан начин, потребно је да на једног пензионера долази најмање **2-3 осигураника**. Како већ дуги низ година, у РС на једног пензионера долази **1-1,5 осигураник**, поставља се питање његове дугорочне финансијске одрживости. Зато је потребно изнаћи нове могућности за финансијско јачање и стабилизацију обавезног пензијског осигурања. Све је већи раскорак између **права** из пензијског и инвалидског осигурања и **реалних извора** из којих се она алиментирају, тако да држава преузима бригу о материјалној и социјалној сигурности осигураника од пензионисања до краја живота. Због оваквог стања у систему међугенерациске солидарности, неопходно је размотрити могућност даљих параметарских реформи и увођење додатних видова осигурања, што је анализирано у Стратегији.

Осигуранници, корисници и просјечна пензија

У наставку се дају основни показатељи пензијског система, као што су: однос пензионера и осигураника и стопа замјене (просјечна пензија у односу на просјечну плату).

⁷ При томе треба разликовати нормативну (која се у свим развијеним земљама постепено продужава) од ефективне доби пензионисања (која стварно утиче на финансијску равнотежу пензијског система) .

Табела 2-4 Основни показатељи система у периоду од 2001. до 2009. године

Година	Просјечан број корисника	Просјечан број осигураника	Однос осигураника и корисника	Просјечна пензија год. просјек (КМ)	Просјечна нето плата (КМ)	Просјечна пензија/просјечна плата (%)	Корисници старосне пензије са пуним стажом осигурања	Просјечна исплаћена пензија за пуни стаж осигурања (КМ)	Однос просјечне пензије за пуни пензијски стаж и просјечне плате
	1	2	3	4	5	6	7(*)	8(*)	9
2001.	179.460	277.158	1,54	104,94	309	33,96%	12.594	165,59	53,58%
2002.	181.961	280.915	1,54	120,20	347	34,64%	13.113	166,43	47,96%
2003.	183.101	286.180	1,56	133,26	379	35,16%	13.366	222,47	58,69%
2004.	186.053	287.115	1,54	162,87	423	38,50%	13.562	242,91	57,42%
2005.	189.523	283.711	1,50	185,39	465	39,87%	13.723	288,62	62,06%
2006.	194.508	284.587	1,46	209,83	521	40,27%	13.216**	288,30**	55,33%
2007.	198.926	294.945	1,48	230,10	585	39,30%	13.725**	345,15**	59%
2008.	204.905	305.360	1,49	297,37	755	39,39%	14.453**	428,54**	56,76%
2009.	213.575	294.647	1,38	319,88	788	40,59%	15.375	422,21	53,58%

Извор: Фонд ПИО РС

*Подаци у означеним колонама 7. и 8. су статистички мање поуздани. Наиме, у тренутној бази података Фонда ПИО у случају промјене статуса било којег пензионера губи се историја података, што отежава компарације података у времену. Овакав систем прилагођен је искључиво обрачуна пензија и није погодан за аналитичке сврхе. Такође, у Фонду ПИО нису утврђене и стандардизоване методологије обрачуна појединих основних показатеља, поготово када се подаци рачунају као просјек. У колони 7 дати су корисници старосне пензије са пуним стажом што подразумијева: 1) све кориснике старосне пензије са 40 година стажа осигурања, 2) пензије са пуним стажом које су у моменту исплате биле старосне, а сада су породичне и 3) кориснике старосне пензије – жене, које су по старом закону навршиле пуних 35 година стажа осигурања.

**Извор података из колона 7 и 8 за период 2006. – 2008. година је Министарство рада и борачко-инвалидске заштите, а подаци се односе на стање крајем децембра сваке године.

Подаци показују стално погоршање **односа броја осигураника и корисника**, који у 2008. години износи **1,49**, а у 2009. години **1,38**. Стање је још алармантније ако се посматра само број осигураника за које је у 2008. години уплаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање, јер је у том случају њихов број готово изједначен са бројем корисника. Овакав однос директно угрожава **финансијску одрживост пензијског система**, а негативно утиче и на висину исплаћених пензија и захтјева континуирано додатно буџетско финансирање пензијских права.

Однос просјечне пензије и просјечне плате (стопа замјене) је један од општих показатеља одржавања прихода у старости, и у пензијском систему РС исти биљежи тренд раста у периоду 2001.–2009. година (**са 33,96% на 40,59%**), али уз истовремени раст буџетског финансирања. Међутим, уколико се овај однос утврди поређењем просјечне плате са просјечно исплаћеном пензијом за пуни стаж осигурања (40 година уплаћених доприноса), како је то уобичајено у међународној теорији и пракси (колона 9 горње табеле), стопа замјене показује далеко повољнији релативни ниво пензија у РС (**54% у 2009. године**). Проблем је, ипак, у малом броју лица која остварују такво право (**7% пензионера у 2008. и 2009. години**).

С друге стране, у децембру 2008 године, **најнижу пензију** је примало 21.580 корисника, а у 2009. години 21.870 корисника, што чини око 10,53% од укупног броја пензионера. Најнижа пензија износила је 160 КМ, што представља 21,19% просјечне плате из 2008. године, односно 20,3% у 2009. години. Исто тако, број лица која примају пензије од **гарантованог пензијског основа или су увећане по основу учешћа у оружаним снагама** у 2009. години, износио је око 65.000, а што је 30% од укупног броја пензионера.

Системска и старосна зависност

У Стратегији је извршена оцјена различитих демографских аспекта пензијског система у РС. За пројекције пензијског система у смислу кретања броја пензионера и броја осигураника (системска зависност), од посебне важности су индикатори старења популације. Старење популације мјери се индикаторима као што су: промјена просјечне старосне доби популације; учешће старијих (65 и више) у популацији и ратио старосне зависности, који се, уобичајено дефинише као однос популације 65+ и радне популације (15-64). **Ратио старосне зависности** посебно је важан са фискалног становишта, јер указује на број потенцијалних пензионера у поређењу са бројем уплатилаца у пензијски систем (осигураника). **У наставку се дају подаци о системској и старосној зависности за 2007. годину у РС** (с обзиром да је за ту годину извршена процјена становништва):

Број лица са 65 година и више/број лица од 15 до 64 године	25,91%
Број осигураника/број лица од 15 до 64 године	34,00%
Број осигураника/број лица са 65 година и више	131,24%
Број пензионера/број лица са 65 година и више	88,51%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске и Фонд ПИО РС

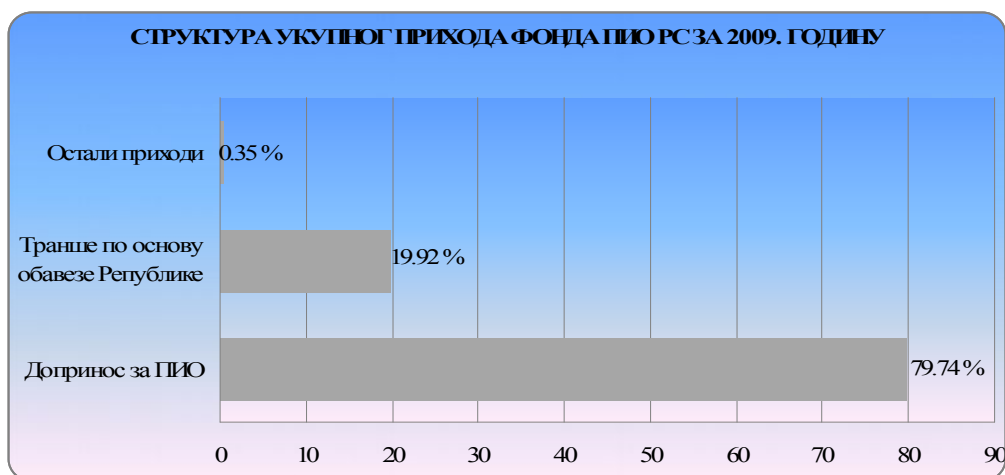
У Републици Српској, ратио старосне зависности, у 2007. години износио је 25,9%. Релевантне међународне студије показују да је ратио старосне зависности у сталном порасту широм свијета, тј. да се све већи број земаља суочава са овом демографском појавом. У земљама ЕУ15, нпр. овај ратио је већ међу вишим у свијету и са просјечних 26,7%, (колико је износио 2000. год.) удвостручиће се до 2050. год. (нпр. Шведска: са 29,6% на 46,1%; Грчка са 28,3% на 58,7% итд.).⁸ Земље Југо-Источне Европе у 2000. год. биле су ратио старосне зависности од 20%, а процјењује се да ће се исти повећати за 130% до 2050. год. Слични су показатељи и за земље централне и источне Европе.⁹

2.4.1 Приходи и расходи Фонда ПИО

У Стратегији је анализирана структура прихода и расхода Фонда за пензијско и инвалидско осигурање (Фонда ПИО) у периоду 2006.-2009. година, а за потребе Извода даје се само графички приказ ових података за 2009. годину.

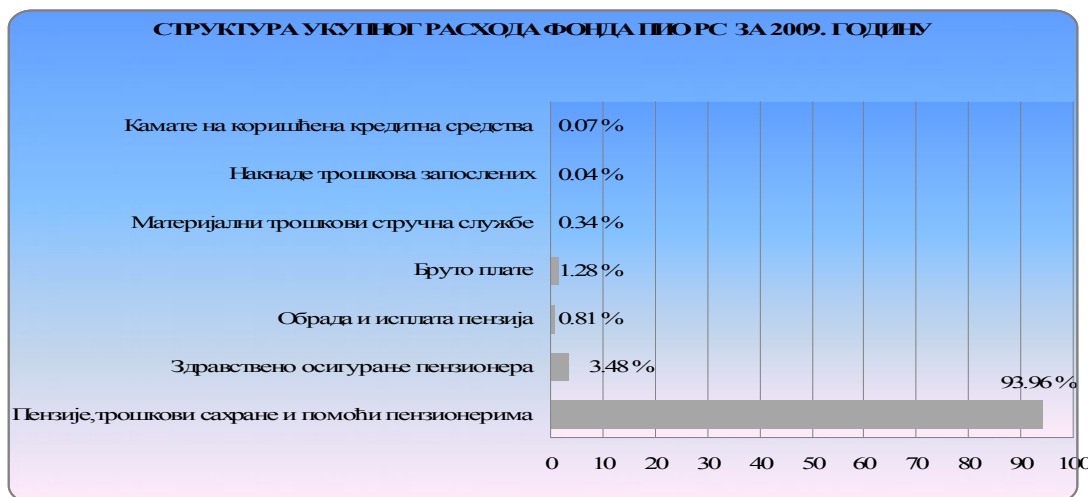
⁸ *Pension Reform in Europe: Process and Progress.*; Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank, 2003

⁹ *Pension Reform in Southeastern Europe / Linking to Labor and Financial Markets Reforms*; Holzmann, MacKellar and Repansek; The World Bank, 2009.

Извор: Фонд ПИО РС

Графикон 2-1 Структура укупног прихода Фонда ПИО РС за 2009. годину

Извор: Фонд ПИО РС

Графикон 2-2 Структура укупног расхода Фонда ПИО РС за 2009. годину

Највећи дио прихода Фонда ПИО у посматраном периоду, чине приходи по основу доприноса, као најважнији извор финансирања система, и у структури укупних прихода они чине 71-79%. Приходи по основу трансфера из буџета на име обавеза РС достигли су у 2009. години 20% укупних прихода Фонда ПИО. Динамички подаци из Стратегије показују да је присутна тенденција смањења учешћа трансфера из буџета у укупним приходима. Ради се о средствима која, у складу са чланом 199. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, обезбјеђује РС за покриће расхода по основу посебног стажа у већем обиму у односу на остале осигуранике, као и за права која се обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника. Ова појава је више резултат буџетских ограничења, а не позитивних промјена у наплати доприноса као примарног извора прихода.

Из структуре расхода Фонда ПИО евидентно је да доминирају расходи по основу пензија, који се у посматраном периоду крећу око 93-94% укупних расхода. Затим слиједе издвајања за здравствено осигурање пензионера (3%-4%), док остали трошкови (укључујући обраде и исплате пензија, бруто плате, трошкови стручне службе Фонда ПИО и накнаде трошкова запослених) заједно износе 2%-3% укупних расхода.

2.5 Анализа сегмената система међугенерациске солидарности

У оквиру овог поглавља Стратегије дата је анализа основних сегмената на којима се заснива постојећи пензијски систем међугенерациске солидарности у РС, а који се односе на:

- **обухват,**
- **услове за остваривање права,**
- **начин одређивања висине пензије,**
- **усклађивање пензија,**
- **социјална пензија,**
- **врсту и обим привилегованих права и**
- **инвалидске пензије.**

Ови сегменти су изабрани као кључни за процјену потреба и могућности даљих параметарских реформи, а имајући у виду до сада идентификоване проблеме у функционисању постојећег пензијског система у РС.

Анализирани су услови и могућности увођења социјалне пензије, као института који се у међународној пракси развијених земаља све више заговара.

Такође, дат је само краћи осврт на систем прикупљања доприноса, с обзиром да је ово питање предмет детаљних анализа и приједлога за унапређење у оквиру посебног пројекта (ЕЛМО пројекат), којег у РС и БиХ подржава међународна заједница.

Извршене су и међународне компарације, са циљем оцјене адекватности постојећих законских рјешења РС и утврђивања могућих приједлога за унапређење и промјене. Најчешће су коришћена искуства Србије, Црне Горе и Хрватске због чињенице да се ради о земљама са сличним пензијским системима у дијелу међугенерациске солидарности, да постоји заједничко правно наслеђе и готово идентични економски и демографски проблеми и трендови.

За сваки од анализираних сегмената дати су и конкретни приједлози потребних параметарских реформи са детаљним образложењима. У овом Изводу наводе се само препоруке за унапређење основних сегмената пензијског система у РС.

2.5.1 Обавезно осигурана лица (обухват)

Приједлог проширења круга осигураника

Једна од битних карактеристика на основу које се оцјењује успјешност и квалитет система социјалног осигурања, па тако и пензијског, је његов обухват. Систем је универзалнији и социјално праведнији што је већа укљученост становништва и појединих група (са својим специфичностима) у систем.

Међутим, постоје и друштвене групе чије економске и социјалне карактеристике онемогућавају њихово укључивање у систем социјалног осигурања или захтијевају специфичну организацију социјалног осигурања, прилагођену потребама и условима ове групе. У пензијском систему највећа група у овом смислу су лица која се баве пољопривредном дјелатношћу. Пољопривредни сектор и пољопривредници се нису уклапали у правила и прописе постојећег система, који је углавном прилагођен потребама и условима радника у индустријском сектору.

Имајући у виду анализу извршену у Стратегији, неопходност повећања броја лица у обавезном осигурању, као једну од најважнијих претпоставки одрживог функционисања система пензијског и инвалидског осигурања, чињеницу да је круг обавезно осигураних лица у државама у окружењу значајно већи, као и чињеницу да је Законом о измјенама и допунама Закона о порезу на доходак односно Законом о измјенама и допунама Закона о доприносима прописана обавеза плаћања доприноса за одређена примања, **предлаже се да обавезно осигурана лица буду и:**

1. лица која у складу са законом **обављају привремене и повремене послове**, ако нису осигурана по другом основу,
2. лица са навршених 26 година живота, односно без обзира на године живота ако нису на школовању, која у складу са законом **обављају привремене и повремене послове преко омладинских задруга**, које се сматрају послодавцем (дефинисати омладинске задруге као послодавца),
3. лица која су **оснивачи односно чланови привредних друштава, који раде у њима**, без обзира да ли су у радном односу у привредном друштву чији су оснивач односно члан (нису неопходне посебне претпоставке с обзиром да се у реализацији могу примјењивати постојећи прописи),
4. лица која **обављају послове по основу уговора о дјелу односно послове по основу ауторског уговора**, као и послове по основу других уговора, код којих за извршен посао остварују накнаду, а нису осигурани по другом основу (исте претпоставке као за лица која обављају привремене и повремене послове),
5. **чланови органа у привредним друштвима, јавним предузећима и установама**, који за свој рад примају накнаду, ако нису осигурани по другом основу (исте претпоставке као за осниваче привредних друштава),
6. **врхунски спортисти** ако нису осигурани по другом основу (неопходно је законом прецизније утврдити појам врхунског спортисте, начин подношења одговарајућих пријава и сл.),
7. **лица која се баве пољопривредном дјелатношћу** као јединим или главним занимањем ако нису осигурана по другом основу, корисници пензије и на школовању, и који имају општу здравствену способност. Укључивање пољопривредника у пензијски систем је најкомплекснији сегмент проширивања круга осигураника. То захтијева системски приступ уређењу оснивања и пословања пољопривредних газдинстава уопште, као и подизање свијести осигураника о предностима и правима која нуди тако уређен систем, укључујући пензијско, здравствено и друге облике социјалног осигурања.

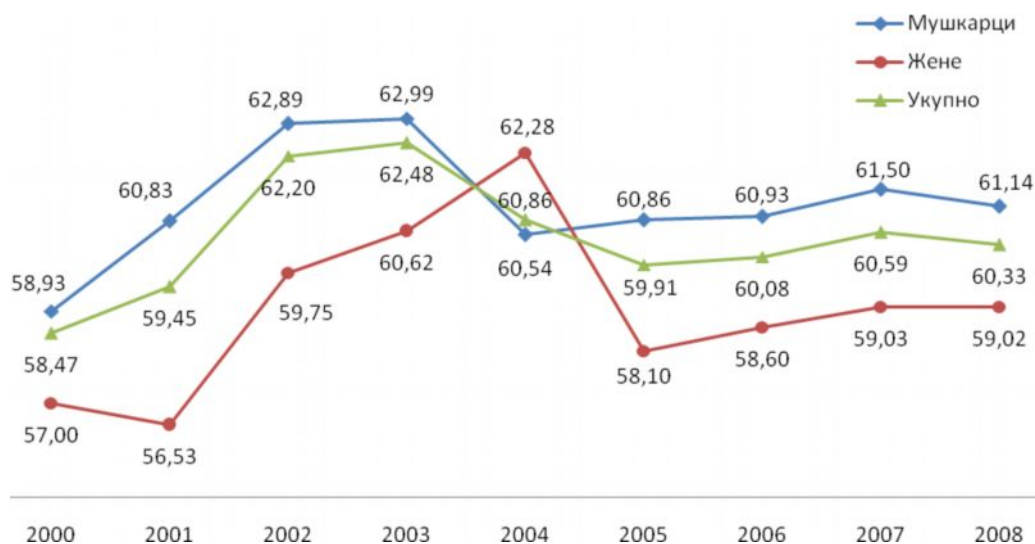
Ови приједлози имају за циљ, поред осталог, и отклањање тренутне деформације у систему, која је настала примјеном најновијих пореских прописа, а која се огледа у томе да се сви уплаћени доприноси не укључују у пензијски основ конкретног осигураника.

Поред наведених видова обавезног осигурања, **предлаже се увођење продуженог осигурања**, као облика добровољног осигурања, којим би била обухваћена лица којима од престанка обавезног осигурања није протекло више од 12 мјесеци и ако у том року поднесу пријаву на осигурање.

Увођењем наведених видова обавезног и добровољног осигурања, не може се гарантовати да ће се број осигураних лица значајно повећати. Међутим, то је у сваком случају битна претпоставка да се обавезним осигурањем обухвате сва лица која плаћају допринос за пензијско и инвалидско осигурање на примања која остварују по разним основима. Поред тога, ове измјене би требале дестимулисати послодавце, да у циљу избјегавања плаћања доприноса, закључују разне врсте уговора који не одражавају стварну природу ангажовања одређеног лица. Умјесто тога, закључивање уговора о раду на одређено или неодређено вријеме, како прописи и захтијевају, значило би повећање броја осигураника у постојећим видовима обавезног осигурања, а тиме и већи износ наплаћених доприноса.

2.5.2 Услови за остваривање права на старосну и породичну пензију

У Стратегији је указано на **негативну појаву да је број корисника права у односу на број осигураника из године у годину у сталном порасту**. Истовремено, просјечна старост у моменту остваривања права из године у годину се смањује (Извор: Фонд ПИО РС Графикон 2-3), што је, такође, негативна појава у пензијском систему. Извјесно је да ће се уочени трендови наставити, јер ће у наредним годинама право остваривати **све већи број осигураника којима је утврђен посебан стаж у двоструком трајању**. Снижавањем просјечне старосне границе (тј. ефективног доба пензионисања) продужава се вријеме кориштења пензије. Ово је додатно потенцирано и **продужењем очекиваног трајања живота**, што је социјално позитивна промјена, како је образложено у дијелу Стратегије која се бави демографијом. Међутим, заједно посматрано, ове промјене и тенденције, и у условима пензијског система међугенерациске солидарности, захтијевају **већу актуарску правичност**. **Управо недостатак одговарајућих актуарских и других квантификација ефеката до сада предложених и усвојених измјена закона од 2000. године до данас**, имао је за посљедицу замагљивање стварног стања, а тиме и "...скретање са реформског курса...", на шта сликовито упозорава и Удружења пензионера РС¹⁰.

Извор: Фонд ПИО РС

Графикон 2-3 Просјечна старост корисника старосне пензије на дан остваривања права

¹⁰ Материјал под називом "Реформа пензијског и инвалидског осигурања у РС", усвојен на сједници УО Удружења пензионера РС, од 10.07.2009. године.

Имајући у виду све наведено, као и компаративна искуства других земаља, предлажу се строжији услови за остваривање права на старосну пензију. То значи да, **поред задржавања постојећег општег услова за остваривање права (65 година живота и 20 година стажа осигурања)** треба утврдити остваривање права уз **додатне услове** у погледу година живота (и године живота и године стажа биле би **кумулятивни услов** стицања права на старосну пензију) и то:

- остваривање права са 40 година стажа осигурања и 60 године живота, са постепеним повећањем за одређени број мјесеци сваке године до 63 године живота (до сада без услова старости),
- остваривање права са 45 година стажа осигурања, без обзира на године живота (продужавање права на рад са 40 на 45 година),
- остваривање права са 40 година пензијског стажа, уз утврђен посебан стаж у двоструком трајању и 60 година живота, са постепеним повећањем за одређени број мјесеци сваке године до 63 године живота (до сада без услова старости),
- постепено укидање, у наредних 5 до 7 година, привилегије за осигураника жену да право на старосну пензију остварује када наврши 60 година живота и 20 година стажа осигурања, или када наврши 35 година стажа осигурања, без обзира на године живота,
- остваривање права по члану 76. Закона (15 – 55 – 35), односно са 15 година рада на пословима на којима се стаж осигурања рачуна са увећаним трајањем, 55 година живота и 35 пензијског стажа (до сада 15-55-30).

Поред наведеног, треба измијенити одредбе Закона о раду и Закона о запошљавању, које се односе на обавезу престанка уговора о раду навршењем 65 година живота и трајање радног вијека. Треба оставити осигураницима и послодавцима да ова питања слободно регулишу, уз укључивање додатних ствараних година рада у пензијски основ.

Генерално, у јавности постоји погрешна перцепција да се продужавањем година стажа и живота за остваривање права на пензију, негативно утиче на стопу запослености. Наравно, ово је осјетљиво питање у Републици Српској, као и другим транзицијским земљама, које се суочавају са високим стопама незапослености и сивом економијом. Међутим, треба имати у виду да **се пензијском политиком не може рјешавати политика запошљавања**, јер је то замјена једног проблема другим. Поред тога, свјedoци смо радикалних промјена у структури и продуктивности радне снаге, који не обезбјеђују просту замјену радних генерација.

На основи извршених анализа и стања у нашем систему предлаже се **пооштравање и услова за остваривање права на породичну пензију** родитеља у погледу година живота, односно повећање старосне границе са 55 на 60 за оца и са 45 на 50 година живота за мајку (алтернативно: 65 година отац, 55 година мајка) и **повећање старосне границе за удовицу на 50 (45), а за удовца на 60 (55) година** Поред тога оправдано је да се старосна граница до које дјеца могу користити породичну пензију **одређује у зависности редовног трајања школовања** које похађа, чиме се поред осталог стимулише и редован завршетак школовања.

Дугорочан циљ предложених промјена у овом сегменту, је успоравање раста броја корисника права, односно побољшање изразито негативног односа броја осигураника према броју корисника права и повећање ефективне доби пензионисања.

2.5.3 Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, обрачунска стопа и стопа замјене

Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, као и обрачунска стопа и стопа замјене, су посебни сегменти у систему пензијског и инвалидског осигурања. С обзиром на њихову међусобну повезаност, анализу тих сегмената је потребно објединити, указујући при томе на утицај промјена у једном сегменту на друге, као и последице одређених рјешења.

Одређивање висине пензија у Републици Српској

У пензијским системима међугенерациске солидарности, уобичајен је начин одређивања висине пензије на бази остварене плате, односно основице осигурања на коју је уплаћен допринос, као и пензијског стажа. Законом о пензијском и инвалидском осигурању прописано је да пензијски основ представља просјечан износ нето плата и накнада, односно нето основица осигурања, на које је уплаћен допринос, почев од 01.01.1970. године, до године која претходи години остваривања права.

Према Закону, ревалоризација плата и основице осигурања врши се годишње, **"ако се за то стекну услови"**, о чему одлучује **Управни одбор Фонда ПИО, цијенећи расположива средства за исплату пензија**. Усклађивање коефицијената валоризације требало би да се врши сваке године према стопи раста плата у години у којој осигураник стиче право на пензију, тј. према кретању просјека нето плата свих запослених у РС. На тај начин, плате се доводе на ниво нето плата у РС у календарској години која претходи години почетка примјене одредаба члана 77. до 87. Закона (примјена наведених одредби почела је 01.01.2002. године). Тренутно, у Републици Српској коефицијенти валоризације и пензије су усклађени на 2006. годину, (тј. на 465 КМ, што представља просјечну плату у Републици из 2005. године).

Усклађивање пензија у Републици Српској

Једно од кључних питања у систему пензијског осигурања јесте питање начина **усклађивања пензија (индексација пензија), тј. одржавања и заштите реалне вриједности пензија.**

Данашњи пензијски системи полазе од претпоставке да обим права из пензијског и инвалидског осигурања није трајно дефинисан и непромјењив, већ да дијели судбину економских могућности друштва у којем се остварују.

То значи да се формула за усклађивање пензија мијења како се мијењају економске могућности поједине земље. И много богатије земље од наше, са финансијски стабилнијим пензијским системом, тешко могу пратити усклађивање пензија са растом плата. **Као могуће рјешење прихваћено је усклађивање пензија према расту трошкова живота и то једном годишње.** Могуће је и усклађивање по тзв. швајцарском моделу, тако што би се пензије усклађивале 50% према трошковима живота, а 50% према расту нето плата, или пак коришћењем неког другог омјера ових стопа (нпр. Мађарска, Словачка...).

Усклађивање пензија у нашем пензијском систему подразумијева: **усклађивање пензија на мјесечном нивоу и усклађивање на годишњем нивоу (индексација).**

Усклађивање на **мјесечном нивоу** регулисано је одредбама **члана 162. Закона**¹¹, којом је прописано да се пензије усклађују мјесечно, према стању средстава у Фонду ПИО намијењених за исплату пензија. Примјеном овог члана, постигнута је финансијска одрживост система. У одређеним периодима то је имало за посљедицу исплату пензија по коефицијенту мањем од један, што није увијек социјално прихватљиво.

Усклађивање пензија на **годишњем нивоу (индексација)** је регулисано одредбама члана **160. Закона**, а врши се тако што се пензије повећавају или смањују према кретању нето плата у Републици у години која претходи години за коју се врши исплата пензија. **Могућност усклађивања пензија, разматра Управни одбор Фонда ПИО РС сваке године, а исте се "обавезно усклађују када се стекну услови за то"**. Индексација искључиво према **расту плата**, је тешко одржива у условима негативних демографских промјена и високе незапослености.

У мају 2008. године пензије су усклађене на **2006. годину**, полазећи од просјечне плате у Републици Српској из 2005. године од **465 КМ**, и од тада Управни одбор Фонда ПИО није више вршио усклађивање пензија.

Имајући у виду **финансијске могућности друштва (износ средстава који се може обезбиједити за права из пензијског и инвалидског осигурања)**, чињеницу да су пензије институтом усклађивања на годишњем нивоу усклађене на 2006. годину, као и чињеницу да је достигнут мјесечни коефицијент исплате пензије 1, у наредном периоду постоје двије могућности:

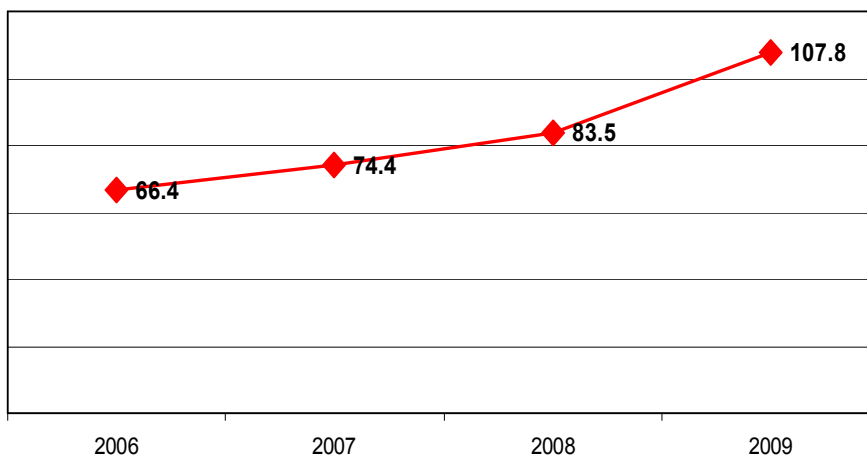
- задржати постојеће стање са усклађеним пензијама на 2006. годину и коефицијентом исплате 1, или
- извршити усклађивање на 2009. годину, што би коефицијент исплате умањило на око 0,65 (Извор: Фонд ПИО).

Уколико се предност да првој опцији, што је тренутно одређено, тада ће се пензије ускладити на 2007. односно 2008. годину тек онда када буду обезбијеђена средства за исплату по коефицијенту не мањем од 1 (ниво потребних средстава приказан је у Извор: Фонд ПИО РС Графикон 2-4).

Друга опција значи да се усклађивање врши на 2009. годину, па се тада, за исти ниво средстава, континуирано смањује коефицијент исплате. Уколико би се при усклађивању на 2007. годину желио обезбиједити коефицијент исплате 1, било би неопходно обезбиједити око 74,4 милиона КМ мјесечно (умјесто 66,4 милиона КМ). Усклађивање на 2008. годину, за коефицијент исплате 1 тражи обезбјеђење око 83,5 милиона КМ мјесечно. Усклађивање на 2009. годину, за коефицијент исплате 1, захтијева око 107,8 милиона КМ мјесечно.

Размјере неусклађености овако утврђених потребних средстава и остварених прихода потврђују и подаци да је просјечни мјесечни приход по основу доприноса у првих 6 мјесеци 2009. године износио око 48,9 мил. КМ, а уплате из буџета око 15 мил. КМ.

¹¹ Ради се о јединственом рјешењу пензијских система у Републици Српској и Федерацији БиХ.

Извор: Фонд ПИО РС

Графикон 2-4: Износ средстава на мјесечном нивоу потребан за исплату пензија по коефицијенту 1, са усклађивањем на 2009. годину

Постојеће усклађивање врши се према непрецизним законским формулацијама ("могућност усклађивања", "обавезно усклађивање кад се стекну услови"), што доводи до тога да се "касни" са годином на коју су усклађене пензије. Позитивна страна је што су за исте услове номинално исте пензије без обзира на датум остваривања права и што је стопа замјене иста за исти пензијски стаж. Све наведено детаљно је анализирано и квантификовано у пројекцијама постојећег пензијског система у оквиру Стратегије.

Суштински, у средњем року, за усклађивање пензија пресудне су економске могућности Републике Српске, исказане кроз раст БДП-а, запослености, продуктивности и зарада. Истовремено, побољшана фискална дисциплина и досљедна примјена прописа из области радних односа могу значајно да унаприједи наплату доприноса, као најзначајнијег извора прихода Фонда ПИО. Инструменти контроле наплате доприноса у искључивој су надлежности Владе РС, која путем инспекцијских и других органа треба да обезбједи њихову ефикасну примјену.

Стопа замјене и обрачунска стопа у Републици Српској

Стопа замјене (енгл. replacement rate) представља однос висине пензије корисника у моменту остваривања права према његовој просјечној плати оствареној до године која претходи години на коју су усклађене пензије. Под стопом замјене се такође подразумијева и однос просјечне пензије у РС (укупно или по категоријама) и просјечне плате у РС у одређеном периоду.

Висина пензије у садашњем систему одређује се у проценту од пензијског основа, зависно од дужине пензијског стажа. За одређивање старосне пензије за првих 20 година стажа стопа замјене је 45% од пензијског основа, а за пун пензијски стаж (40 година) стопа замјене је 75% од пензијског основа. Дакле, за првих 20 година пензијског стажа, **обрачунска стопа (стопа доспијећа – енгл. accrual rate)** износи 2,25% по години, што је знатно више од 1,5%, колико стопа доспијећа износи за наредних 20 година. За инвалидску пензију за првих 20 година пензијског стажа, обрачунска стопа износи 2,5% по години, и 1,25% за сваку наредну годину пензијског стажа.

Различита обрачунска стопа за пензијски стаж до 20 и преко 20 година је један од значајнијих недостатака актуелног законског рјешења, јер тако утврђена стимулише краћи рад.

2.5.4 Препоруке за увођење бод система

Примјер РС и међународна компарација дата у стратегији показују да постоје различите формуле за обрачун пензије. **У РС се примјењује модел коефицијената валоризације, док су Србија и Хрватска увеле тзв. бод систем**, који примјењују и Њемачка, Француска, дјелимично Норвешка, Естонија, Словачка итд.

Модел валоризације у РС се, измјенама закона у 2000. години, у значајној мјери приближио принципима бод система, какав су примијениле Србија и Хрватска и то:

- у суштини, оба модела служе за обрачун пензијског основа, тј. просјечне плате осигураника ради одређивања висине пензије,
- просјечну плату рачунају на основу плата остварених у читавом радном вијеку, (односно код нас од 01.01.1970. године),
- на различите начине, раније остварене плате доводе у однос према просјечној плати у одређеној години (обрачун пензијског основа према коефицијентима валоризације или одређивање личног коефицијента за просјечне сате рада),

Недостаци система коефицијената валоризације у Републици Српској су сљедећи:

- дјелује релативно компликовано, није разумљив и приступачан корисницима права, због чега постоји мишљење да треба увести нови, транспарентнији начин утврђивања пензијског основа,
- за године за које није усклађена пензија, коефицијенти валоризације су мањи од један (што за последицу има дисконтовање умјесто валоризацију, у условима раста плата).

Теоријски и практично посматрано, предности бод система су сљедеће:

- за утврђивање личног коефицијента, увијек се узимају реалне вриједности остварених плата, односно елиминишу се негативни коефицијенти валоризације (коефицијенти мањи од један, који дисконтују плате на мањи износ),
- лимитирањем вриједности личног бода рјешава се питање највише пензије,
- позитивно утиче на увјерење о правичности система, и
- под истим условима, у поређењу са системом коефицијената валоризације, износ пензије је исти само за пуни пензијски стаж, а нижи за краћи стаж.

Поред наведених предности, увођењем бод система у нашим условима рјешава се проблем обрачунске стопе, која је имала за последицу да награђује првих 20 година рада и дестимулише дужи рад.

У складу са наведеним препоручује се увођење бод система за одређивање висине пензија. У Стратегији је дата детаљна анализа и квантификација ефеката увођења бод система. **Резултати показују да је висина пензије иста само за пуни стаж, те да је по бод систему пензија мања за краћи пензијски стаж, што је позитивно са становишта правичности и жељених параметарских реформи.** Примјена бод система захтијева и лимитирање највише пензије. Приликом увођења бод система, неопходно је на прави начин нормирати утврђивање општег бода, у смислу повезивања са старим – постојећим

пензијама¹², као и начин усклађивања пензија. При томе би се пензије одређивале на основу општег бода, који се усклађује са стопом раста плата. Након тога, годишње усклађивање (индексација) би се вршило комбинацијом стопе раста плата и стопе инфлације (по 50% - „швајцарски“ модел). Поред тога, треба прописати да стопа усклађивања пензија не може бити нижа од стопе инфлације.

С обзиром на чињеницу да обезбјеђује финансијску одрживост система, веома важан приједлог је да и даље обавезно треба задржати мјесечно усклађивање (члан 162. Закона), што значи одређивање коефицијента исплате пензије према расположивим средствима.

2.5.5 Социјална пензија

Социјална пензија у последњој деценији постаје **шире прихваћена идеја**, коју промовишу међународне финансијске институције (Свјетска банка), као и Међународна организација рада. Тако, на примјер, Свјетска банка, свој иницијални модел пензијских система са 3 стуба редизајнира у **модел са 5 стубова**, од којих тзв. нулти стуб представља основну или социјалну пензију. При томе се, ипак, заузима становиште да је свака земља специфична, те да модел мора одражавати административне и фискалне капацитете, као и економске и социјалне услове конкретне земље.

Социјална пензија, неспорно, има значајну улогу у очувању социјалне стабилности друштва, посебно у транзицијским земљама, гдје се социјална структура друштва значајно промијенила и гдје је повећан проценат становништва изложен ризику сиромаштва. Са тог аспекта, социјална пензија би позитивно утицала на побољшање стандарда угрожених категорија становништва.

С друге стране, свака земља треба да размотри финансијске аспекте увођења социјалне пензије. Могући модалитети финансирања су из прихода од ПДВ-а, акциза и других врста пореза на луксузну робу (порез на дуван и дуванске производе, алкохол и сл.). Друго, не мање важно питање је прописивање критеријума за остваривање овог права.

Савјетници за пензијску реформу у оквиру већ споменутог SITAP Пројекта, предложили су увођење права на социјалну пензију у систем пензијског и инвалидског осигурања РС и БиХ. Према том приједлогу, **право на социјалну пензију би имали грађани РС старији од 65 година** са пребивалиштем на подручју Републике у последњих 25 година, а који немају друга примања и приходе. То право би се у потпуности финансирало из Буџета РС. Министарство здравља и социјалне заштите РС је мишљења да треба пружити додатну заштиту социјално угроженим лицима старијим од 65 година живота, али не у облику социјалне пензије и да су облици и ниво заштите ове популације уврштени у приједлоге радне верзије Закона о социјалној заштити.

Имајући у виду све наведено, као и чињенице да је право на пензију право из радних односа, у Стратегији је заузет став да **социјална пензија, за сада, не би требала бити право које се остварује у систему пензијског и инвалидског осигурања, већ у систему социјалне заштите**. Такође, треба имати у виду чињеницу да се овог тренутка не може дати прецизнија процјена броја потенцијалних корисника социјалне пензије, а тиме ни процјена потребних средстава. Треба избјећи досадашњу праксу увођења нових права без квантификација дугорочних финансијских ефеката по систем у цјелини. То значи да, када се стекну услови (попис становништва и економске претпоставке), ово питање треба поновно размотрити,

¹² Увођењем бод система не би се вршила измјена висине раније признатих пензија, него би се само успоставила веза старог и новог обрачуна, преко општег бода.

поготово имајући у виду и Уставом обезбијеђену заштиту посебних категорија становништва.

Умјесто увођења права на социјалну пензију, сврсисходније би било смањивање доње границе стажа осигурања за остваривање права на старосну пензију са 20 на 10 година, што познају и системи других држава. Снижавањем доње границе стажа осигурања за остваривање права на старосну пензију са 20 на 10 година са сигурношћу се може констатовати да би износи тих пензија били испод износа садашње најниже пензије. То значи да би најнижу пензију примали корисници са 10, али и неки корисници са 20 односно 30 година стажа осигурања. У том смислу **неопходно је одредити више нивоа загарантоване пензије зависно од дужине пензијског стажа.**

У Стратегији је анализиран и положај пензионерске популације са становишта утврђивања тзв. **линије сиромаштва.**

2.5.6 Привилегована права

Под појмом **привилегованих права**, подразумевају се права из пензијског и инвалидског осигурања остварена под **повољнијим условима или права одређена у већем обиму** од права остварених по општим прописима. Под правима оствареним по општим прописима подразумевају се права остварена на основу пензијског стажа за који је плаћен допринос. Систем пензијског и инвалидског осигурања у РС је преузимањем исплата пензија остварених прије 1992. године, практично, преузео и привилегована права остварена по ранијим прописима.

Привилегована права у систему пензијског и инвалидског осигурања у Републици Српској остварују се по **три основа:**

1. по основу посебног стажа у двојном трајању у смислу члана 42. Закона (пензије по основу учешћа у оружаним снагама РС и пензије по основу учешћа у НОР-у),
2. права која се обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника (пензије припадника РСУП, ССУП, бивше СРБиХ односно СФРЈ, пензије припадника МУП-а РС, изузетне пензије, административне пензије по ранијим прописима, пензије по основу посебног стажа у једнојном трајању и пензије остварене под повољнијим условима у односу на остале осигуранике) и
3. права која се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале осигуранике (зајамчене и најниже пензије).

Законом о пензијском и инвалидском осигурању, борцима (учесницима оружаних снага РС) и учесницима НОР-а дата су додатна права која се огледају у:

- посебном стажу у двојном трајању, а што значи пријевремено пензионисање - члан 42. Закона,
- минималном пензијском основу (просјечна плата у РС у години која претходи години на коју су усклађене пензије – тренутно 2006. година, 465 КМ) – члан 87. Закона (измјене Закона из 2008. године),
- увећање пензијског основа (према категоријама бораца: I – 30%, II – 15%, III и IV – 10%) - члан 87. Закона (измјене Закона из 2008. године) и

- увећање пензије за борца који према укупном пензијском стажу не може остварити пензију у проценту који по закону припада за пуни пензијски стаж (према категорији бораца: I – 60%, II – 40%, III и IV – 20%, V – VII – 10%), с тим што пензија не може бити већа од процента за пуни пензијски стаж – члан 89. Закона (измјене Закона из 2008. године).

Измјенама Закона из 2008. год. извршено је усклађивање прва борачких категорија, али је, истовремено, обим права утврђен без квантификација будућих обавеза на дугорочној основи, што доводи у питање финансијску одрживост, а у Стратегији је детаљно елаборирано. **Измјенама Закона крајем 2009. године** укинут је члан 89, а у члану 87. гарантује се пензијски основ за борце I од V и категорије и учеснике НОР-а до 1943. године, а осталим се утврђује по општина прописима.

Финансирање привилегованих права регулисано је **чланом 199. Закона** којим је прописано да Република обезбјеђује Фонду средства за покриће расхода по основу посебног стажа утврђеног у смислу члана 42. Закона, као и за покриће трошкова права која се обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника или се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале осигуранике. Истовремено, **Законом о буџетском систему** Републике Српске прописано је да се средства предвиђена буџетом могу користити само до износа који је планиран за те намјене. Буџетски корисници и фондови према члану 39. Закона о буџетском систему **не могу стварати обавезе** и користити средства само за намјене предвиђене буџетом и финансијским планом, односно осталим актима не могу се стварати обавезе на терет буџета, ако за те намјене нису предвиђена средства у буџету.

У Стратегији су детаљно анализирани врсте и обим привилегованих права. Посебно је наглашен проблем **недостатка извора за финансирање** законом утврђених права, што дјелимично илуструју и подаци из наредне табеле.

Табела 2-5 Преглед законских обавеза Републике и дозначених средстава за измирење у периоду 2006. – 2008. година

година	Обавезе по члану 199. Закона о ПИО				Права на старосну пензију одређених категорија осигураника		Укупно фактурисане обавезе (мил. КМ)	Уплате из буџета за намирење законских обавеза (мил. КМ)
	Број корисника (јуни мјесец)	Годишњи износ (мил. КМ)	Број корисника за намирење до минималне пензије (јуни мјесец)	Годишњи износ (мил. КМ)	Број корисника (јуни мјесец)	Годишњи износ (мил. КМ)		
1	2	3	4	5	6	7	8(3+5+7)	9
2006.*	103.604	119,25	22.322	7,58	0.00	0.00	126,83	126,82
2007*	105.949	131,91	19.583	7,36	0.00	0.00	139,27	139,26
2008.	109.360	174,83	21.301	10,36	90 ¹³	0,51	185,69	160,00
2009.	134.777	291,60	21.312	9,15	201	1,52	302,27	160,00

Извор: Фонд ПИО РС

* Обавезе по члану 8. Закона о остваривању права на старосну пензију одређених категорија осигураника („Службени гласник Републике Српске“ бр. 33/08)

¹³ У табели су приказани и корисници 90 посебних пензија који су право на пензију остварили под повољнијим условима у складу са одредбама Закона о остваривању права на старосну пензију одређених категорија осигураника („Службени гласник Републике Српске“ бр. 33/08). Процјењује се да ће по овом Закону право на пријевремену старосну пензију остварити око 200 корисника.

Иако износ обавеза Републике Српске за покриће расхода по основу посебног стажа, као и за покриће трошкова за права која се по Закону или другим прописима обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника, или се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале, представљају један од најважнијих података за оцјену тренутне и пројектоване буџетске одрживости финансирања признатих права, битно је истаћи да контролу материјалне исправности испостављених фактура од Фонда ПИО ка Влади РС до 2009. године, није могуће извршити са прихватљивом поузданошћу (укључујући број корисника и износ обавезе, а што се види из података у претходној табели). Наиме, обрачун обавеза РС, **до марта 2008. године**, Фонд ПИО је вршио на основу тзв. **статистичких процјена**. Тек у марту 2008. године направљен је апликативни софтвер, који омогућује прецизан и поуздан обрачун по овом основу, полазећи од стварних података појединог корисника, **издвајајући пензије по посебним правима од пензија по општим прописима**. Такође, треба нагласити да до краја 2008. године обрачунати износ, без обзира како је извршен обрачун, није и фактурисан. **Фактурисање је било условљено планираним средствима буџета за ове намјене**. За првих 10 мјесеци 2009. године, први пут је у потпуности примијењена апликација за обрачун обавеза буџета Републике у складу са чланом 199. Закона, на основу чега је утврђен износ од **254,26 мил. КМ**, односно са пројекцијом за новембар и децембар, обавезе износе око **302 мил. КМ**, за **135 хиљада корисника**. Истовремено дозначена буџетска средства до новембра 2009. године износе **147,33 мил. КМ**, а укупна годишња намјенска средства су планирана у износу од **160 мил. КМ**. **За очекивати је да се у наредним годинама повећава број корисника којима је утврђен посебан стаж у двоструком трајању, што значи да ће се обавеза Републике убудуће повећавати.**

С обзиром на изнесено, евидентно је да је финансирање привилегованих права уређено са два закона, при чему постоји **неусаглашеност између износа признатих права и могућности њиховог финансирања**. Не умањујући социјални значај и моралну оправданост ове врсте права у постојећем пензијском систему, чињеница је да **финансирање признатог обима права представља све већи фискални терет, који је изнад тренутних економских могућности РС**. У нашој регулативи и пракси је до сада било занемарено да и пензијски система има сложене **демографске, актуарске и економске законитости**. Једноставније речено, свако ново право мора имати свој одраз у адекватним изворима финансирања, како краткорочно, тако и у дугом року. Разматрајући конкретан проблем, са становишта пензионера, буџета и Фонда ПИО, и проучавајући различите приједлоге дате од заинтересованих страна¹⁴, може се уочити да постоје различити приступи. **Ставови Удружења пензионера су да се ради о правима која нису предмет пензијско инвалидског осигурања, те да та права треба потпуно издвојити из пензијског система и финансирати из буџета, или извршити потпуно одвојено евидентирање прихода и расхода по овом основу**. Са становишта буџетских прописа и начина функционисања буџетског система, односно имајући у виду стварне фискалне приходе, као објективни лимит, поставља се питање могућности реализације овог приједлога. Чињеница је, међутим, да пензијски систем текућег финансирања у различитим земљама познаје различите врсте привилегованих права, (укључујући и бившу СФРЈ и земље наследице), који егзистирају као интегрални дио тог система и предмет су редистрибуције. На другој страни, приједлог који би ишао ка измјенама члана 199. Закона у смислу да се средства по том основу исплаћују до износа планираног буџетом, значио би својеврсно додатно мјесечно усклађивање пензија по основу привилегованих права. Такво рјешење могло би бити извор неспоразума на релацији свих заинтересованих страна, у смислу да се законом дају привилегована права, а да се то у потпуности не финансира из буџета.

¹⁴ Материјал под називом "Реформа пензијског и инвалидског осигурања у РС", усвојен на сједници УО Удружења пензионера РС, од 10.07.2009. године.

Истовремено, задржавање постојећих права, без обезбјеђења њиховог додатног финансирања мимо доприноса за пензијско осигурање, неминовно води ка **колапсу система међугенерациске солидарности у РС**. Финансијске и актуарске основе оваквих пензијских система не дозвољавају инкорпорирање у пензијски систем додатних права, у већем обиму, која не произилазе из радних односа и уплате доприноса по том основу. У стварности РС то значи да ће обезбјеђење средстава за финансирање ових права представљати трајан проблем за буџет РС и Фонд ПИО (који свој финансијски план у овом дијелу прилагођава могућностима буџета).

Што се тиче финансирања привилегованих права, предлаже се предузимање сљедећег:

- **отклонити неусаглашеност између обима признатих права и могућности њиховог финансирања,**
- **размотрити проблематику за исплату пензија на одређеном нивоу, у случају да се средства из члана 199. Закона ограниче само на финансирање привилегованих права, односно независне исплате ових пензија и пензија по општим прописима,**
- **прецизно утврдити шта се подразумева под средствима које обезбјеђује Република по основу члана 199. Закона,**
- **дугорочно, из система пензијског и инвалидског осигурања искључити преостале привилегије бораца које се огледају у гарантованом пензијском основу бораца од прве до пете категорије и давања по том основу везати за Закон о правима бораца,**
- **имајућу у виду да постоје вишеструка давања по истом основу (по основу учешћа и повреде или погибије у рату) лична или породична инвалиднина, пензија, борацки додатак и сл., размотрити могућност укидања неких од тих права по истом основу,**
- **извршити ревизију рјешења која представљају основ за остваривање права по основу борацког статуса, и**
- **обезбиједити услове и механизме реализације ефикасне и свеобухватне наплате доприноса, напређење и јачање фискалне дисциплине у цјелини, како са становишта прикупљања пензијског доприноса, тако и са становишта наплате свих буџетских прихода.**

Имајући у виду све наведено, очигледно је потребно систем привилегованих права, у сарадњи са свим заинтересованим странама, детаљно **анализирати са становишта свих врста и обима прописима утврђених права**. То би био корак даље у односу на **ревизију законитости** поступка до сада утврђених права по важећим прописима.

2.5.7 Инвалидско осигурање

Законом о пензијском и инвалидском осигурању регулисан је **појам инвалидности** за осигуранике у радном односу, осигуранике који обављају предузетничку дјелатност и осигуранике вјерске службенике.

Инвалидност код осигураника постоји кад се утврди да је код осигураника, због **трајних промјена у здравственом стању** проузрокованих повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу, које се не могу отклонити лијечењем или мјерама медицинске рехабилитације, настао **губитак или смањење способности** за рад **на радном мјесту на којем је био распоређен на дан оцјењивања радне способности (свој посао)**. **Смањење способности за рад** постоји када осигураник са радним напором који не угрожава његово здравствено стање може, са или без преквалификације или доквалификације, да ради на другом радном мјесту са пуним радним временом (преостала способност за други посао). **Губитак способности за рад** код осигураника постоји кад се утврди да осигураник трајно није способан за свој посао, нити за други посао са пуним радним временом, са или без преквалификације или доквалификације.

За сваку категорију осигураника, законом је одређено када постоји **преостала радна способност**, а када **губитак радне способности**. Права по основу инвалидности подразумевају: права по основу преостале радне способности и право на инвалидску пензију. Осигураник код којег је утврђена преостала способност за рад, има следећа права:

- право на распоређивање на одговарајуће радно мјесто, односно право на одговарајуће запослење,
- право на преквалификацију или доквалификацију,
- право на одговарајуће новчане накнаде у складу са законом (накнада плате од дана настанка инвалидности до распореда на друго радно мјесто, накнада плате за вријеме преквалификације, накнада плате због мање плате на другом радном мјесту).

Право на инвалидску пензију има осигураник код којег је настао губитак способности за рад или код којег је утврђена преостала способност за рад, уз претходну преквалификацију или доквалификацију, али му се не обезбјеђује право на преквалификацију или доквалификацију зато што је на дан настанка инвалидности старији од 55 година. Осигураник коме је утврђена радна способност како је наведено, и ако је узрок повреда на раду или професионална болест, стиче право на инвалидску пензију без обзира на године живота и дужину пензијског стажа. Ако је узрок инвалидности повреда ван рада или болест, осигураник стиче право на инвалидску пензију под условом да има одговарајућу покривеност радног вијека пензијским стажом. Висина инвалидске пензије не зависи од основа од којег је признато право, а одређује се у проценту од пензијског основа у зависности од дужине пензијског стажа, с тим што за пензијски стаж до 20 година не може износити мање од 50% од основа.

У оквиру система инавалидског осигурања посебну пажњу заслужује **питање преквалификације или доквалификације**. **И поред датог законског оквира који регулише, може се рећи да се овај институт у пракси не остварује**. Ниједна од надлежних институција, укључујући и Фонд ПИО, нису предузели мјере и извршили активности како би овај институт почео да функционише у пракси.

И Европска социјална повеља, као један од основних аката који у европским размјерама дефинише стандарде социјалне заштите, обавезује земље на предузимање мјера како би се лицима са инвалидитетом обезбиједило потребно образовање и професионална обука у оквиру редовних механизма, или, када то није могуће, помоћу специјализованих тијела.

Очигледно је да у нашим условима могуће рјешење јесте **оснивање специјализоване установе (завода за професионалну рехабилитацију)**, уз помоћ државних институција. Потребно је успоставити механизме за финансирање овакве установе, кроз заједнички интерес државе и послодаваца.

У цјеловитом тексту Стратегије анализирани су: поступак оцјене радне способности, статистички подаци који се односе на број инвалидских пензија према осталим врстама пензија, подаци о проценту инвалидских пензија према земљама у окружењу, узроци инвалидности, поступци остваривања права на инвалидску пензију у земљама у окружењу, препоруке савјетника за пензиону политику у оквиру пројекта SITAP. Као негативно је оцијењено: недостатак адекватних или непримјена постојећих контролних механизма у поступку оцјене радне способности, слаба опремљеност Фонда ПИО у смислу властите функционалне дијагностике, која фактички тренутно и не постоји.

Као илустрацију стања у овој области, даје се табела о броју корисника по врсти права и однос инвалидских пензија према укупном броју пензија у земљама у окружењу у децембру 2007. године.

Табела 2-6 Број корисника по врсти права и однос инвалидских пензија у односу на остале врсте пензија у децембру 2007 год. у РС и окружењу

Земље	Инвалидска	%	Старосна	%	Породична	%	Укупно
Србија	342.575	26,41%	641.825	49,47%	312.741	24,11%	1.297.141
Хрватска	239.026	22,79%	575.726	54,88%	234.213	22,32%	1.048.965
Црна Гора	26.092	26,11%	45.051	45,10%	28.766	28,79%	99.909
ФБиХ	72.702	22,66%	134.005	41,77%	114.083	35,56%	320.790
РС	36.852	18,19%	92.319	45,57%	73.389	36,23%	202.560

Извор: Фонд ПИО РС

Подаци наведени у Стратегији показују да је учешће инвалидских у укупним пензијама смањено, и да је у 2007. и 2008. години достигло ниво око 18,2%, а затим је дошло до повећања у 2009. години. Поређењем овог податка са подацима из земаља у окружењу, може се констатовати да је Република Српска у 2007. години имала **најниже учешће инвалидских у укупним пензијама**. Међутим, чињеница је, а што показују и подаци из табеле 2-1 овог Извода, да **учешће инвалидских и породичних пензија прелази проценат од 50%** у посматраном периоду, односно у 2008. и 2009. години достиже учешће од 54% у односу на укупан број пензионера. У цјелини посматрано, то је **велико оптерећење за систем међугенерациске солидарности**, који је у нашим условима додатно оптерећен неповољним односом укупног броја корисника и осигураника. Наиме, корисници инвалидских и породичних пензија, са актуарског становишта, стварају неравнотежу у систему у смислу краћег времена уплате доприноса, а дужег времена коришћена права из система. Равнотежа се може успоставити: 1) адекватним актуарским обрачуном који утврђује потребно умањење пензије, 2) повећањем стопе доприноса и 3) умањењем свих пензија, као што је случај у нашем систему кроз члан 162. Закона.

Овакво стање у Републици Српској, без обзира на релативну компаративну предност у односу на земље у окружењу, захтијева **преиспитивање поступка остваривања права на инвалидску пензију**, што је у Стратегији приказано.

Независно од броја тренутних инвалидских пензионера, процес утврђивања услова за стицање ове врсте пензија треба унаприједити, **јер тренутна организација не обезбјеђује довољно контролних механизма који би спрјечили злоупотребе**.

У стратегији су анализиране 3 варијанте препорука везаних за инвалидске пензије:

1. препоруке савјетника за пензијску политику у оквиру пројекта SITAP,
2. препоруке за издвајање вјештачења за оцјену радне способности, у цјелини или само у другом степену, из Фонда ПИО и
3. побољшања постојећег законског рјешења и функционисања оцјене радне способности.

Препоруке савјетника за пензијску политику у оквиру пројекта SITAP свODE се на: промјену дефиниције инвалидности, права на запослење са скраћеним радним временом и права на дјелимичну инвалидску пензију.

Друге препоруке иду у правцу издвајања вјештачења за оцјену радне способности изван Фонда ПИО, те да се цијела проблематика оцјене радне способности регулише посебним законом. Као једна од могућности предвиђа се **формирање института за оцјену радне способности и вјештачење**, који би се финансирао из буџета РС. Циљ је да се **побољша регулисање и контрола свих учесника** у оцјени радне способности, те да се убрза поступак вјештачења.

Трећа варијанта препорука обухвата **промјену дефиниције инвалидности и низ мјера** које би требало предузети у **оквиру постојећег законског концепта оцјене радне способности**, с циљем да се побољшају **контролни поступци у свакој фази оцјене**, да се повећа степен одговорности доктора у примарној здравственој заштити, да се уведе и побољша функционална дијагностика код органа вјештачења, те да се уведу накнадни контролни прегледи након што је инвалидност утврђена и др. Дио мјера предложених у оквиру ове варијанте (**додатне контроле у свим фазама оцјене радне способности**) **прихватљиве су и потребне без обзира која од побројаних препорука буде усвојена.**

Имајући у виду да су образложене три врсте препорука, од радикалнијих системских, укључујући промјену дефиниције инвалидности и начина организовања оцјене радне способности, до препорука које представљају унапређење постојећих законских рјешења у смислу детаљније подзаконске регулативе и повећања степена контроле у различитим фазама остварења права на инвалидску пензију, те разматрајући релевантна међународна искуства, може се закључити, да је, ипак, потребно провести ширу расправу како би се одлучило о коначним приједлозима.

2.6 Наплата доприноса

Наплата доприноса за пензијско и инвалидско осигурање је системски ријешена тако да су главна овлашћења и главне одговорности за наплату, позиционирани изван система пензијског и инвалидског осигурања. Према важећим законским рјешењима, Фонд ПИО, нема инструменте принудне наплате тих потраживања. Ранија рјешења су била таква, да је наплата доприноса била институционално у оквиру пензијског система, док се сада налази у оквиру Пореске управе која има законска овлашћења и инструменте за наплату не само пореза, него и свих доприноса.

Проблематика наплате доприноса и другачијег приступа у овој области јесте и предмет **ELMO пројекта** подржаног од стране USAID-а. Циљ пројекта је **обједињавање свих**

овлашћења и одговорности у једну институцију, уз сарадњу са осталим институцијама – корисницима средстава. У оквиру пројекта, у припреми је модел пословног процеса Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса за социјално осигурање.

Модел подразумева регистрацију у јединственом систему, пријем и праћење документације, обраду докумената у надлежним пословним јединицама Пореске управе, електронско подношење докумената, обраду података из докумената, достављање годишњих обавјештења осигуранику о личним подацима из јединственог регистра, анализу квалитета података, архивирање, периодичне и годишње извјештаје, рачуноводство доприноса, опомене о непријављивању доприноса као и опомене о дуговању, канцеларијску контролу документације, модуле ризика, захтјеве за промјене података о доприносима, извјештавање за јединствени систем, размјену података са другим институцијама, приступ послодаваца информатичком систему, праћење предмета над којима се проводе истраге.

Пројекат Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса за социјално осигурање, подразумева измјене више закона, што је у завршној фази, а пуна имплементација очекује се почетком 2010. године.

2.7 Актуарска јединица

У циљу успостављања ефикасног и дугорочно финансијски одрживог пензијског система, морају се користити предности модерних наука, које на најбољи начин уочавају интеракције у савременом друштву, и које су у стању да пројектују резултате данашњих реформи на средњи и дуги рок. Тако је, у реформи пензијског система, потребно афирмисати актуарску науку и примијењена актуарска знања. Актуарство је научна дисциплина која примјењује математичке и статистичке методе за процјену ризика у осигурању и финансијском тржишту.

У том смислу, у систему јавне управе потребно је основати посебну организациону јединицу, чији би континуирани професионални задатак био израда актуарских прорачуна за потребе система социјалног осигурања.

Цијенећи постојеће кадровске капацитете потенцијалних институција за формирање актуарске јединице, процјена је да би за наше услове најбржи и најефикаснији начин реализације ове идеје било оснивање посебне организационе јединице у оквиру Министарства финансија.

3 МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА И МОДЕЛИ РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКИХ СИСТЕМА

Реформе пензијских система у свијету су започеле **прије двадесетак година**. Земља предводник је био Чиле, који је у вријеме потпуне доминације и стабилног функционисања PAYG јавних пензијских система у свијету, приватизовао односно практично ликвидирао свој PAYG систем и успоставио систем обавезних приватних капитализованих пензијских фондова. Ова реформа је изазвала посебну пажњу теорије и праксе, па је и **Свјетска банка** на основу њега дефинисала свој приступ заснован на моделу три стуба:

- **I стуб** – обавезни државни PAYG пензијски систем,
- **II стуб** – обавезни приватни капитализовани пензијски фондови у које се преусмјерава дио законом прописаних доприноса, и који дијелом замјењује државни PAYG систем, и
- **III стуб** – добровољни приватни капитализовани пензијски фондови.

Оваква структура пензијског система током друге половине 90-их година XX вијека постаје опште прихваћена и широко примијењена у свјетској реформској пракси, посебно у земљама у транзицији, које су реформе значајним дијелом креирале и изводиле уз подршку Свјетске банке.

Међутим, реформска искуства, али и теоријске расправе, су већ крајем прошлог и почетком овог вијека почели да доводе у сумњу супериорност и претензију да модел Свјетске банке буде универзалан за реформе савремених пензијских система¹⁵. **Најчешћа спорења и питања сучељавања различитих мишљења су**¹⁶:

- утицај капитализованих пензијских фондова на штедњу, инвестиције и раст; на тржиште рада, пратећи ризици и др,
- емпиријске оцјена различитих показатеља (да ли грађани мање штеде када су осигурани; кретање очекиваног трајања живота; подстицаји за учешће у пензијском осигурању и за плаћање доприноса; обим имплицитног пензијског дуга; административни трошкови појединих модела и др.),
- институционални капацитет земље која проводи реформу (постоји ли или може ли се у разумном року обезбиједити инфраструктура финансијског тржишта, као и адекватан надзор над приватним пензијским фондовима),
- политичка реалност извођења реформи (да ли грађани сматрају сигурнијом пензију коју им гарантује држава или тржиште капитала; ко добија, а ко губи; види ли политика добит за себе; препознаје ли се и уважава дуги рок и др.),
- идеологија (каква је улога државе; који су циљеви пензијског система¹⁷; ко и шта гарантује и сл.).

¹⁵ Видјети: Orsag P, Stiglic J, *Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, New Ideas About Old Age Security, toward Sustainable Pension Systems in the 21 st Century*, WB, 2001; / Barr N, *Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choises*, IMF Working paper 139. August. Washington, D.C. 2000.

¹⁶ Barr N, Diamond P, *The Economics of Pensions*, Oxford Review of Economic Policy, No. 1/2006

¹⁷ Обично се оцјењује да су PAYG системи више редистрибутивни, док капитализовани приватни пензијски фондови, као облик принудне штедње, обезбјеђују индивидуализацију доприноса као основе за креирање будућих пензијских прихода, те искључују редистрибуцију.

Наведена оспоравања резултирала су у ревидираном моделу Свјетске банке, задржавајући идеју да је у савременим условима потребна диверзификација облика и система пензијског осигурања. Прихваћен је став да не постоји универзални „рецепт“ реформе и модел пензијског система примјенљив у свим земљама и у свим условима.

Нови приступ **Свјетске банке** је систем састављен од пет стубова и то¹⁸:

1. **„нулти“ стуб** – не заснива се на уплати доприноса, а обезбјеђује тзв. социјалне пензије (у висини од, на примјер, 20-25% просјечне плате) као минимални ниво социјалне заштите за дио старе популације која такво право није стекла на основу уплате доприноса за пензијско осигурање (средства за ове намјене би се обезбјеђивала из општих пореза - буџета),
2. **„први“ стуб** – заснован на уплати доприноса - досадашњи PAYG систем, треба да обезбиди дио будуће пензије по основу права стеченог уплатом доприноса,
3. **„други“ стуб** – који се заснива на преусмјеравању дијела доприноса у обавезне капитализоване приватне пензијске фондове, који треба да обезбиде дио будуће пензије на бази акумулирања доприноса на индивидуалном рачуну,
4. **„трећи“ стуб** – који представља добровољне капитализоване приватне пензијске фондове, у које се средства могу уплаћивати у различитим аранжманима (послодавци или појединачно),
5. **неформални** породични или међугенерациски извори и облици финансијске и нефинансијске социјалне подршке и помоћи старијим особама, који укључују здравствену заштиту и кућну његу.

Став Свјетске банке је да не мора сваки пензијски систем обавезно инкорпорирати свих 5 наведених елемената, већ пензијски систем треба структурирати тако да он одражава потребе и преференције сваке земље појединачно.

Осим терминологије Свјетске банке, у стручној литератури, међународној пракси и законодавству користи се и друга терминологија архитектуре пензијских система: терминологија **Међународне организација рада** (енгл. ILO) – 3 слоја; терминологија **ОЕСД-а** – 3 стуба, као и терминологија **Европске комисије** – 3 стуба (донекле другачије структурирана).

Поред општег осврта на архитектуру модерних пензијских система, у Стратегији су и обрађена искуства појединих изабраних земаља, међу којима су: **Чиле, Хрватска, Пољска, Словенија, Шведска** итд.

3.1.1 Суштина обавезног капитализованог пензијског осигурања

Према поједностављеној ”пензијској архитектури” и терминологији Свјетске банке, **I стуб** пензијског осигурања чини обавезни јавни PAYG пензијски фонд, док **II стуб** пензијског осигурања обухвата обавезно пензијско осигурање организовано на принципима капитализованих пензијских фондова. Како сам назив указује, ради се о обавезним (а не добровољним) уплатама доприноса у **приватне пензијске фондове (тачније, на индивидуалне рачуне уплатилаца)**, који акумулирана средства инвестирају на тржишту капитала до тренутка пензионисања уплатиоца доприноса.

¹⁸ Наведено према, Holzmann R, Hinz R, *Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform*, The World Bank, 2005.

За разлику од PAYG пензијских система који се заснивају **на унапријед дефинисаној висини пензија (унапријед дефинисаним правима)** и међугенерациској солидарности, односно исплати текућих пензија из текућих доприноса, који се прикупљају преко државног пензијског фонда, обавезно капитализовано пензијско осигурање је засновано на **унапријед дефинисаним доприносима и индивидуалној штедњи (уплаћених доприноса)** у, по правилу, приватним пензијским фондовима, те се сусреће и под називом „систем индивидуалних рачуна“ или “обавезно приватно пензијско осигурање“.

С обзиром да се доприноси за пензијско осигурање обавезно уплаћују у приватне пензијске фондове (или у друге облике инвестиционих фондова), и то за искључиву намјену обезбјеђења пензијског осигурања, то се може рећи да обавезно капитализовано пензијско осигурање представља и облик јавно-приватног партнерства.

Унапријед дефинисани доприноси

Модел **дефинисаног доприноса (енгл. *defined contribution*)** подразумијева да послодавац (или спонзор) континуирано уплаћује доприносе за сваког запосленог на његов индивидуални рачун, који се води у одабраном пензијском фонду (**фаза акумулације** која траје током радног вијека осигураника). Пензијски фонд, односно професионални портфолио менаџери (друштво за управљање), у име осигураника, и у складу са одговарајућом инвестиционом политиком, континуирано инвестирају укупна средства из доприноса и, заједно са оствареним приносом, акумулирају на индивидуалном рачуну осигураника, све до пензионисања, када та средства служе за исплату пензије. При томе, **висина будуће пензије у пензијском систему заснованом на капитализованим фондовима није унапријед одређена и позната, а зависиће од суме акумулираних средстава на индивидуалном рачуну, тј. суме акумулираних доприноса и остварених приноса током година акумулације и инвестирања, као и висине трошкова фонда.**

Ризик висине пензије је, дакле, пребачен на појединца/осигураника, тј. будућег пензионера. У условима стабилног и растућег приноса на финансијским тржиштима, овакав модел пензијског осигурања обезбјеђује повољне и високе пензије, али у условима опадајућих приноса и финансијских криза (као што је то било током 2008. и 2009. године) тај ризик може имати драматичне последице за осигуранике¹⁹. Стога су већина земаља које су примијениле овај модел пензијског осигурања успоставиле одређене системе државних гаранција и у овом систему у виду гарантоване минималне пензије или гарантованог минималног приноса²⁰.

Након што се испуне услови за коришћење средстава са индивидуалног пензијског рачуна, наступа **фаза исплате** која може да се заснива на моделима: једнократне исплате, програмиране исплате или куповини ануитета, или на њиховој комбинацији.

Институције система

У пракси се сусрећу **различити модалитети организовања основних функција** обавезног капитализованог пензијског осигурања: прикупљање доприноса, вођење евиденција о индивидуалним рачунима, информисање и маркетинг, инвестирање и исплата пензија. Ове функције у цијелости, или дјелимично, могу да се повјере државној агенцији или приватним компанијама (друштвима за управљање). У појединим земљама присутно је и комбиновано

¹⁹ Најновија истраживања показују велики пад вриједности имовине пензијских фондова у условима свјетске финансијске кризе. Тако су, на примјер, у периоду од јануара до октобра 2008. године, приватни пензијски фондови у земљама OECD-а остварили губитке у износу од 20% укупних средстава (око 5.000 милијарди USD). Наведено према, Pension markets in focus, Issue No 5, December 2008.

²⁰ Видјети шире у: *Complementary and Private Pensions throughout the World*, OECD/ISSA/IOPS, 2008

управљање (Хрватска, Шведска). При томе се, по правилу, функције инвестирања и исплате повјеравају **приватним друштвима за управљање**. Код осталих функција (прикупљање доприноса и евиденција индивидуалних рачуна), формирају се и **државне институције**, што значи тзв. **централизовани приступ**²¹. Поједине земље регулишу да се пословима инвестирања могу бавити специјализоване институције (пензијски фондови, односно друштва која њима управљају), док друге, најчешће због недовољне величине тржишта и неразвијене институционалне инфраструктуре, обављање ових послова дозвољавају и другим постојећим финансијским институцијама.

Као недостатак модела заснованог на специјализованим приватним друштвима за управљање, најчешће се наводи **висока цијена** коју осигураници морају платити на име **накнаде за управљање фондом**. Зато се све више, у теорији и пракси, траже опције веће централизације (нпр. јединствена клириншка институција, тзв. слијепи рачуни²² и сл). Иако то, у појединим сегментима, умањује конкуренцију и слободу избора за осигуранике, крајњи ефекат се огледа у економији обима и избјегавању непотребних трошкова маркетинга.

Административни трошкови и накнаде

Поред висине уплаћених доприноса и ефикасности инвестирања, на висину пензија из капитализованих пензијских фондова утичу и административни трошкови и накнаде друштвима за управљање.

Административни трошкови и накнаде су веома важан сегмент за успјешност реформе. У случају обавезних приватних пензијских фондова, административни трошкови обухватају **трошкове прикупљања доприноса** (прикупљање, администрација и евиденције доприноса, трошкови маркетинга), **трошкове инвестирања** акумулираних средстава фонда, те **трошкове исплате пензија**.

Дакле, сви наведени трошкови се у крајњој линији преваљују на осигуранике фонда. **Осигураници те трошкове плаћају кроз провизије, које обрачунава друштво за управљање на терет уплаћених доприноса и имовине осигураника у пензијским фондовима:**

- улазне провизије,
- провизије на нето вриједност имовине фонда,
- излазне провизије.

Наведени трошкови и накнаде јављају се у различитим облицима и обрачунавају на различите начине. Управо то их чини компликованим, са становишта мјерења утицаја на пензије. Већи административни трошкови пензијског система, у крајњој линији значе и мање пензије које осигураници остварују по том основу.

Трошкови пензијског система су посебно важни у релативно малим земљама, због значајног учешћа фиксних трошкова у укупним трошковима, јер је број осигураника у пензијским фондовима релативно низак. Тржиште друштава за управљање пензијским фондовима обично карактерише олигополска структура, каква се може очекивати и у РС.

²¹ Као примјер ефикасне државне агенције наводи се Шведска агенција РРМ која управља свим функцијама “premium” пензије у Шведској, укључујући и исплату ануитета, изузев инвестирања. Видјети шире у Стратегији у поглављу под називом :Међународна искуства и модели реформе пензијских система.

²² Овај термин указује да фондови који инвестирају доприносе осигураника немају увид у њихова имена, чиме се смањују високи маркетиншки трошкови привлачења нових чланова и други трошкови одржавања и вођења индивидуалних рачуна.

Досадашња искуства функционисања капитализованих пензијских фондова су показала да административни трошкови и накнаде у значајној мјери оптерећују и „поједу“ знатан дио укупно уплаћених доприноса и укупно акумулираних средстава осигураника. Стога је овај модел пензијског осигурања релативно скуп за осигуранике, што његови критичари и опоненти истичу као један од његових основних недостатака.

Имајући у виду да су осигураници II стуба пензијског система обавезни да уплаћују доприносе, као и досадашња искуства бројних земаља које су увеле овај модел осигурања, било би пожељно у законској регулативи за II стуб у пензијском систему РС, дефинисати да максималне провизије друштава за управљање обавезним пензијским фондовима буду мање од провизија које су прописане за добровољне фондове. Стратегија није имала за циљ да, у овој фази, даје коначан одговор колике максималне провизије треба прописати за друштва за управљање обавезним пензијским фондовима, јер ће то бити законски дефинисано, када буду позната коначна одређења у вези са моделом II стуба.

Инвестициона стратегија и ризици

Искуства током неколико претходних деценија показивала су да је **стопа приноса на капитал** (портфолио хартија од вриједности на финансијском тржишту) виша од **стопе раста зарада**. У таквим околностима капитализовани пензијски системи обезбеђују за осигуранике вишу стопу поврата (**интерну стопу приноса**) у односу на PAYG пензијске системе. Из садашње перспективе, тешко је процијенити да ли се и у будућности могу очекивати такви трендови.

Међутим, основна законитост функционисања финансијских тржишта, као и сваког другог облика инвестирања, је да без ризика нема ни приноса. Проблем овог облика пензијског осигурања је у томе што, тај **ризик сноси осигураник** и то највише у **тренутку пензионисања**, ако тада опада вриједност нето имовина пензијског фонда, као што је то случај током последње свјетске финансијске кризе. Због наведеног, примарни принцип (циљ) инвестирања у области пензијског осигурања је **сигурност**, а не **профитабилност**. Уобичајено се законом прописује обавезна конзервативна инвестициона политика чији су принципи: сигурност, диверзификација и ликвидност.

Ризици инвестирања релативизирају предности капитализованих пензијских фондова у погледу стопе приноса у односу на PAYG системе, тако да би приликом таквих компарација требало узети у обзир стопу приноса капитализованих фондова кориговану за ниво ризика.

Иако емпиријски подаци показују да се у дугом року приноси и ризици које остварују инвестиције имовине приватних пензијских фондова, међусобно неутралишу (они уосталом и јесу институције тзв. уговорне дугорочне штедње), за осигуранике или чланове су итекако важне и њихове краткорочне флукуације. За ублажавање краткорочних флукуација, сугеришу се одговарајући модалитети **гарантовања минималног приноса** на индивидуалном рачуну осигураника, као што су, на примјер:

- *гарантовање минималног приноса у односу на висину приноса на одговарајућу „корпу“ дугорочних државних хартија од вриједности, уз утврђивање интервала између горње и доње границе приноса и увођење обавезе формирања резерви ликвидности,*
- *гарантовање минималног приноса у односу на неку референтну стопу приноса (нпр. актуелна тржишна стопа приноса умањена за 2 процентна поена – Хрватска).*

У новије вријеме се, под утицајем глобалне финансијске кризе, све више препоручује инвестициона стратегија у складу са **животним циклусом осигураника** (енгл. life cycle investment strategy), тј. инвестирање средстава у првим годинама у тзв. портфеље раста, а затим помијерање средстава ка конзервативним портфељима, како и сам осигураник – члан фонда стари и приближава се пензионисању.

3.1.2 Транзициони трошак

Цијена увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања (**у наставку текста: II стуб**) у условима задржавања PAYG система је тзв. **транзициони трошак**. Овај трошак, који настаје, због потребе да се финансирају два пензијска система: **(1)** постојећи PAYG систем, односно до тада створене обавезе према осигураницима који су уплаћивали доприносе само у тај систем, али и дио обавеза за будуће пензије у складу са дијелом доприноса који ће се и даље за све осигуранике уплаћивати у PAYG систем (I стуб); и **(2)** нови капитализовани систем (II стуб) који се заснива на капитализацији дијела доприноса усмјерених у овај стуб пензијског осигурања. Према томе, цијена увођења II стуба су додатна средства потребна за финансирање обавеза према садашњим и будућим пензионерима. **"Земље које размишљају о преласку или дјелимичном преласку на капитализовани систем, треба да процијене величину транзиционог трошка. Досадашња искуства показују тенденцију потцјењивања транзиционог трошка, и прецјењивања способности да се он финансира"**²³.

Ово „двоструко“ финансирање се може јавити у два модалитета, као: (1) издвајање - тзв. преусмјеравање (енгл. *carve out*) дијела доприноса у обавезне приватне пензијске фондове, који су се до тада уплаћивали у PAYG систем (због чега се јавља недостатак средстава за финансирање његових обавеза по основу стечених права на пензије), и/или (2) повећање стопе доприноса за проценат који ће бити уплаћиван у II стуб. При томе је већина земаља које су до сада увеле II стуб, користила први наведени модалитет.

Транзициони трошак се дефинише и израчунава на различите начине²⁴, углавном као:

- *имплицитни транзициони трошак* или укупни „терет“ увођења II стуба и
- *експлицитни транзициони трошак*, или финансијски јаз који настаје увођењем II стуба. и за који је потребно обезбиједити додатно финансирање.

Укупни или имплицитни транзициони трошак указује на укупан терет/цијену увођења II стуба, те ко га и којим дијелом сноси, односно финансира. Са друге стране, висина експлицитног транзиционог трошка је посебно важна са становишта процјене потребних додатних финансијских средстава која се морају обезбиједити за реформу пензијског система. Зато је потребно израчунати и износ експлицитног транзиционог трошка. Међутим, експлицитни транзициони трошак не показује како је терет смањене потрошње алоциран на различите генерације, а може довести и до потцјењивања висине транзиционог трошка.

Колико дуго траје транзициони трошак?

Поред висине транзиционог трошка, чија се прихватљивост мјери учешћем у БДП, код увођења II стуба потребно је размотрити и период трајања овог трошка. Наиме, од увођења

²³ Thompson L.H., 2001, *Social Protection in Asia and Pacific*, Edited by I. Ortis, Asian and Development Bank

²⁴ Елаборација транзиционог трошка у Стратегији је дата на основу, Станић К, Алтипармаков Н, Бајец Ј, *Транзициони трошак увођења обавезних приватних пензијских фондова*, Квартални монитор бр. 12, јануар-март 2008.

до очекиваних пуних ефеката у нормалним околностима протекне **30 до 40 година**²⁵, што је дуг временски период који са собом носи велике ризике економских и других структурних промјена, у односу на претпоставке и пројекције узете у обзир приликом преласка на нови пензијски модел.

Транзициони трошак се почиње смањивати са првим уштедама у РАУГ систему по основу увођења II стуба, а то се дешава када прве генерације осигураника за које се доприноси уплаћују у оба стуба почињу да се пензионишу. Транзициони трошак ће потпуно нестати када уштеде у РАУГ систему по основу увођења II стуба премаше губитак у виду доприноса преусмјерених у приватне фондове II стуба (енгл. *cross-over date*). Уколико би се транзициони трошак финансирао кроз вишу или додатну стопу доприноса, он би нестао када се укупна стопа доприноса, потребна за финансирање оба пензијска система, изједначи са стопом потребном само за финансирање РАУГ система.

Висина и кретање транзиционог трошка

Основне одреднице висине и кретања транзиционог трошка кроз вријеме су:

1. Висина доприноса који се преусмјеравају у II стуб

Ниска стопа доприноса у II стуб, какву је на примјер прописала Бугарска (само 2% доприноса), значи мању цијену и мањи финансијски напор, али су у том случају превисоки фиксни трошкови пословања пензијских фондова по учеснику (те стога за њих и ниске будуће пензије из II стуба).

2. Старосна граница или проценат запослених који се укључују у II стуб

Ова варијабла или реформска опција утиче на временски распоред транзиционог трошка, на начин да нижа старосна граница или обухват осигураника у II стубу чини транзициони трошак нижим у почетним годинама транзиције, али он при томе дуже траје. Разлог за овакав утицај је што се уштеде у РАУГ систему (исплата нижих пензија из РАУГ система осигураницима који учествују у оба стуба) по основу увођења II стуба настају када се пензионише најстарија генерација из II стуба.

3. Стопа приноса на инвестирање имовине или капитала II стуба

Стопа приноса на инвестиције II стуба почиње да утиче на транзициони трошак и пензијски систем који чине два стуба, након што се пензионишу прве генерације осигураника укључене и у II стуб. До тада је транзициони трошак једнак доприносима преусмјереним из РАУГ система, независно од стопе приноса на инвестиције II стуба, а након тога се транзициони трошак умањује за износ укупних уштеда у РАУГ систему, а оне зависе од висине приноса на акумулирану „штедњу“ у II стубу. При томе и ова варијабла не утиче на висину транзиционог трошка, него на његово трајање. Што је виша претпостављена, или у пракси стварна, стопа приноса, транзициони трошак ће трајати краће.

Како се може финансирати транзициони трошак?

Два су основна начина финансирања транзиционог трошка:

²⁵ Thompson L.H., *Social Protection in Asia and Pacific*, edited by I. Ortiz, Asian Development Bank, 2001, str. 240.

1. **задуживање и инвестициони приходи**, односно замјена имплицитног PAYG дуга²⁶ за неки други облик јавне имовине, на примјер, продајом државне имовине – приватизација јавних предузећа и сл., или обавезе – експлицитно задуживање или
2. **смањење обавеза** (уштеде у PAYG систему) или **повећање доприноса** током периода транзиције.

Задуживање и приватизациони приходи

Транзициони трошак се може финансирати јавним задуживањем, што значи да се *имплицитни пензијски дуг претвара у експлицитни*. Национална штедња се не повећава, јер се један дуг замјењује другим, ризикујући да каматна стопа на отплату експлицитног дуга буде виша од интерне стопа приноса PAYG система. Поред тога, повећана тражња на тржишту капитала, подстакнута на овај начин од државе, утиче на преовлађујућу цијену капитала.

Уколико се одабере овакво рјешење, терет финансирања реформе се распоређује како на садашње, тако и на будуће генерације запослених. Пракса великог броја земаља које су увеле II стуб, је да управо приватни пензијски фондови улажу у државне хартије од вриједности (чак су законом обавезани на одређени минимум). Тиме се доприносима који су преусмјерени у II стуб финансира експлицитни дуг, додатно оптерећен и накнадама друштва за управљање.

Коначно, претварање имплицитног у експлицитни дуг разоткрива стварну кредитну способност и рејтинг земље. Не треба занемарити ни правила конвергенције Европске монетарне уније која поставља јасна ограничења јавног дуга према БДП.

Транзицијске земље често користе приходе од приватизације за финансирање транзиционог трошка. Не треба посебно наглашавати ограниченост овог извора финансирања, како по обиму тако и у времену.

Финансирање уштедама у PAYG систему (параметарске реформе) или повећање доприноса

Идеално би било започети реформу обавезног пензијског осигурања, увођењем II стуба, у условима постојања финансијских резерви PAYG система, свјесни долазећих негативних демографских трендова који ће проузроковати дефиците. У пракси, већина земаља, тек суочена са дефицитима текућег финансирања, започиње реформе. Ово је нарочито карактеристично за транзицијске земље, које су, сликовито речено, "прије остариле него што су постале богате".

Због тога је неминовно истовремено спроводити радикалне параметарске реформе, које дјелимично, кроз уштеде у PAYG систему, финансирају експлицитни транзициони трошак.

Наравно, могуће је и другим уштедама у буџету финансирати транзициони трошак, али је то у пракси рјеђе. На овај начин се терет финансирања транзиционог трошка распоређује са генерације тренутно запослених на садашњу генерацију пензионера.

Један од могућих извора финансирања транзиције може бити и повећање стопе доприноса (енгл. *add-on ili top-up method*). Тиме се, дефинитивно оптерећује садашња генерација запослених, што има за последицу њихову смањену потрошњу. Истовремено, присутни су и негативни ефекти на тржишту радне снаге.

²⁶ Будуће обавезе које PAYG има према тренутним пензионерима.

Резимирајући приказане модалитете финансирања транзиционог трошка може се закључити да се у пракси, најчешће, примјењује њихова комбинација, водећи рачуна о специфичностима сваке земље појединачно.

3.1.3 Претпоставке и предуслови за увођења обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања

Од реформисаног модела пензијског осигурања се очекује да допринесе остваривању основног циља пензијског осигурања – већа одрживост и диверзификација, али и његових секундарних циљева, као што су – раст штедње (и инвестиција), подстицај развоја тржишта капитала, бржи економски раст и развој.

Према истраживањима бројних аутора, ефекте увођења II стуба, као једне од реформских опција, детерминишу три основне групе фактора, претпоставки и предуслова:

- **макроекономска стабилност,**
- **здрава финансијска инфраструктура и**
- **одговарајући капацитети државних институција за регулацију и супервизију.**

Ове претпоставке и предуслови нису посебно захтјевни у почетној фази увођења II стуба (фази акумулације доприноса на индивидуалним рачунима), али током примјене ове реформске опције потребно је јачати и побољшавати институционално и регулаторно окружење како би се отварили жељени циљеви. Такође, као и у свакој озбиљној и комплексној реформи, **најважнија претпоставка за успјех, је снажна и трајна одређеност и спремност власти да се ангажује на стварању предуслова и провођењу утврђене реформе** у свим наведеним кључним сегментима или подручјима. То значи да је власт задужена и одговорна да одржава макроекономску стабилност, да креира и подстиче развој тржишта капитала примјерен потребама II стуба, те да креира и успостави ефикасну регулацију и супервизију свих учесника у функционисању II стуба.

У стратегији су детаљније елабориране наведене претпоставке, како у теоријском смислу, тако са становишта специфичних услова у РС. Поред тога, изложене су основне теоријске расправе и дилеме на тему "за и против" II стуба, које су показале да нема једнозначног одговора на бројна питања функционисања модерних пензијских система.

4 МОДЕЛИРАЊЕ СИСТЕМА ОБАВЕЗНОГ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

4.1 Циљеви пензијске реформе

Пензијски систем, може имати више циљева, али су најважнији – смањење сиромаштва кроз обезбјеђење одговарајућег нивоа прихода у старости и уједначавања потрошње, односно одржавање релативног животног стандарда у складу са претходним зарадама. Полазећи од извршених анализа постојећег пензијског система у РС, утврђених карактеристика и критичних тачака функционисања, циљеве реформе пензијског система у РС треба проширити у односу на ове фундаменталне циљеве и дефинисати као:

- **обезбјеђење стабилних прихода и смањење сиромаштва популације старих (прерасподјела потрошње),**
- **повећање обухвата тј. покривености популације 65+ пензијским осигурањем,**
- **повећање индивидуалне одговорности и ризика осигураника,**
- **враћање повјерења у пензијски систем,**
- **обезбјеђење дугорочне одрживости и финансијске стабилности пензијског система у условима демографских и економских промјена,**
- **побољшање система јавног финансирања (повећање ефикасности прикупљања доприноса) и**
- **допринос економском расту, национална штедња (капитализовани пензијски системи).**

Пензијску реформу поред побројаних специфичних циљева треба посматрати и контексту достигнутог степена развоја социјалне сигурности. Социјална сигурност је друштвена мјера којом се одговара на различите ризике током животног циклуса. Међународна организација рада (МОР или ILO) Конвенцијом 102 о минималним стандардима социјалне сигурности дефинише **социјалну сигурност** као заштиту коју друштво пружа својим члановима низом јавних мјера против економских и социјалних проблема, који би у супротном настали због недостатка или значајног смањења прихода услед болести, материнства, повреде на раду, незапослености, инвалидитета, старости или смрти. У модерним друштвима традиционални модели социјалне заштите у оквиру породице слабе, а расту обавезе и капацитети државне заједнице у обезбјеђењу и унапређењу система социјалног осигурања и проширењу обухвата. ILO у оквиру свога мандата посебно наглашава да је социјално осигурање кључна компонента Програма достојанственог рада. Европска социјална повеља из 1996. (Савјет Европе) под социјалном заштитом подразумијева право на социјалну сигурност, социјалну помоћ и старање, право на заштиту од сиромаштва и друштвеног искључења.

Социјално укључивање (социјална политика у функцији запошљавања, побољшање положаја породице и особа са инвалидитетом, унапређење здравствене заштите, образовања, пензијске политике) биће дефинисано као један од 6 циљева опште Развојне стратегије БиХ 2009-2014. година. Социјална укљученост је процес који омогућава особама које су изложене ризику од сиромаштва и социјалне искључености да стекну прилику и неопходна средства за потпуно учешће у економском, социјалном и културном животу и да уживају услове живота и благостања, који су стандардни у друштву у којем живе.

4.2 Полазне основе моделирања

За потребе сагледавања адекватности и одрживости постојећег пензијског система (текућег финансирања-РАУГ) у Републици Српској, те оцјене да ли и која побољшања и корекције, односно реформе су потребне, неопходно је симулирати функционисање овог система и његове укупне ефекте у дугом року. Такве симулације се у пракси земаља, које систематски и одговорно приступају овој социјално и економски веома осјетљивој области, врше на основу одговарајућих модела. У моделе се уносе потребни улазни подаци, претпоставке и политике, као израз постојећег система или разматраних реформских опција. Моделирање и симулације дају пројекције очекиваних ефеката, мјерено уобичајеним индикаторима пензијског система као што су: висина будућих пензија као извора социјалне сигурности након окончања радног вијека, висина дефицита и потребног буџетског (су)финансирања, однос просјечне пензије према просјечној плати (стопа замјене) и др.

У складу са таквим приступом у наставку се презентују дугорочне пројекције:

- постојећег пензијског система - РАУГ (заснованог на постојећим законским рјешењима),
- додатних параметарских реформи – одговарајуће корекције постојећег РАУГ система и
- увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања заснованог на индивидуалним рачунима (II стуб, према терминологији Свјетске банке), уз истовремене додатне параметарске реформе постојећег РАУГ система.

За потребе ове Стратегије, уз ангажовање страног консултаната, кориштен је модел „*A Model of Republika Srpska's Pension system*“²⁷. Овакве пројекције се уобичајено раде за период од 50 до 70 година. При томе треба имати у виду да су пројекције пензијског система врло сложене, јер обухватају **већи број параметара и претпоставки демографског, економског и социјалног карактера**. Истовремено су пројекције на тако дуг рок веома незахвалне, услед вишег степена неизвјесности и стога су релативно непрецизне. Међутим, и поред тога оне су неопходне за процјену будућих стања пензијског система, без и са реформама. Њихов циљ није да прецизно предвиде будућа кретања економског и демографског амбијента у коме функционише пензијски систем, него да **укажу на трендове и односе** који суштински детерминишу кретање кључних варијабли и индикатора пензијског система. Овакве симулације код корисника развијају осјећај за функционисање и дизајнирање жељеног функционисања пензијских система у оквиру великог броја могућих услова или претпоставки. На бази таквих пројекција се оцјењује одрживост постојећег система и бирају одговарајуће реформске опције. Разматране опције реформи се такође симулирају у дугом року. На основу компарације очекиваних ефеката реформисаног и постојећег пензијског система доносе се, али и кроз вријеме коригују и новим околностима и трендовима прилагођавају, реформске опције и рјешења.

У наставку се образлажу демографске и економске претпоставке потребне за симулацију и праћење ефеката пензијског система у дугом року.

²⁷ Модел је израђен у оквиру припреме Стратегије уз ангажовање страног консултаната, а прилагођен је потребама пензијског система у РС. За детаље видјети поглавље Стратегије: Релевантне карактеристике постојећег пензијског система и претпоставке пројекција.

4.3 Претпоставке за пројекције пензијског система РС

Демографске претпоставке

Демографске претпоставке за потребе пројекције и симулације ефеката постојећег пензијског система у Републици Српској, као и каснијих реформских опција, развијене су у сарадњи са експертом за демографију (проф. др Б. Ђурђев). Оне су детаљно елабориране у посебном поглављу Стратегије, а подаци у Табели 1-1 и Табели 1-2 овог Извода илуструју пројектоване величине стопе укупног фертилитета и очекиваног трајања живота, као кључним демографским претпоставкама за потребе коришћеног симулационог модела. При томе су и демографске и економске претпоставке дефинисане кроз три сценарија: опадајући, константни и растући.

Префериран је сценарио “**растуће**” стопе укупног фертилитета, зато што је повољнији за функционисање и перформансе пензијског система, али и зато што обезбјеђује одрживи демографски развој преко тзв. стационарног становништва (становништва чије су сљедеће генерације исте величине као и постојеће). Сматра се да је то **витални интерес Републике Српске** и очекује се да ће надлежне институције Републике Српске, у сарадњи са Демографским савјетом, реализовати и унапређивати редложене пронаталитетне програме, који ће обезбиједити барем такав циљни демографски развој.

Међутим, за потребе сагледавања функционисања и реформе пензијског система у Републици Српској у дугом року као **основни сценарио** се ипак разматра **константна стопа укупног фертилитета (СУФ, енг. TFR)**. То ће у комбинацији са осталим претпоставкама бити разматрани “основни” сценарио, док ће опадајућа стопа укупног фертилитета одређивати “песимистички”, а растућа “оптимистични” сценарио пројекција.²⁸

Економске претпоставке

У Стратегији су дате основне економске претпоставке потребне за пројекцију пензијског система.

Табела 4-1: Економске претпоставке

Показатељи	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2025.	2080.
Стопа инфлације	4,3%	5,6%	3,1%	2,7%	2,6%	2,5%	2,5%
Стопа раста плата	7,7%	21,4%	-10,0%	0,0%	0,0%	3,0%	3,0%
Стопа раста реалног БДП-а ²⁹	6,5%	7,2%	-3,0%	0,0%	1,0%	4,0%	4,0%
Стопа незапослености ³⁰	35,1%	...					10,0%

Извор: Министарство финансија, Званични подаци за 2007. и 2008. годину; Документ о оквирном буџету, процјена за период 2009.-2011; Процјене Радне групе за преостали период пројекције.

²⁸ О очекиваним стопама фертилитета и наталитета може се расправљати из различитих аспеката. Не улазећи у такве расправе, и не доводећи у питање сценарије пројекција, ипак се треба указати на одређене податке и оцјене. Иако је просјечна СУФ у Европи око 1,5-подаци презентовани у Извјештају Европског фонда за побољшање живота и радних услова („Фертилитет и питања која су везана за породицу у проширеној Европи”) указују да је просјечан жељени број дјеце 2,17-што је знатно изнад садашњег нивоа СУФ. То је индикација потенцијала за повећање фертилитета у Европи. У мјери у којој је тачна оцјена да је у РС, као и на цијелом Балкану, СУФ детерминисана више економским разлозима, а да је жеља да се има потомство, најмање на нивоу „проширене” Европе, могло би се закључити, да у складу са опоравком економије и бољим животним условима, постоји потенцијал за значајније повећање наталитета и фертилитета, тако да ни наведени оптимистични сценарио не би требао бити „немогућа мисија” у Републици Српској.

²⁹ Стопа раста реалног БДП, дата у оквиру наведених макроекономских претпоставки ради општег оквира, није касније коришћена за пројекције, већ је утврђена као ендогена варијабла, у односу на стопу раста плата и осигурањика, као једна од опција *A Model of Republika Srpska's Pension system*, а што је образложено код осталих претпоставки.

³⁰ Претпостављено је да ће се, као резултат раста економије и смањења сиве економије, стопа запослености умјерено повећавати током периода пројекције док стопа незапослености не падне на ниво од 10%.

Поред наведених претпоставки, резултати симулација су показали да је од кључног значаја за индикаторе пензијског система однос између броја осигураника за које се уплаћују доприноси за ПИО и броја становника који чине радно способну популацију (15 - 64 године). Према расположивим подацима тај однос је у 2007. години био свега 34%, што је резултат високе стопе незапослености и присутне финансијске недисциплине у области радних односа.³¹ Стога је у симулацијама претпостављено достизање нивоа од 50% (колико данас има Хрватска) у 2050. години, односно 70% (колико данас има Словенија) у 2080. години, као циљне вриједности овог „односа“ или индикатора пензијског система. Као и у цијелом моделу за остале индикаторе, раст овог односа до задатих или циљних вриједности се одвија по линеарној стопи.

На бази изабраних година конвергенције односа броја осигураника и радне снаге, модел израчунава године конвергенције просјечне нето плате и реалног БДП-а per capita.

Табела 4-2:Године конвергенције изабраним земљама

Године конвергенције изабраним земљама		
	Хрватска	Словенија
Реална просјечна нето плата	2026. год.	2050.год.
Реални БДП per capita	2059. год.	2100.год.
Однос осигураника и радне снаге	2050.год.	2080.год.

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

Остале претпоставке

Остале претпоставке на којима се заснивају пројекције постојећег система ПИО су:

- стопа раста БДП је једнака збиру стопа раста осигураника /уплатилаца доприноса/ и стопе раста плата (ова претпоставка одржава константан однос тзв. покривеног рачуна плата у односу на БДП). ,
- задржавање постојећег учешћа буџетског трансфера за потребе пензијског система у БДП од 1,89% из 2007. године до краја периода пројекције,³²
- задржавање стопе преваленсе инвалидских пензија³³ из 2007. године до краја периода пројекције,
- задржавање стопе преваленсе породичних пензија³⁴ из 2007. године до краја периода пројекције.

³¹ Ради се о проблему рада на „црно“ и/или пријављивању мањих зарада него што су стварно исплаћене (што умањује доприносе).

³² Оваква претпоставка предвиђена је због потребе очувања достигнутог нивоа финансијске стабилности буџета РС, а у складу је и са преузетим обавезама према међународним финансијским институцијама.

³³ Стопа преваленсе представља преовлађујућу или претежну стопу одређене карактеристике пензијског система. Тако стопа преваленсе инвалидских пензија у коришћеном симулационом моделу представља проценат грађана Републике Српске одређене старости и пола који примају инвалидске пензије.

³⁴ Стопа преваленсе породичних пензија у коришћеном симулационом моделу представља број породичних пензионера одређене старости и пола, подијелен са бројем особа исте старости и пола који до сада немају старосну или инвалидску пензију. На примјер, ако од 1000 жена старих 80 година, њих 500 има породичну пензију, а 200 старосну или инвалидску пензију, стопа преваленсе породичне пензије ове старосне групе жена је 500/800. Ова претпоставка је важна за симулациони модел јер му „допушта“ да прорачуна број породичних пензија као резултат промјена стопа преваленсе старосних и инвалидских пензија.

Ради лакшег праћења и компарације ефеката касније разматраних опција реформе постојећег (РАУГ) пензијског система у Републици Српској, са дугорочним пројекцијама **постојећег система „без реформи“**, подсећа се да се пројекције презентоване у наставку, заснивају на сљедећим важним карактеристикама постојећег (РАУГ) система:

- **просјечна старосна доб** приликом одласка у пензију је 61 година за мушкарце и 59 година за жене, те остају непромијењене током цијелог периода пројекције,
- **стопа доприноса за ПИО је 24%** на нето плату³⁵ (или еквивалентна стопа на бруто плату), те остаје непромијењена током цијелог периода пројекције.

Однос минималне пензије у односу на просјечну нето плату износи 19% и остаје непромијењен током цијелог периода пројекције.

4.4 Пројекције демографских показатеља

Презентовани резултати симулација кретања укупног броја становника (укупне популације), као и његове старосне структуре, затим укупног броја осигураника и укупног броја пензионера, те структуре пензија током периода пројекције, указују на сљедеће основне закључке:

- Неповољни демографски трендови ће довести до смањена укупног броја становника, односно укупне популације у свакој од симулираних варијанти висине укупне стопе фертилитета (константне стопе од 1,25% - *основни сценарио*, опадајуће стопе са 1,25% на 1% на крају периода пројекције – *песимистични сценарио* и растуће стопе са 1,25% на 2,10% на крају периода пројекције – *оптимистични сценарио*). Наравно, најнеповољније стање је у случају песимистичног сценарија – свега 481 хиљада становника 2080. године, односно око 560 хиљада према константној стопи, или око 887 хиљада према растућој укупној стопи фертилитета.
- Старосна структура становништва се такође погоршава:
 - смањује се учешће становништва млађег од 18 година (са 18,3% у 2007. години на 11,4% у 2080. години, према основном, односно на 8,1%, према песимистичном сценарију),
 - смањује се учешће становништва од 18 до 64 године (са 64,2% у 2007. години на 52,3% у 2080. години, према основном, односно на 49,9%, према песимистичном сценарију),
 - повећава се учешће становништва старијег од 65 година (са 17,5% у 2007. години на 36,3% у 2080. години, према основном, односно на 42,0%, према песимистичном сценарију),
 - према оптимистичном сценарију повећава се учешће становништва млађег од 18 година на 22,2%, док се учешће становништва од 18 до 64 године смањује на 54,5%, а становништва старијег од 65 година да повећава на 23,3%.
- Укупан број осигураника, према основном и песимистичном сценарију, након почетног раста, опада на око 205.000, односно 168.000, док према оптимистичном сценарију уз одређене осцилације ипак расте на око 338.000 у 2080. години. Ипак, учешће броја осигураника у укупном броју становника се повећава са 22,9% у 2007.

³⁵ Модел се заснива на нето платама, те стога и стопи доприноса на нето плате.

години, на 36,6% према основном, 34,9% према песимистичном и 38,1% према оптимистичном сценарију, у 2080. години.

- Укупан број пензионера према основном и песимистичном сценарију, након раста током већег дијела периода пројекције, на крају периода пројекције се приближно враћа на ниво из 2007. године (212.000, односно 209.000), док према оптимистичном сценарију смањење почиње 2060. године и 2080. достиже 225.000. Без обзира на наведени тренд кретања укупног броја пензионера, учешће пензионера у укупном броју становника се повећава у сваком од разматраних сценарија и то са 15,9% у 2007. години, на 37,9% према основном, 43,3% према песимистичном и 25,4% према оптимистичном сценарију у последњој 2080. години пројекције.

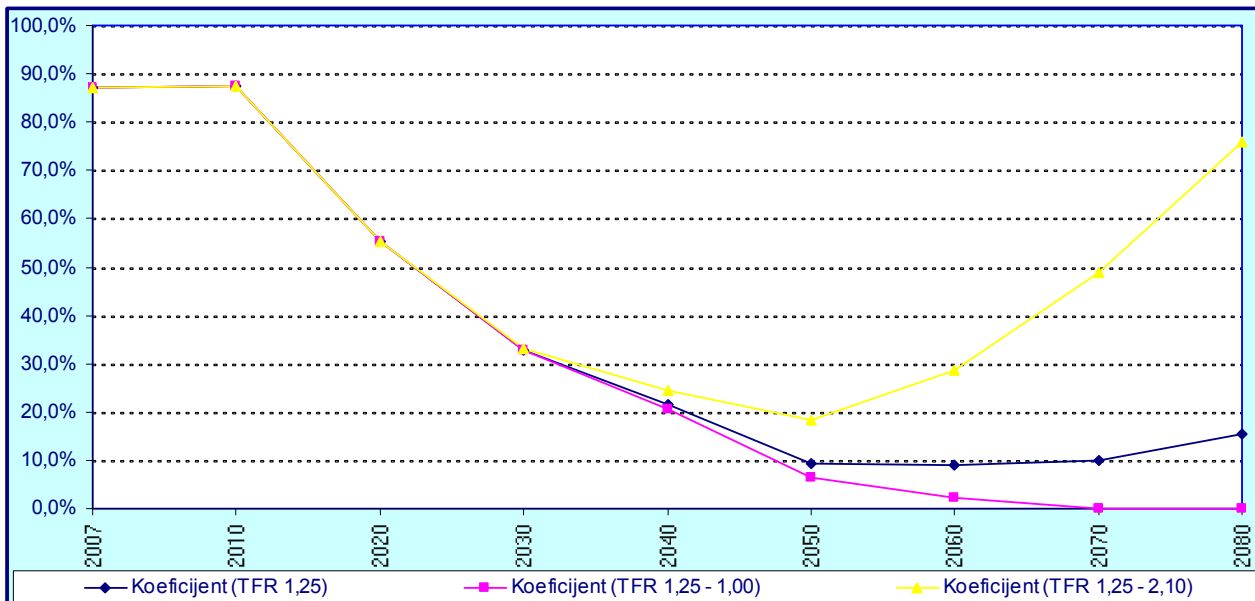
4.5 Пројекције финансијских показатеља постојећег пензијског система без реформе

Резултати симулација **финансијских показатеља** постојећег пензијског система указују на следеће закључке:

- **укупни расходи без примјене члана 162. Закона** би са почетних 8,23% БДП у 2007. години порасли на 15,14% у 2080. години, односно са 605 милиона КМ на 4.995 милиона КМ,
- поређењем са анализираном пројекцијом укупних прихода, уочава се значајан **дефицит**. Он би се појавио већ 2010. године (9,56% учешће расхода у БДП, у односу на 9,04% учешћа прихода), а временом би се повећавао због задржавања релативног учешћа укупних прихода у БДП на нивоу од 9,04%.

Иако ће наведени дебаланс или дефицит бити експлицитно исказан и анализиран кроз приказ осталих резултата симулације функционисања постојећег пензијског система (РАУГ система) у Републици Српској, већ сада је очигледно да пројектовани приходи неће моћи „покрити“ очекиване или пројектоване расходе, те да је систем финансијски одржив тек уз примјену члана 162 Закона. Наиме, захваљујући механизму садржаном у члану 162. **укупни расходи Фонда ПИО уз примјену овог члана** би са почетних 8,32% БДП у 2007. години порасли до 9,04% у 2010. години, након чега би се задржао тај релативни однос према БДП током цијелог периода пројекције. То је управо релативно учешће и пројектованих укупних прихода у БДП током периода пројекције, што обезбјеђује и једнакост или уравнотеженост и апсолутног износа укупних прихода и укупних расхода (у КМ), те онемогућава стварање дефицита, што и јесте суштина примјене члана 162. Закона Наравно, „цијена“ оваквог уравнотежења пензијског система у Републици Српској су **ниже пензије и нижа стопа замјене** (однос просјечне пензије према просјечној плати).

У наставку се даје графикон који показује како се врши уравнотежење пензијског система у зависности од стопе укупног фертилитета (**СУФ или енгл. Total Fertility Rate - TFR**). **Коефицијент за уравнотежање** представља инструмент који произилази из примјене **члана 162. Закона**, а утврђује се тако што се од укупних прихода Фонда ПИО у обрачунском периоду, одузима износ потребан за исплату минималних пензија и ставала у однос према средствима потребним за исплату пензија (обавезе за исплату).

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-1: Пројекције коефицијента за уравнотежење постојећег PAYG система у зависности од СУФ/TFR

Као што резултати симулација указују, вриједности овог коефицијента током периода пројекције би:

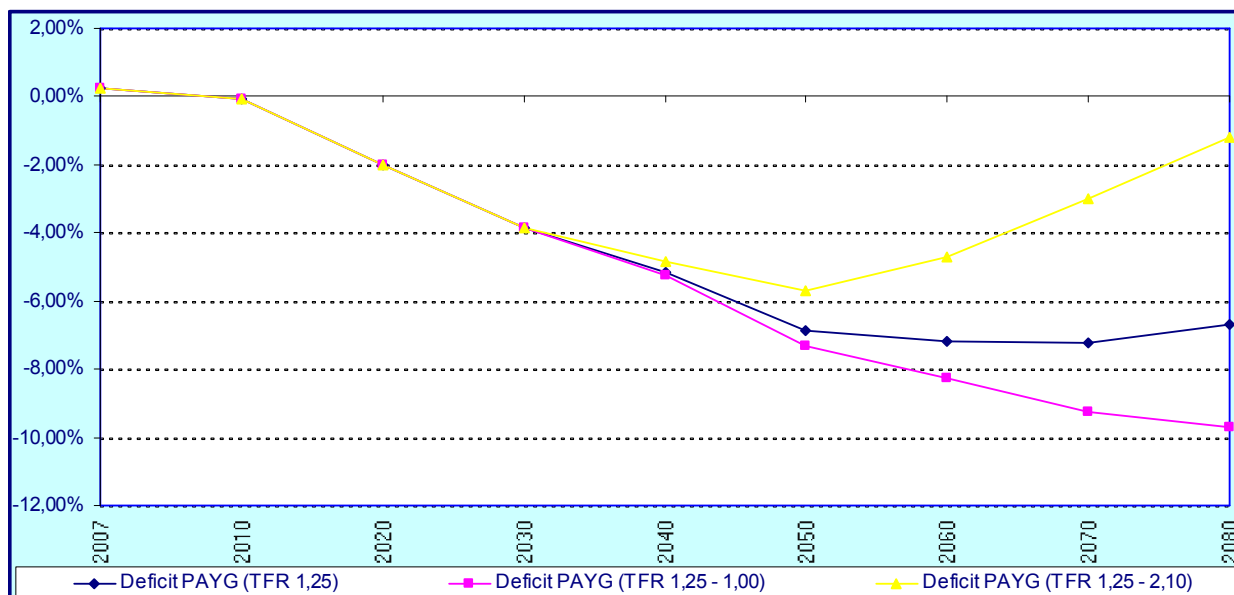
- Са почетних 87,1% у 2007. години, краткорочно порасле на 87,4% у 2010. години, а затим опадале на 55,3% у 2020. и око 33% у 2030. години **према свим разматраним демографским сценаријима** (константна, опадајућа и растућа СУФ).
- Се све више разликовале током преосталог периода пројекције, у зависности од посматраног демографског сценарија:
 - према **основном сценарију** (константна СУФ) коефицијент за уравнотежење постојећег PAYG система у Републици Српској опада све до 2060. године када би износио најнижих 9,0%, а након тога незнатан раст на 10,1% у 2070. и на 15,6% у 2080. години,
 - према **песимистичном сценарију** (пад СУФ на 1,00) коефицијент за уравнотежење постојећег PAYG система константно опада до нулте вриједности у 2070. години³⁶,
 - према **оптимистичном сценарију** (раст СУФ на 2,10) коефицијент за уравнотежење постојећег PAYG система опада до 2050. године када би износио најнижих 18,5%, а након тога почео да расте до 75,9% у 2080. години.

Презентовани резултати симулације финансијске одрживости постојећег пензијског система у Републици Српској указују на „цијену“ те финансијске одрживости, односно прецизније речено немогућности да се будућим пензионерима исплате пензије на основу стечених права у складу са важећим законским прописима.

³⁶ Нулта вриједност коефицијента значила би да у просјеку сви пензионери примају пензију која је мања од минималне пензије. За детаљније објашњење коефицијента и начина његовог утврђивања погледати детаљније у Стратегији.

Резултати симулација дефицита постојећег PAYG система у Републици Српској током периода пројекције у оквиру претпостављених демографских сценарија указују на следеће очекиване трендове:

- Сваки од разматраних сценарија ће довести до стварања дефицита, који се јавља већ у 2010. години, да би 2020. године достигао 170 милиона КМ за сваки од сценарија СУФ, односно 1,99% у односу на БДП.
- Највећи дефицит би настао:
 - у 2070. години у случају **основног** сценарија (константна СУФ) и износио би 7,23% у односу на БДП, или 1.902 милиона КМ. Иако би у 2080. години дефицит номинално порастао на 2.201 милион КМ, његово релативно учешће у односу на БДП би се смањило на 6,67%,
 - у 2080. години (последњој години пројекције) у случају **песимистичног** сценарија (пад СУФ на 1,00) и износио би 9,70% у односу на БДП, или 2.622 милиона КМ,
 - у 2050. години у случају **оптимистичног** сценарија (раст СУФ на 2,10) и износио би 5,70% у односу на БДП, или 1.027 милиона КМ. Током наредног периода пројекције очекује се релативно смањење учешће дефицита у односу на БДП на „свега“ 1,21% у 2080. години, док би апсолутни износ дефицита наставио да расте током наредних 10 година (до 2050. године) а затим се очекује и његово смањење.

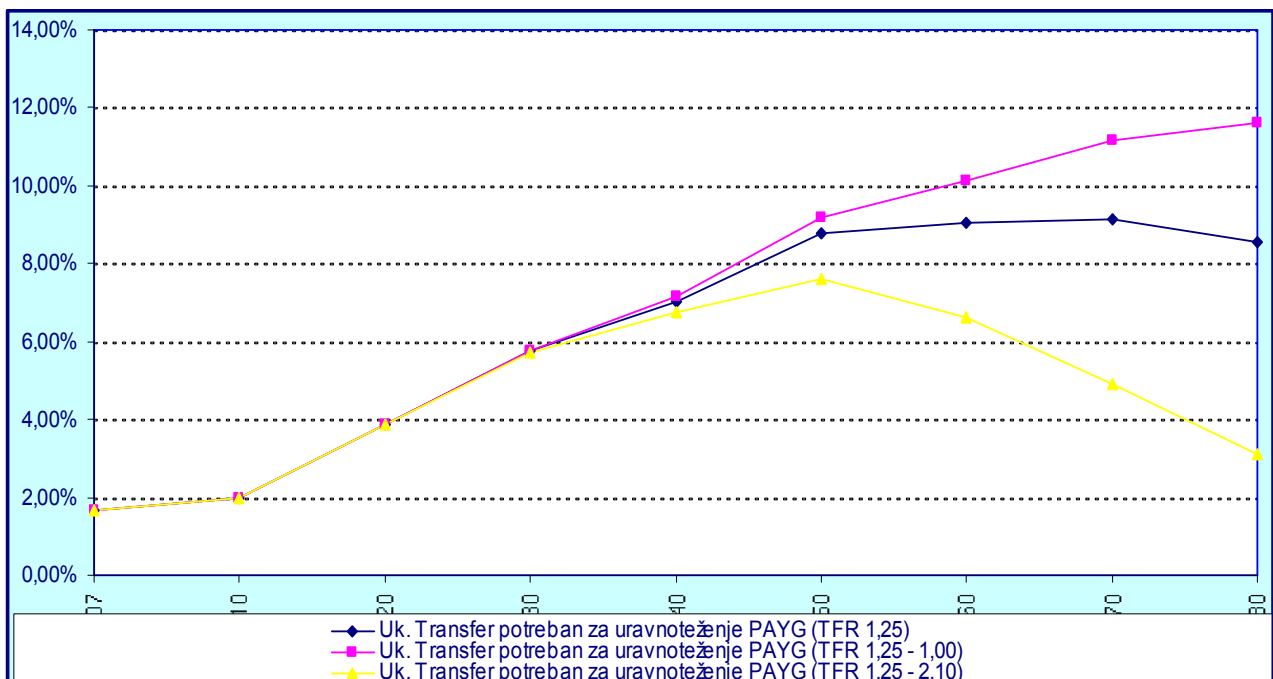

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-2: Пројекције дефицита постојећег PAYG система у зависности од СУФ/TFR као % БДП-а

Укупни буџетски трансфери потребни за уравнотежење постојећег PAYG пензијског система у Републици Српској током периода пројекције би се морали повећати са полазних 1,67% БДП³⁷ и износили би:

- према **основном** сценарију (константна СУФ) максималних 9,12% БДП у 2070. години,
- према **песимистичном** сценарију (пад СУФ на 1,00) максималних 11,60% БДП у последњој години пројекције,
- према **оптимистичном** сценарију (раст СУФ на 2,10) максималних 7,60 % БДП у 2050. години.

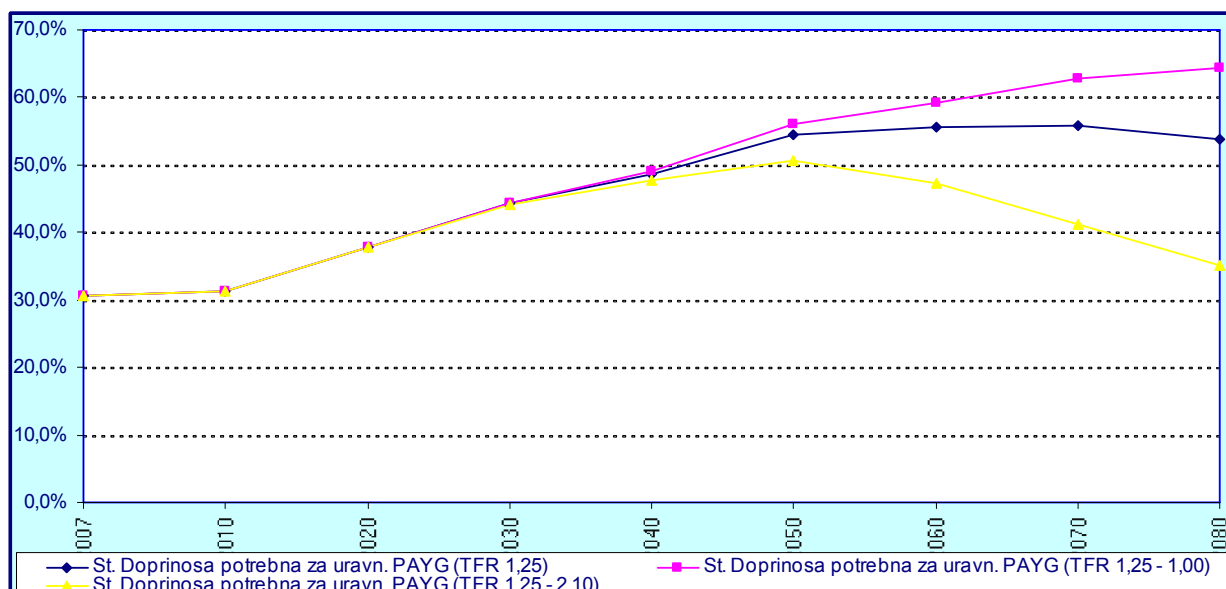

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-3: Пројекције потребних укупних буџетских трансфера постојећег PAYG система у зависности од СУФ као % БДП-а

Резултати симулације (табела 4-4) потребне висине стопе доприноса за уравнотежење постојећег пензијског система у Републици Српској током разматраног периода указују да би са полазних 30,72% у 2007, односно 31,30% у односу на БДП у 2010. години стопа доприноса према: (1) **песимистичном сценарију** (пад СУФ на 1,00) морала континуирано расти све до максималних 64,28% на крају периода пројекције; (2) **основном сценарију** морала континуирано расти до максималних 55,79% у 2070. години, да би се незнатно смањила на 53,88% у 2080. години; (3) **оптимистичном сценарију**, као и у случају претходних индикатора, морала расти до максималних 50,56% у 2050. години, а затим би се континуирано смањивала до 35,16% на крају периода пројекције.

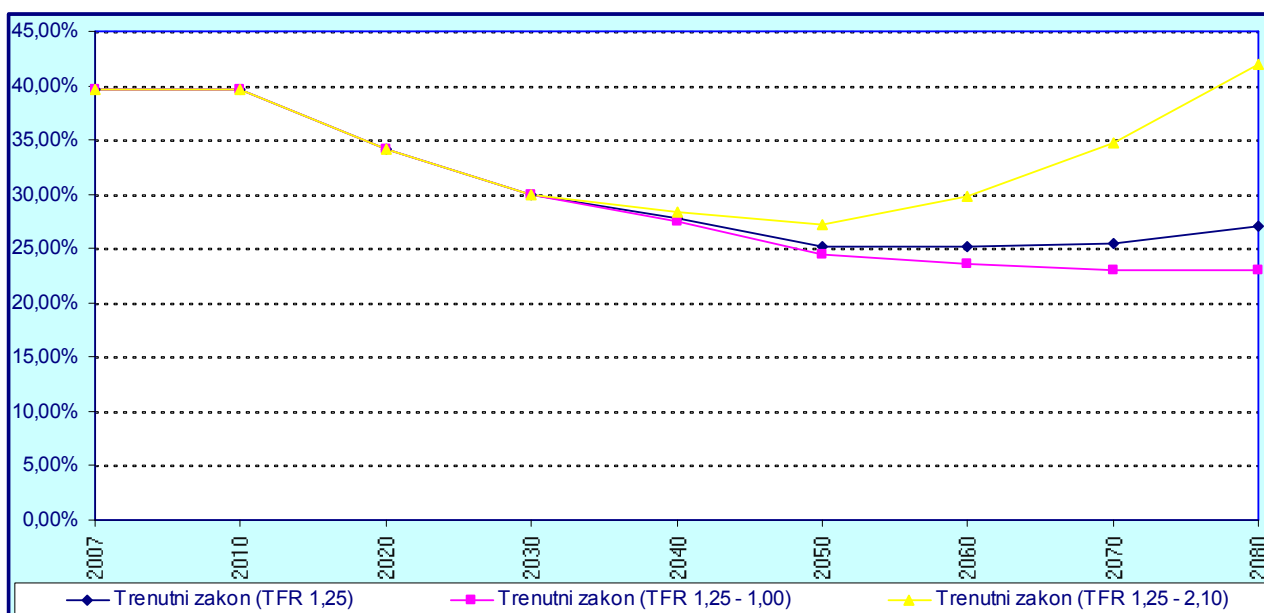
³⁷ Текући буџетски трансфер износи 1,89% БДП-а, али због суфицита исказаног у Фонду ПИО у 2007. години, у износу од 41,7 милиона КМ или 0,57% ГДП-а, модел приликом рачунања умањује почетни износ трансфера за износ суфицита.

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-4: Пројекције потребне стопе доприноса на нето плату у зависности од СУФ/ТФР

Пројектовани потребни нивои стопе доприноса су превисоки и као такви указују да не могу бити прихватљиви као „реформска“ опција која би требало да обезбиједи дугорочну уравнотеженост постојећег PAYG пензијског система у Републици Српској.

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-5: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне нето плате према постојећем Закону у зависности од СУФ

Резултати симулација указују да однос просјечне укупне пензије према просјечној нето плати са полазних 39,6% у 2007. години:

- према **песимистичном сценарију** континуирано опада до свега 23,1% у 2070. и 2080. години као последњој години пројекције,

- према **основном сценарију** опада до минималних 25,2% у 2050. и 2060. години, а затим се повећава до 27,0% у 2080. години;
- према **оптимистичном сценарију** опада до минималних 27,2% у 2050. години, а затим континуирано расте све до 42,0% на крају периода пројекције.

Претходно елабориране **пројекције постојећег РАУГ пензијског система, без реформи**, упућују на следеће основе закључке:

- Због неповољних демографских кретања према основном сценарију (константна СУФ), **укупни очекивани расходи Фонда ПИО премашују очекиване приходе** (очекивани приходи задржавају током периода пројекције учешће у БДП од 9,04%, а расходи расту на 15,14% у последњој 2080. години пројекције);
- Наведени дебаланс укупних расхода и укупних прихода би, уколико се не би примјењивао механизам уравнотежења расхода и прихода Фонда ПИО прописан чланом 162. Закона, довео до **очекиваног дефицита** који би максимално износио: (1) 7,23% у односу на БДП и то у 2070. години у случају основног демографског сценарија, (2) 9,70% у односу на БДП и то у 2080. као последњој години пројекције у случају песимистичног демографског сценарија (пад СУФ на 1,00) и (3) 5,70% о односу на БДП у 2050. години у случају оптимистичног демографског сценарија (раст СУФ на 2,10);
- Уколико би се очекивани пројектовани дефицит постојећег РАУГ система „покривао“ из буџета, укупни буџетски трансфери би се са полазних 1,67% БДП морали према: (1) **песимистичном демографском сценарију** континуирано повећавати до максималних 11,60% на крају периода пројекције; (2) **основном демографском сценарију** повећати до максималних 9,12% БДП у 2070. години, а затим би се смањили на 8,56% у 2080. години; (3) **оптимистичном демографском сценарију** повећати до максималних 7,60% у 2050. години, а затим би се континуирано смањивали све до 3,10% на крају периода пројекције;
- Уколико би се очекивани пројектовани дефицит постојећег РАУГ система „покривао“ повећањем стопе доприноса за ПИО, она би са полазних 30,72% у односу на нето плату у 2007. односно 31,30% у 2010. години морала према: (1) **песимистичном демографском сценарију** континуирано расти све до максималних 64,28% на крају периода пројекције; (2) **основном демографском сценарију** расти до максималних 55,79% у 2070. години, а затим би се незнатно смањила на 53,88% у 2080. години; (3) **оптимистичном демографском сценарију** повећати до максималних 50,56% у 2050. години, а затим би се континуирано смањивала све до 35,16% на крају периода пројекције;
- Однос просјечне пензије према просјечној нето плати, у условима непримјењивања члана 162. Закона. и хипотетичког „финансирања“ укупног дефицита средствима из буџета Републике Српске, би са полазних 39,6% у 2007. и у 2010. години, континуирано растао до нивоа од око 48% у последњој 2080. години пројекције за сваки од разматраних демографских сценарија;

- Примјена механизма уравнотежења постојећег система ПИО у Републици Српској према члану 162. Закона би, током периода пројекције, претходно наведене проблеме стварања дефицита „трансформисала“ у финансијску уравнотеженост, али уз „цијену“ **нижег коефицијента исплате пензија**. Вриједност овог коефицијента (а то значи висина исплаћених пензија прилагођена расположивим средствима за исплату, а не на основу стечених права у складу са важећим законским прописима) би са почетних 87,1% у 2007. години, краткорочно порасла на 87,4% у 2010. години, а затим опадала на 55,3% у 2020. и око 33% у 2030. години **према свим разматраним демографским сценаријима**. Разлике у кретању овог коефицијента према разматраним сценаријима постају очигледне током преосталог периода пројекције:
 - према **основном сценарију** коефицијент за уравнотежење постојећег PAYG пензијског система у Републици Српској опада све до 2060. године када би износио најнижих 9,0%, а након тога би незнатно растао на 10,1% у 2070. и на 15,6% у 2080. години,
 - према **песимистичним сценарију** коефицијент за уравнотежење постојећег PAYG система у Републици Српској константно опада до нулте вриједности до 2070. године, што значи да у просјеку сви пензионери примају пензију која је мања од минималне пензије,
 - према **оптимистичном сценарију** коефицијент за уравнотежење постојећег PAYG система у Републици Српској опада до 2050. године, када би износио најнижих 18,5%, а након тога би почео да расте све до 75,9% у 2080. години.
- У варијанти **оптимистичког сценарија фертилитета**, који је реалан само уз изузетан успјех пронаталитетне политике, те уз остварење свих макроекономских пројекција и постизање конвергенције према сусједним земљама, у смислу побољшања учешћа осигураника према радној снази, стопа замјене опада од 2020. до 2070. године, а онда се постепено повећава у дугом року. Пад се појављује зато што се **позитиван утицај пројектованог економског опоравка надвладава негативним демографским трендовима**. Нето резултат је да се ипак постепено погоршава однос осигураника и пензионера који у крајњем утиче на кретање стопе замјене.

4.6 Реформа постојећег система међугенерацјске солидарности - PAYG

Основни проблеми са којима се сусреће и који ће и даље пратити постојећи систем пензијског осигурања РС се огледају у сљедећем:

1. **учешће броја осигураника**, тј. уплатилаца доприноса у радно способном становништву веома је ниско (лоше стање у привреди, која још увијек није достигла предратни ниво развијености и запослености),
2. **ниска стопа покривености** пензијским системом унутар радно способног становништва, а такође и ниска стопа покривености старијег становништва,
3. **механизам за балансирање расхода и прихода (члан 162. Закона)** је предуприједио стварање великих дефицита. Међутим, као што је претходна симулација дугорочних ефеката постојећег система међугенерацјске солидарности, показала, умјесто

стварања дефицита, проблем оваквог система се трансформише у проблем ниског коефицијента за исплату пензија (који у „базном” сценарију³⁸ око 2060. године пада на свега 9,7%), или ниске стопе замјене – односа просјечне пензије према просјечној плати (који у „базном” сценарију и уз процијењено повећање животног вијека у истом периоду пада на 25,3%). Овакав модел уравнотежења пензијског система пребацује све економске и демографске ризике са државе на појединца. То значи да појединац не може да има јасну представу какву ће стопу замјене добити када оде у пензију, јер ће стопе замјене флукуирати у зависности од економских и демографских промјена. Надаље, ако се однос броја запослених и пензионера додатно погорша у будућности, онда ће дистрибуција пензија доћи под још већи притисак (јер ће коефицијент за прилагођавање додатно смањити пензије према минималним пензијама),

4. **ниска очекивана стопа поврата** – што само потврђује познату чињеницу да PAYG системи не функционишу добро када је стопа раста становништва негативна. Познато је да је одржива стопа поврата у PAYG систему једнака расту плата плус раст броја становника. Ако је раст броја становника негативан, одржива стопа поврата је мања од раста плата. Тренутно је стопа укупног фертилитета (СУФ/TFR) у РС око 1,25. Ако би СУФ остала на овом нивоу у будућности, стопа раста броја становника би на крају била изједначена са негативних 1,8% годишње, тако да би одржање интерне стопе поврата (енг. Internal Rate of Return - IRR) у PAYG систему било једнако расту плата минус 1,8%. То је јако ниско, што практично значи да би били потребни већи доприноси да би се финансирао низак ниво пензијских права. Чак иако СУФ драстично порасте (нпр. до 2,1), PAYG систем не би био претјерано привлачан механизам обезбјеђивања пензијских прихода,
5. **међугенерациска неправичност** – постојећи систем ПИО није у потпуности и адекватно валоризовао претходне плате приликом израчунавања пензија, а такође ни досљедно индексирао пензије. Док члан 162. Закона осигурава да пензијски систем буде избалансиран без обзира на то како се пензије израчунавају или индексирају, досљедна примјена формуле за израчунавање права и досљедна индексација су нужни ради осигуравања да свака група пензионера има правичан третман. С обзиром да старији људи добијају мање него што им припада унутар укупних пензијских ресурса, њихова стопа сиромаштва може бити већа него код млађих пензионера,
6. **ниске стопе замјене** - просјечна пензија у РС је око 39% просјечне нето плате. Без анкете по домаћинствима и анализе сиромаштва, тешко је извести закључке о адекватности таквих пензија, али у односу на многе друге европске земље, стопа замјене од 39% је релативно ниска. Ипак не треба заборавити да се ради о показатељу просјечне стопе замјене, а не стопе замјене која узима у обзир пензионере са пуним радним стажом.

Трагајући за одговорима на питања да ли и у ком правцу мијењати поједина актуелна рјешења у пензијском систему РС, прибављене су релевантне информације о упоредивим PAYG системима, прије свега, у Србији и Хрватској, које су дио јединственог наслијеђа бивше СФРЈ у овом домену, али и у другим земљама у транзицији. Веома темељито су

³⁸ Под базним сценаријом се подразумијева СУФ од 1,25 током цијелог периода пројекција, уз остале непромијењене претпоставке.

анализирана сва постојећа рјешења у области пензијског система, односно компарирана су са упоредивом праксом у поменутих земљама и формулисани су **одговарајући приједлози за даљу доградњу**.

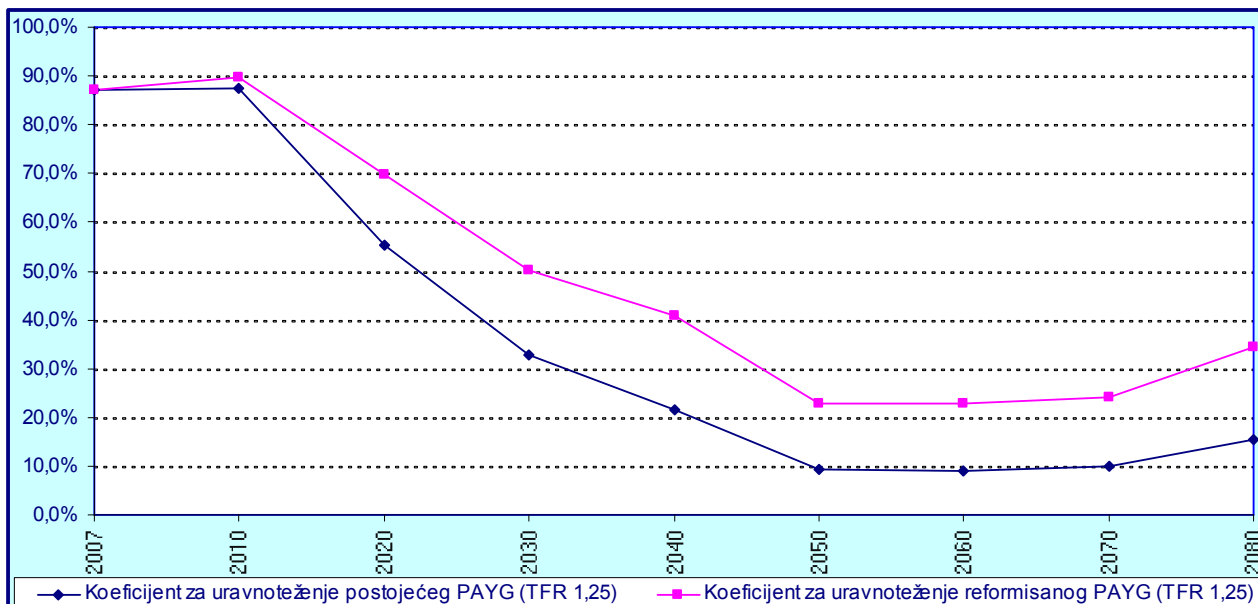
Не умањујући значај свих претходно поменутих приједлога за даљу доградњу и побољшање функционисања постојећег пензијског система РС, резултати симулација указују да су од кључног значаја за стабилизацију система (мјерено уобичајеним индикаторима на основу којих се оцјењује и функционисање постојећег система заснованог на актуелном Закону) слjedeће три реформске опције:

1. **повећање ефективне старосне границе** за одлазак у пензију, са садашњих 61 годину за мушкарце и 59 година за жене, на 63 године и то постепено у периоду од 2009. до 2017. године,
2. замјена постојећег начина или формуле за израчунавање права на пензију са (њемачким) **системом бодова** уз прихватање економске реалности стопе замјене од 70% ($1,75\% \times 40$ година) за пуни радни стаж од 40. година,
3. промјена начина индексације пензија према „швајцарској“ **формули**.

Поред побројаних елемената који се укључују у квантификације, тј. симулације ефеката реформе, на систем ће, дефинитивно, позитивно утицати:

1. предузимање мјера за **побољшање функционисања** постојећег система у домену **инвалидског осигурања, проширења круга обавезно осигураних лица** и
2. унаређење система **наплате доприноса** (примјена ELMO пројекта- види пог.2.6. Наплата доприноса).

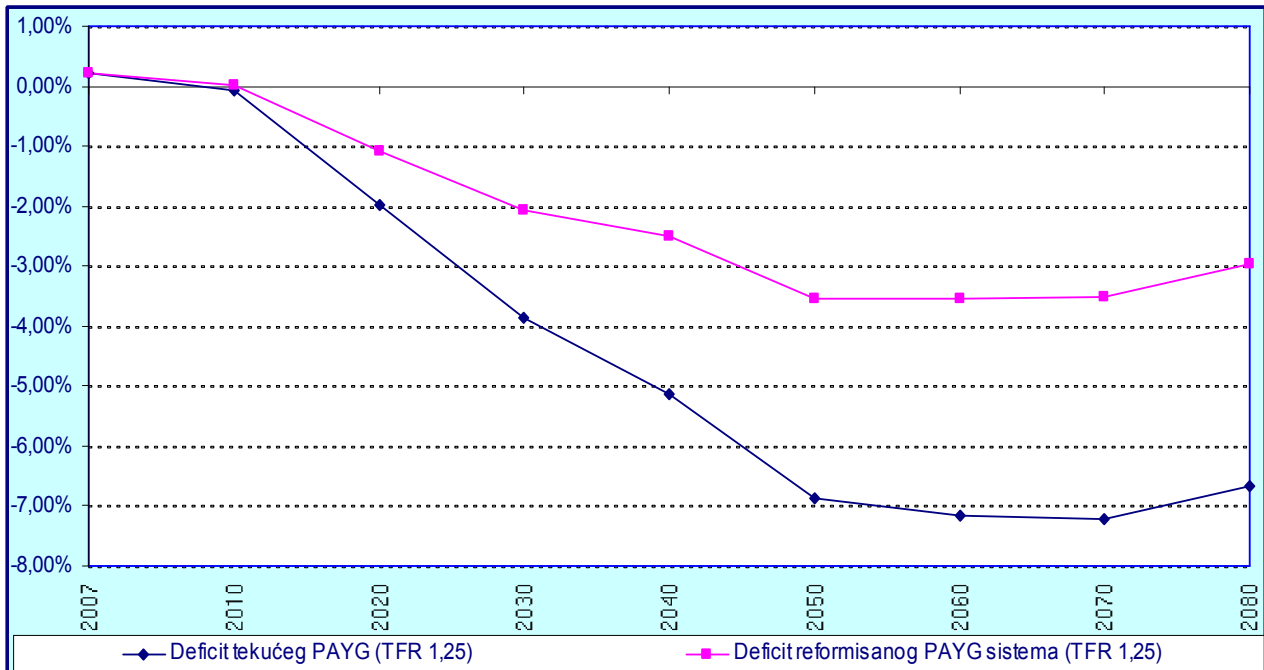
У стратегији су дата објашњења **потребе за провођење ових облика параметарске реформе**, а наредни подаци и графикони илуструју ефекте реализације.

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-6:Пројекције коефицијента за уравнотежење постојећег и реформисаног PAYG система

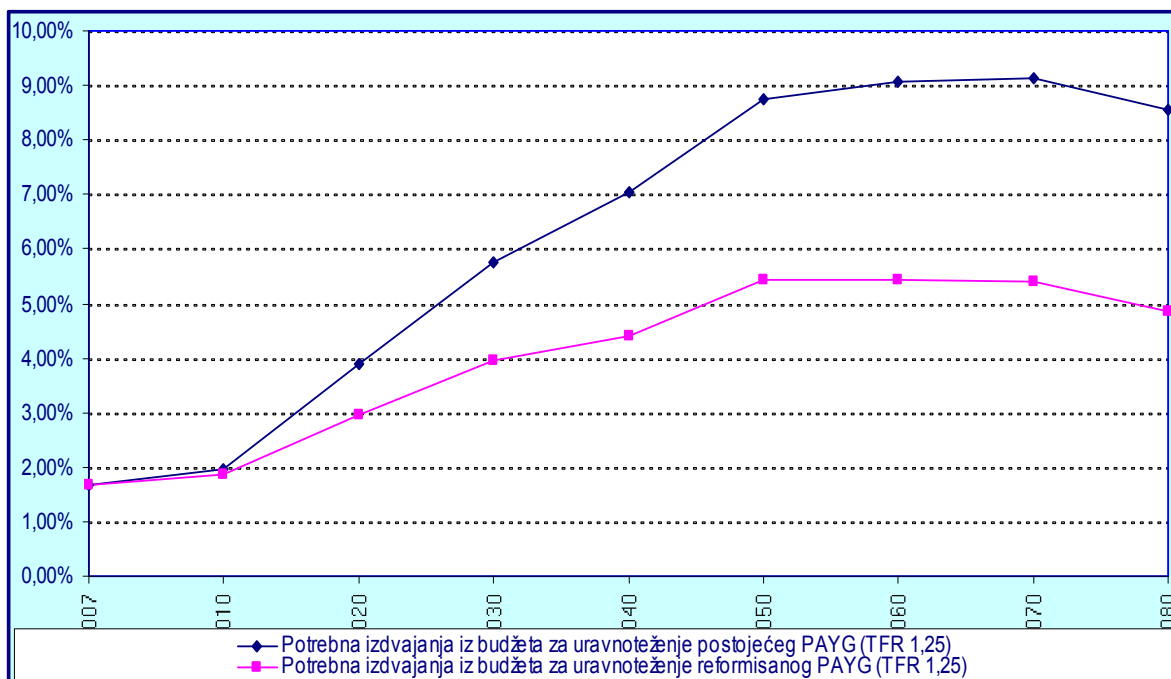
Види се да **комбиновани ефекат разматраних реформи побољшава постојећи PAYG систем**, јер обезбеђује више вриједности коефицијена за уравнотежење PAYG система ПИО у Републици Српској, а то значи више исплаћене пензије него што би могле бити исплаћиване уколико се постојећи PAYG не би реформисао. Реформисани PAYG систем обезбеђује повећање овог коефицијента у 2080. години последњој години пројекције (према основном демографском сценарију константне СУФ) на 34,4% (у односу на свега 15,6% колико би износила његова очекивана вриједност уколико би постојећи систем остао неререформисан).

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-7: Пројекције дефицита/суфицита постојећег и реформисаног PAYG система као % БДП-а

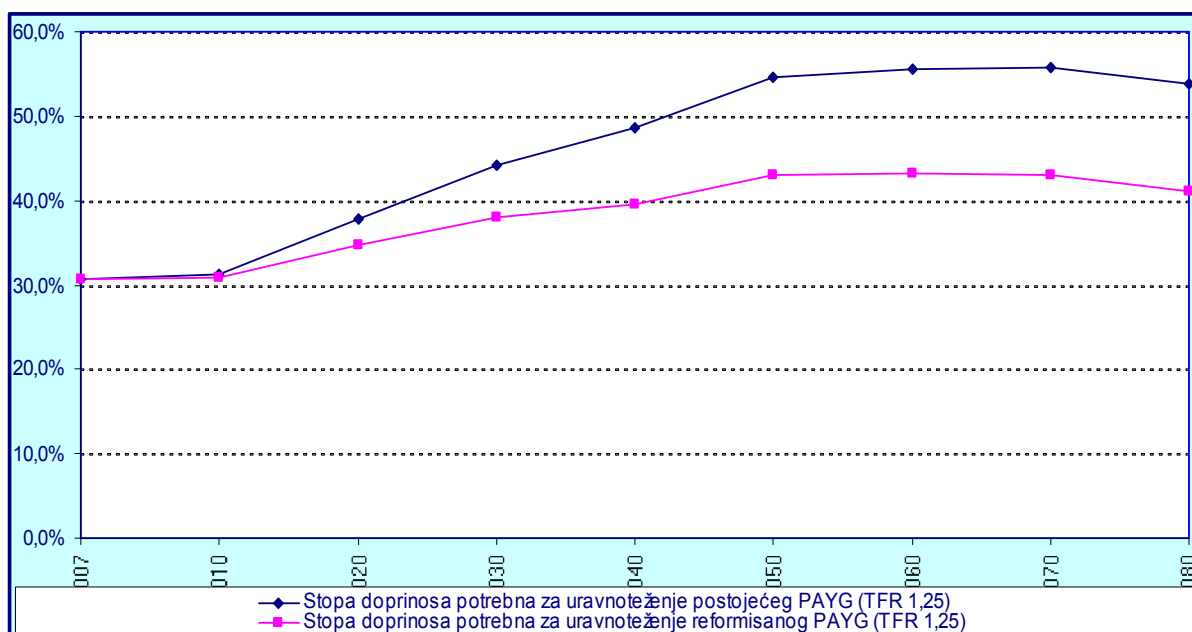
Резултати симулација, односно очекиване вриједности **укупног дефицита реформисаног** у односу на **неререформисани PAYG систем** у Републици Српској, су супериорни и потврђују оправданост разматраних реформи. Наиме, предузете реформе смањују дефицит PAYG система са 6,67% у односу на БДП на 2,95%, односно са 2.201 милион КМ на 974 милиона КМ у 2080. години као последњој години пројекције.

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-8: Пројекције потребних издвајања из буџета постојећег и реформисаног PAYG система као % БДП-а

Разматране реформе постојећег PAYG пензијског система у Републици Српској имају позитиван ефекат и на смањење потребних издвајања из буџета Републике Српске ради уравнотежења расхода и прихода пензијског система. Као што показују подаци презентовани у претходној табели и графикону, очекује се да ће предузете реформе смањити износ потребних издвајања из буџета за покриће дефицита PAYG система са 8,56% у односу на БДП, на 4,84%, односно са 2.826 милиона КМ, на 1.598 милиона КМ у 2080. као посљедњој години пројекције.

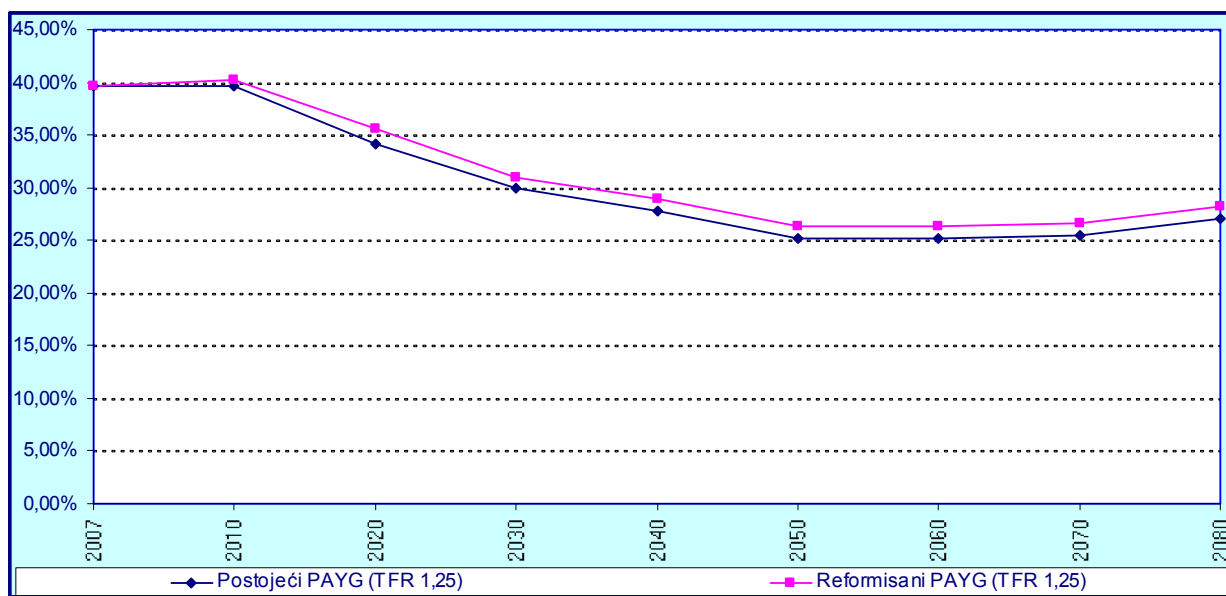

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-9: Пројекције потребне стопе доприноса постојећег и реформисаног PAYG система

Очекиване дугорочне перформансе реформисаног PAYG система у Републици Српској се, према резултатима симулација побољшавању мјерено и висином потребне стопе доприноса за уравнотежење расхода и прихода пензијског система. Наиме, симулације указују да би предузете реформе могле смањити потребну стопу доприноса за ПИО са 53,88% у односу на нето плату, на 41,13% (према основном демографском сценарију – константна СУФ) у 2080. као посљедњој години пројекције.

Разматране реформе у условима када дјелује механизам уравнотежења расхода и прихода PAYG система, указују на **очекивано побољшање односа просјечне укупне пензије према просјечној нето плати** у односу на нерепформисани PAYG систем (са 27,0% на 28,2%).

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-10: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате постојећег и реформисаног PAYG система

На крају, предлаже се задржавање механизма усклађивања прихода и расхода пензијског система (члан 162. актуелног Закона) ради спречавања стварања евентуалних дефицита и неповољног утицаја на економију Републике Српске у цјелини. Такође сматра се да у функцији одржавања конкурентности наше економије и спречавања негативних утицаја на тржиште рада, те омогућавања појединцима и њиховим послодавцима да издвајају средства на име пензијске штедње (као допуну пензијским приходима из PAYG система), треба задржати постојећи ниво стопе доприноса за ПИО. Мудрост и вјештина економске политике, посматрано кроз призму пензијске политике, је да пронађе одговарајући баланс између потребе да се убрза привредни раст и бриге за пензионерску популацију. У том контексту поменути механизам, операционализован кроз члан 162. Закона, би требало да спријечи притиске за повећање стопе доприноса (или буџетских трансфера ради исплате текућих PAYG пензија), те представља својеврсну брану од нереалног увећања обавеза за пензије које би могло угрозити стабилност и развој економије Републике Српске.

4.7 Увођење обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања

У Стратегији је разматрана опција увођења II стуба пензијског осигурања, због негативних демографских трендова и лоших перформанси постојећег система међугенерациске солидарности, који се мора параметарски додатно подешавати. Дакле, разматрана је опција системске реформе трансформације једностубног обавезног осигурања у вишестубни.

У наставку су **симулирани ефекти реформских опција увођења II стуба** у пензијски систем Републике Српске:

- Претпостављена је динамика реформе тако да је правни оквир реформе усвојен током 2009. године, а II стуб би се уводио почетком 2010. године, што се кроз модел симулира, полазећи од базне 2007. године. Сада је јасно да, због бројних отежавајућих околности приликом израде ове Стратегије, **почетна година за увођење II стуба** неће бити 2010. година, како је симулирано, **већ 2011. или 2012 година**. То, међутим, не мијења препоруке и приједлоге дате у Стратегији.
- **Ефекти увођења II стуба** се сагледавају у односу на **ефекте већ реформисаног PAYG система**, уз претпоставку да се не примјењује члан 162, јер је то једини методолошки начин да се утврди износ транзиционог трошка.
- У II стуб улазе сви **новозапослени и тренутно запослени млађи од 25, 30 или 35 година** (симулиране су све ове старосне границе), док је опција добровољног уласка одбачена јер може довести до значајнијих одступања очекиване висине транзиционог трошка. Избор старосне границе треба бити заснован на временској алокацији транзиционог трошка.
- Задржан је **постојећи ниво укупне стопе доприноса од 24% на нето плату** (односно еквивалентни ниво на бруто плату), од чега се **8% усмјерава у II стуб (1/3 укупне стопе**, што је уобичајен однос и у другим земљама које су увеле II стуб), а преосталих 16% се и даље усмјерава за финансирање I (PAYG) стуба. Имајући у виду да се из I стуба и даље исплаћују инвалидске, породичне и дио старосних пензија, оваква подјела стопе доприноса конзистентна је постојећој вриједносној структури укупних пензија. Дакле, примијењен је модел увођења II стуба преусмјеравањем дијела доприноса који су до тада уплаћивани у PAYG систем.
- Уколико осигураници укључени у II стуб оду у **инвалидску пензију**, њихови доприноси се из II враћају у I стуб који ће им исплаћивати инвалидску пензију.
- Пензија за осигуранике који примају пензију само из I (PAYG) стуба се утврђује према **бод систему**.
- Пензија коју осигураници укључени у II стуб примају из I стуба (PAYG) система износи **50% пензије коју би примили да су укључени само у I (PAYG) стуб** (зато што „чланови“ укључени и у II стуб плаћају мању стопу доприноса у I стуб).
- Задржан је **годишњи ниво буџетских трансфера** за финансирање пензија из PAYG система од **1,89% БДП**, током цијелог периода пројекције (као у симулацијама PAYG система).
- Претпостављена просјечна стопа приноса на штедњу у II стубу износи **2,25% годишње (референтна каматна стопа на обвезнице старе девизне штедње РС)**.
- За финансирање транзиционог трошка предвиђен је **додатни „транзициони“ буџетски трансфер** који има за циљ да заштити постојеће пензионере од пада пензија и стопе замјене због преусмјеравања дијела доприноса у II стуб.
- За **додатну буџетску подршку** потребно је обезбиједити средства која су једнака проценту и износу преусмјерених доприноса у II стуб, и на тај начин, као функција

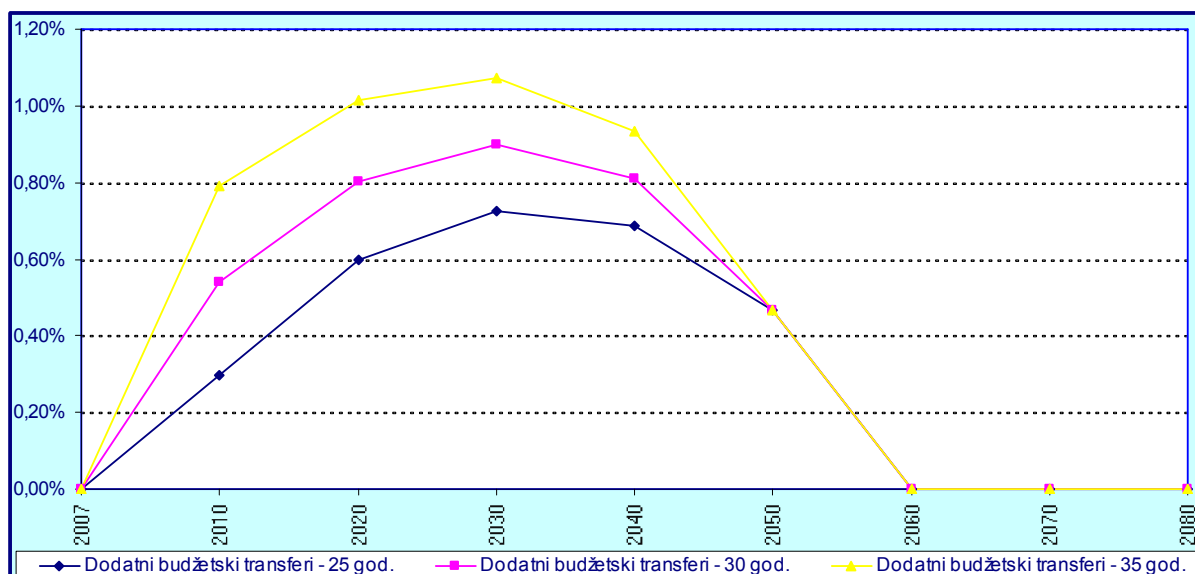
доприноса за II стуб треба да буду дефинисана у Закону. То наравно не значи да ће се доприноси за II стуб користити за финансирање реформе (иако се то кроз превелико или доминантно инвестирање пензијских фондова у државне обвезнице, суштински у пракси дешава). Иницијално, у првој години реформе, буџетски трансфер (на мјесечном нивоу, ради исплате пензија) треба да износи 100% преусмјерених доприноса (на примјер, ако доприноси у вриједности 0,5% БДП „оду“ у II стуб, буџет треба да обезбиједи средства PAYG систему у потпуном износу од 0,5% БДП), док ће се тај проценат током времена смањивати и, у складу са суштином оваког финансирања транзиционог трошка нестати 2060. или 2080. године (према симулираним реформским опцијама).

- Веома је важно, ради избјегавања накнадних притисака или промјена којима би се из политичких разлога могли непотребно повећавати такви трансфери и угрозити ефекте реформе, да **сва будућа буџетска финансирања буду експлицитно утврђена Законом на почетку реформе**. Уколико би се, на примјер, донијела одлука да се транзициони трошак финансира из буџета током наредних 50 година, дакле да траје до 2060. године, у закону би требало регулисати да мјесечни транзициони буџетски трансфери буду једнаки мјесечном проценту или износу доприноса који су уплаћени у II стуб. Иницијално у првом мјесецу реформе, тај проценат износи 100%. Овај проценат ће се смањивати по линеарној стопи од 2% годишње. Ова стопа ће омогућити да се почетних 100% сведе на 0% у педесетој години од почетка реформе, чиме транзициони трошак односно потреба његовог даљег финансирања нестаје.

Додатни буџетски трансфери

Графички приказ (очекиваних) потребних додатних буџетских трансфера уколико би се увео II обавезни капитални систем ПИО указује да су ти трансфери:

- највећи уколико би „старосна граница“ за улазак у II стуб била 35 година, и износили би максималних 1,07% БДП у 2030. години (јер би се у односу на остале разматране „старосне границе“ већи укупни доприноси преусмјерили у II стуб),
- за „старосну границу“ од 30 и 25 година, додатни буџетски трансфери би логично били мањи и износили би 0,90% и 0,72% БДП, респективно.
- у складу са претпоставкама симулација, додатни буџетски трансфери су пројектовани до 2060. године.

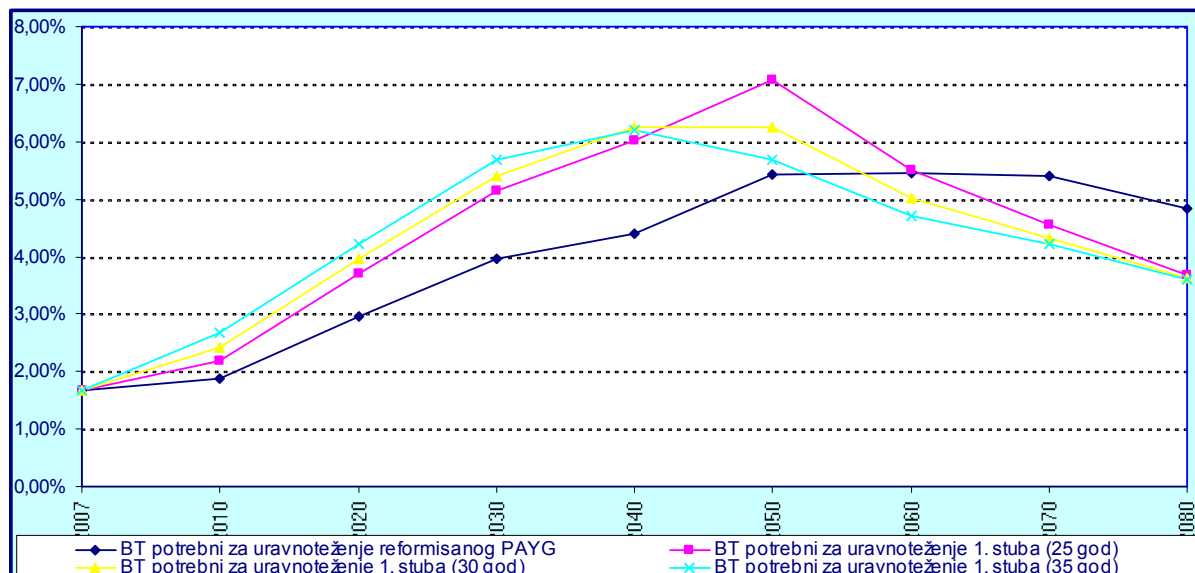

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-11: Додатни буџетски трансфери у I стуб у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Буџетски трансфери потребни за уравнотежење првог стуба

Наредни графикон омогућава сагледавање и компарацију ефеката увођења II стуба на висину и динамику потребних очекиваних буџетских трансфера за уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба).

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

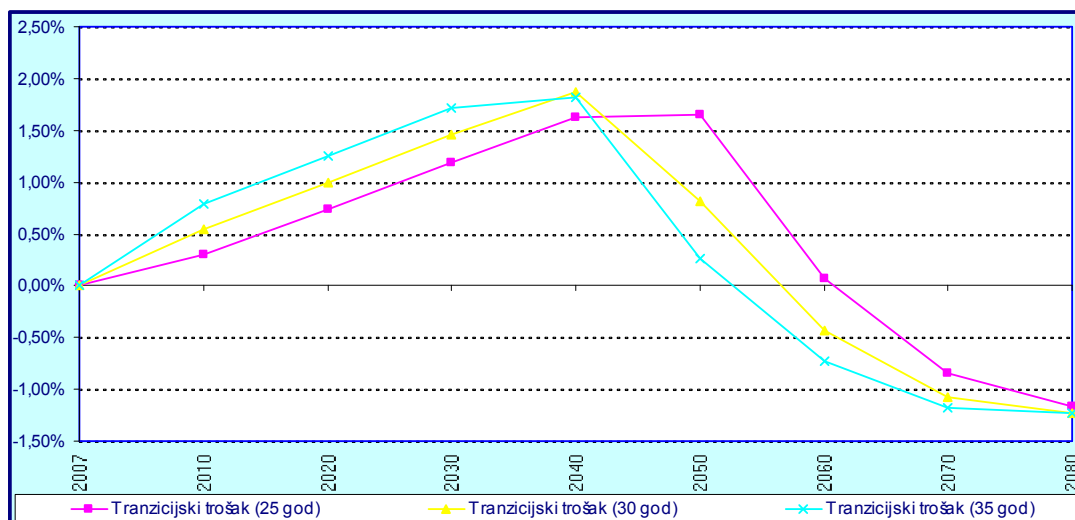
Графикон 4-12: Додатни буџетски трансфери потребни за равнотежу I стуба у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Приказани су разматрани модалитети различитих „старосних граница“ увођења II стуба у односу на реформисани PAYG без увођења II стуба. Графикон указује на следеће основне оцјене и закључке:

- Очекивани потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба) су током првог дијела периода пројекције **виши**, уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб. То је логично јер, поред дефицита PAYG система, треба да покрију и дио додатног дефицита који настаје услед преусмјеравања дијела доприноса у II стуб.
- Међутим, након што почну да опадају, очекивани потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба) су током другог дијела периода пројекције **нижи**, уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб (без обзира на одабрану „старосну границу“, али уз различиту временску динамику, односно пресијецање „линије“ потребних буџетских трансфера само за реформисани PAYG систем).
- У случају увођења II стуба уз „старосну границу“ од 25 година, потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба су до 2040. године нижи у односу на остале двије „старосне границе“, а затим већи до краја периода пројекције, а свој максимум достижу у 2050. години и износе 7,08% БДП.
- У случају увођења II стуба уз „старосну границу“ од 30 година, потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба су до 2040. године нижи у односу на „старосну границу“ од 35, а виши у односу на „старосну границу“ од 25 година, а затим обрнуто до краја периода пројекције, док свој максимум достижу у 2040. години и износе 6,26% БДП.
- У случају увођења II стуба уз „старосну границу“ од 35 година потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба су до 2040. године, виши у односу на остале двије „старосне границе“, а затим нижи до краја периода пројекције, а свој максимум достижу у 2040. години и износе 6,21% БДП.
- За сваку од разматраних „старосних група“ потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба се смањују након достизања наведених максималних износа, а на крају периода пројекције (2080. година) се готово изједначавају.

Транзициони трошак

Транзициони трошак је, иако не једини, један од кључних фактора приликом разматрања оправданости и оцјене могућности увођења II стуба ПИО као једне од разматраних реформских опција.

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-13: Износ транзиционог трошка као % БДП-а у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Претходни графикон илуструје **квантификације очекиване висине и временске динамике транзиционог трошка** уколико би се II стуб увео у складу са до сада разматраним претпоставкама. Графикон указује на следеће основне оцјене и закључке:

- Очекивани транзициони трошак расте током првог дијела периода пројекције и то:
 - за „старосну границу“ од 25 година до 2050. године у којој достиже учешће од 1,7% БДП,
 - за „старосну границу“ од 30 година до 2040. године у којој достиже учешће од 1,9% БДП,
 - за „старосну границу“ од 35 година до 2040. године у којој достиже учешће од 1,8% БДП.
- Очекивани транзициони трошак опада током другог дијела периода пројекције и коначно „нестаје“ и то:
 - за „старосну границу“ од 25 година након 2060. године (најкасније у односу на остале двије „старосне границе“),
 - за „старосну границу“ од 30 година након 2050. године (временски „између“ остале двије „старосне границе“),
 - за „старосну границу“ од 35 година након 2050. године (најраније у односу на остале двије „старосне границе“).

Према томе, симулације потврђују законитост да ће одабрана нижа „старосна граница“ уласка осигураника у II стуб имати за резултат нижи транзициони трошак у почетним годинама, али ће он дуже трајати.

Однос просјечне пензије и просјечне плате

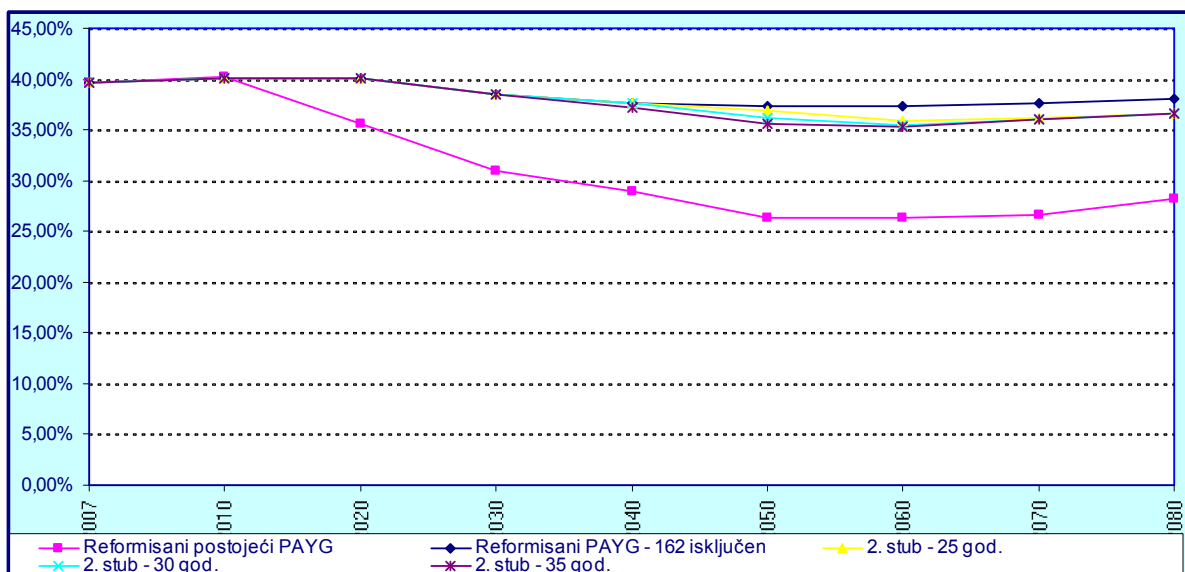
Резултати симулације очекиваног односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате, као такође једног од кључних индикатора за оцјену пензијских система, за разматране реформске опције (реформисани I стуб и увођење II стуба), презентоване у наредној табели и графикону, указују на следеће основне закључке:

- Најниже очекиване вриједности односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате током периода пројекције би се могле очекивати за реформисани PAYG систем у условима примјене механизма уравнотежења расхода и прихода прописаног чланом 162. Закона (јер би се пензије исплаћивале у висини расположивих средстава и биле ниже у односу на висину утврђену на основу права стечених у складу са законским прописима).
- Логично, реформисани PAYG систем пензијско инвалидског осигурања у условима када је члан 162. Закона „искључен“ би обезбиједио више и релативно стабилне вриједности овог индикатора пензијског система, у распону од 38,1% до 40,1% (јер се пензије у прорачун укључују у висини права стечених на основу Закона).
- Приближно исте вриједности односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате, као и за реформисани PAYG систем без механизма из члана 162, могу се очекивати и након увођења II стуба, према било којој од разматраних „старосних граница“ уласка осигураника у II стуб, што значи да уз претходно елаборирано побољшање осталих параметара или индикатора пензијског система у Републици Српској, неће погоршати однос просјечне пензије и просјечне нето плате.

Табела 4-3: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Реформисани постојећи PAYG	39,6%	40,2%	35,6%	31,0%	29,0%	26,4%	26,3%	26,6%	28,2%
Реформисани PAYG – члан 162 искључен	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,6%	37,3%	37,3%	37,6%	38,1%
II стуб – 25 година	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,6%	37,0%	35,9%	36,1%	36,6%
II стуб – 30 година	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,6%	36,2%	35,5%	36,0%	36,6%
II стуб – 35 година	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,3%	35,7%	35,3%	36,0%	36,6%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska’s Pension system“

Графикон 4-14: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Приједлог модела обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања у РС

Претходно разматране симулације реформских опција увођења обавезног, II капитализованог стуба у пензијски систем Републике Српске и њихово комбиновање са већ размотреним реформама постојећег пензијског система - PAYG система (I стуб) упућују на сљедеће основне закључке:

- **Увођење II стуба има своју цијену условљену потребом да се надомјести дио доприноса који се у складу са разматраном реформском опцијом преусмјеравају у обавезни II стуб** за оне кориснике који ће у њему учествовати³⁹. Та „цијена“ се може анализирати и оцјењивати из угла фискалне оправданости или прихватљивости на основу очекиваних потребних додатних буџетских трансфера и/или транзиционог трошка.
- Резултати симулација указују да би **потребни додатни буџетски трансфери** за разматране „старосне границе“ уласка у II стуб били максимални у 2030. години и то: (а) 1,07% БДП за старосну границу од 35 година, (б) 0,90% БДП за старосну границу од 30 година и (ц) 0,72% БДП за старосну границу од 25 година.
- **Очекивани транзициони трошак** би растао током првог дијела периода пројекције и то до 2040. године за старосну границу од 30 и 35 година и износио би максималних **1,9% БДП и 1,8% БДП годишње**, респективно, док би за старосну границу од 25 година растао до 2050. године и износио би максималних 1,7% БДП. Након тога, очекује се смањење транзиционог трошка и његов нестанак након 2050. године за старосне границе од 30 и 35 година (и то прије за старосну границу од 35. година), односно након 2060. године за старосну границу од 25 година. Симулације висине и динамике транзиционог трошка су потврдиле да избор ниже старосне границе уласка осигураника у II стуб има за резултат нижи транзициони трошак у првим годинама реформе, али и његово дуже трајање (укупни транзициони трошак остаје непромијењен).
- На основу резултата очекиваних ефеката разматраних реформских опција увођења II стуба преферира се и предлаже да **старосна граница** за улазак осигураника у обавезни II стуб пензијског осигурања у Републици Српској буде **30 година**.
- Очекивани ефекти разматраних реформских опција увођења II стуба на висину и динамику **потребних очекиваних буџетских трансфера за уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба)** у односу на реформисани PAYG систем без увођења и II стуба указују:
 - да су ови трансфери током **првог дијела периода пројекције виши**, уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб. То је логично јер, поред дефицита PAYG система, треба да покрију и дио додатног дефицита који настаје услед преусмјеравања дијела доприноса у II стуб,

³⁹ Кроз анализе одустало се од опције која би недостајућа средства доприноса за финансирање обавеза PAYG система (I стуба) обезбиједила преко увећања стопе доприноса, јер се сматра да би то био превелики терет за послодавце и да би умањило конкурентност привреде у Републици Српској.

- међутим, након што почну да опадају, ови трансфери су **током другог дијела периода пројекције нижи**, уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб (без обзира на одабрану старосну границу, али уз различиту временску динамику, односно „пресијецање линије“ потребних буџетских трансфера само за реформисани PAYG систем),
- за сваку од разматраних старосних граница ови трансфери се смањују након достизања наведених максималних износа, а на крају периода пројекције (2080. година) се готово изједначавају.
- Као **ефекат увођења II стуба**, након повећања потребних буџетских трансфера за уравнотежење реформисаног пензијског система - PAYG, **може се очекивати њихово смањење и пад и испод нивоа који би био потребан уколико се не би увео II стуб према разматраном сценарију**, истина након релативно дугог периода. Сматра се да је, уз услов финансијске односно фискалне одрживости и прихватљивости висине и динамике транзиционог трошка током периода у коме је пројектован, дакле на дуги рок, ово значајан аргумент у корист увођења обавезног II стуба капитализованог пензијског осигурања.
- Анализа стопе замјене (**просјечне укупне пензије у односу на просјечне нето плате**), у условима реформисаног I стуба и увођења II стуба (према било којој од разматраних старосних граница уласка осигураника), показује да овај индикатор има приближно исту и релативно стабилну вриједност (у распону од 38,1% до 40,1%), као и у условима реформисаног PAYG систем без механизма из члана 162. **То значи да комбинованом реформом неће доћи до погоршања стопе замјене, док би без провођења било какве реформе стопа замјене значајно пала.**
- Увођење II стуба пензијског система увијек се доводи у вези са **степеном развијености домаћег тржишта капитала**. Поставља се питање **инвестиционих могућности** које су расположиве за штедњу акумулирану на индивидуалним рачунима у приватним пензијским фондovima. Ова проблематика, односно оцјена степена развијености тржишта капитала и укупног финансијског тржишта у РС анализирана је у оквиру студије под називом "Добровољни пензијски фондови у РС: потребе и перспективе". Укратко, достигнути степен развоја финансијског тржишта у Републици Српској, упркос чињеници да су се у последње вријеме појавиле и обвезнице које је емитовала Република Српска и поједине општине, поготово у актуелним кризним условима, не дају довољно могућности за улагања капиталних пензијских фондова. Наиме, у првим годинама тржиште би могло, преко обвезница и депозита, да „апсорбује“ инвестиције капитализованих пензијских фондова. Досадашња пракса транзицијских држава показује да највећи дио портфеља капитализованих пензијских фондова (добровољних и обавезних) чине **депозити и дужничке хартије од вриједности, прије свега државне обвезнице**, што је, у последње вријеме, предмет све већих критика, јер држава на овај начин финансира дио транзиционог трошка. Међутим, посматрано средњорочно и дугорочно, поред повећања понуде дужничких хартија од вриједности потребно је континуирано, и снажније него у претходном периоду, **унапређивати сегмент власничких хартија од вриједности**. Практика појединих земаља (Пољска, Хрватска), такође, показује да постоји **повратни позитивни утицај пензијских фондова** (обавезних и добровољних), као и других институционалних инвеститора, на развој финансијског тржишта. У каснијим фазама реформе (период исплате пензија) ограничавајући фактор може бити неразвијено тржиште осигурања (ануитета).

- Питања висине **административних трошкова и накнада**, инвестиционе политике пензијских фондова, институција **регулације и супервизији**, као и потребних гаранција за приносе из II стуба, могу се подешавати и усмјеравати адекватном законском и подзаконском регулативом, уважавајући специфичности сваке земље, као и потребе страна укључених у ове процесе.

На основу укупних истраживања и дугорочних симулација функционисања постојећег PAYG система и компарације (а) са разматраним реформама PAYG система и (б) увођења II стуба, **сматра се да увођење II стуба, као дио укупне реформе, може да буде прихватљиво и пожељно за Републику Српску. Наравно, под условом да се постигне потребни политички и консензус одговарајућих социјалних партнера, те да се утврди да ли је транзициони трошак, као цијена увођења II стуба, фискално подношљив и са становишта укупне висине и са становишта трајања.**

Кључни аргумент за овакав закључак је **очекивани демографски тренд (смањење и старење популације)** и очекивање да ће II стуб бити средство спречавања пада **интерне стопе приноса пензијског система** у условима ниске стопе укупног фертилитета. Подсјећања ради, одржива интерна стопа приноса PAYG система је једнака збиру стопе раста плата и стопе раста запослености. При томе је у дугом року раст запослености функција стопе фертилитета – уколико је она ниска, долази до смањења укупне популације и услед тога до пада запослености (негативне стопе раста). Због наведене законитости, негативан раст запослености доводи до снижења интерне стопе приноса (умањење стопе раста плата) и стопе замене PAYG система.

Ипак, у теорији је присутно и гледиште да увођење обавезног капитализованог пензијског система **не даје коначан одговор на негативне демографске трендове**, па се инсистира на доминацији и **радикалнијим реформама система текућег финансирања**. Такође, најновија емпиријска истраживања у већем броју земаља, такође, указују на **слабије перформансе фондова II стуба** од очекиваних, што се једнако наводи као ризик овакве реформе пензијског система.

Остали ефекти увођења II стуба (повећање штедње, привредни раст и боље функционисање тржишта радне снаге), су **релативно неизвјесни**. То потврђују теоријске расправе на ову тему, искуства појединих земаља, као и поуке најновије финансијске кризе, који су елаборирани у Стратегији.

Уколико се уведе II стуб, потребно је континуирано **пратити трошкове пензијских фондова** овог стуба, односно приносе које остварују капитализовани пензијски фондови, како би се у случају система који генерише високе трошкове и тиме значајно умањује приносе могло на вријеме реаговати са измјеном законских рјешења. Поред тога, ову реформску опцију треба да прате ефикасне мјере са циљем даљег развоја домаћег тржишта капитала и корпоративног управљања.

5 ПЕНЗИЈСКИ РЕЗЕРВНИ ФОНД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Рјешењем Владе РС, којим је именована Радна група, утврђена је, као засебан задатак, обавеза предлагања новог начина управљања акцијама Фонда ПИО, које је овај фонд стекао у процесу приватизације државног капитала у предузећима.

Иако се управљање "приватизационим" портфељом Фонда ПИО, може сматрати засебном цјелином у односу на реформу пензијског система, понуђена и усвојена рјешења по овом питању упућују на међусобну повезаност ових, наизглед самосталних, цјелина.

Радна група је средином 2007. године израдила студију под насловом "**Управљање акцијама из портфеља Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске**", коју је разматрала и усвојила Влада РС. Такође, на тему управљања поменутиим акцијама организовани су и округли столови, те вођена стручна расправа.

У студији је, на основу анализе досадашњег начина управљања портфељом Фонда ПИО (који се односи на регулаторни оквир, организациону структуру Фонда ПИО, односно Сектора задуженог за ове активности, начина процјене вриједности портфеља, корпоративног управљање, финансијских и других резултата итд.) извршена оцјена остварених ефеката.

С тим у вези је закључено да постојећи законски оквир и практична рјешења заснована на њему, не обезбјеђују основне претпоставке за рационално и ефикасно управљање портфељом Фонда ПИО. Извршене анализе су показале да су почетна рјешења у смислу формирања сектора у оквиру Фонда ПИО брзо превазиђена и да свако даље одлагање избора новог модела организовања и управљања има вишеструке негативне посљедице по портфељ Фонда ПИО.

Након анализирања међународних искустава модела управљања резервним пензијским фондовима, те разматрањем алтернативних модела управљања портфељом Фонда ПИО (са анализом и оцјеном позитивних и негативних карактеристика) предложен је нови приступ управљања портфељом, који раздваја текуће пословање Фонда ПИО од управљања портфељом.

Усвајањем **Закона о Пензијском резервном фонду Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске", број 73/08)** имовина Фонда ПИО стечена у складу са прописима о приватизацији државног капитала у предузећима, и средства стечена управљањем том имовином, уносе се као оснивачки улог Фонда ПИО у **Пензијски резервни фонд РС (ПРЕФ)**, који се формира као затворени инвестициони фонд, а којим, даље, управља друштво за управљање.

Законом је прописано да се ПРЕФ оснива ради обезбјеђења **дугорочне финансијске одрживости обавезног пензијског осигурања**, те да се добит остварена пословањем Резервног фонда, може користити искључиво за финансирање текућих пензија и реинвестирање ради капитализације и увећања имовине ПРЕФ-а. Дјелатност ПРЕФ-а је улагање у хартије од вриједности и другу имовину, уз уважавање начела сигурности, дисперзије ризика, ликвидности и профитабилности, а ради увећања имовине.

Из наведеног произилази да је "приватизациона" имовина Фонда ПИО стављена у функцију дугорочне одрживости обавезног пензијског осигурања, те да су оснивањем ПРЕФ-а, као демографског резервног фонда, створени предуслови за стварање капиталних резерви за дјелимично финансирање дефицита фонда међугенерацисјске солидарности, насталог усљед демографских и других поремећаја.

6 УВОЂЕЊЕ ДОБРОВОЉНОГ КАПИТАЛИЗОВАНОГ „III СТУБА“ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА

Добровољни пензијски фондови спадају у тзв. III стуб пензијског осигурања, који, како сам назив указује, представља добровољну компоненту пензијског система. То подразумијева да је штедња у овим фондовима базирана на добровољности чланова, те да не постоји законска обавеза уплате пензијских доприноса у ове фондове.

Добровољна пензијска штедња може се институционално организовати на различите начине, укључујући намјенску штедњу у банкама, осигуравајућим друштвима и сл. Концепт оснивања посебних пензијских фондова, као специфичних инситуционалних инвеститора на тржишту капитала, широко је прихваћен у земљама у транзицији, а основна правила њиховог пословања утврђена су и директивама Европске уније.

За потребе оцјене оправданости увођења добровољног капитализованог пензијског осигурања, Радна група је средином 2008. године израдила студију под називом **"Добровољни пензијски фондови у Републици Српској: потреба и перспективе"**, о којој је вођена и широка јавна расправа у градовима Републике Српске.

Како се у недостатку адекватног законског уређења ове области отвара простор за манипулацију лицима вољним да, на добровољној основи, намјенски штеде за старост, те стварају могућности за одлив капитала из земље, то се Радна група одлучила да, и прије утврђивања свеобухватне стратегије реформе пензијског система у РС, предложи Влади и Народној скупштини усвајање законског оквира који уређује област добровољних пензијских фондова.

Поред наведеног, цијенило се да добровољна компонента пензијског осигурања не може на било који начин негативно да утиче на обавезно пензијско осигурање, ма како оно у будућности било организовано. Сасвим супротно, стало се на становиште да добровољни пензијски фондови нуде неопходну диверсификацију пензијских извора, тј. креирање личног пензијског портфеља, доприносе развоју тржишта капитала и економије уопште.

У складу са наведеним, усвојен је **Закон о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановима ("Службени гласник Републике Српске", број 13/09)**, и донесени су подзаконски акти неопходни за функционисање ове врсте пензијских фондова.

На крају, треба имати у виду да је Народна скупштина Републике Српске усвојила и **Закон о измјенама и допунама Закона о порезу на доходак ("Службени гласник Републике Српске", број 120/09)**, којим је утврђено умањење пореске основице за износ уплаћеног пензијског доприноса за добровољно пензијско осигурање до 1.200 КМ годишње.

ЗАКЉУЧЦИ

Дугорочна финансијска одрживост пензијског система Републике Српске је угрожена!

Систем се одржава у равнотежи захваљујући готово јединственом законском рјешењу да се пензије исплаћују до нивоа остварених прихода Фонда ПИО, тј. прикупљених доприноса и примљених буџетских трансфера.

Цијена оваквог урavnотежења, дугорочно посматрано, пада на терет пензионерске популације, јер буџетски трансфери и повећање стопе доприноса имају своја објективна ограничења. **У кратком и средњем року побољшање може да се обезбиједи:**

- убрзанијим привредним растом,
- повећањем запослености и зарада,
- већим обухватом осигураника,
- спречавањем пријевременог пензионисања,
- смањењем сиве економије,
- побољшањем фискалне дисциплине, тј. наплате доприноса.

Ипак, у дугом року, преовладава утицај негативних демографских тенденција. Уз постојећу стопу фертилитета од 1,25 (што је и реална претпоставка за будући период) учешће старог становништва (65+) у укупном становништву биће двоструко веће у наредних 50 година. **Размјере старења и смањења броја становништва Републике Српске су драматичне и најозбиљније позивају на хитно утврђивање пронаталитетне политике, не само ради пензијског система !**

Пензијски систем, упркос економском напретку, без реформи тешко може да одговори на ове изазове. О реформама размишљају готово све европске земље, а и друге широм свијета.

Реформа пензијског система у Републици Српској започела је 2000. године, параметарским промјенама радикалног карактера, поготово ако се изврши поредећење са земљама у окружењу. До данас, ефекти тих промјена су изгубљени у значајној мјери, као посљедица накнадног проширивања пензијских права, које није било усклађено са реалним изворима финансирања. **Резултати се огледају у томе да је пензијски систем Републике Српске оптерећен превеликим бројем пензионера у односу на број запослених, прераним пензионисањем и различитим облицима привилегованих права.**

Зато, треба наставити са параметарским реформама са циљем финансијске консолидације система, кроз:

- проширење круга осигураника,
- поопштравање услова за остваривање права на пензију,
- промјену начина одређивања и усклађивања пензија,
- правичније редистрибуције средстава у систему међугенерациске солидарности преко обрачунске стопе,
- редефинисања привилегованих права и увођење више реда и контроле у област инвалидских пензија,
- промјену система регистрације, контроле и наплате доприноса и сл.

Као одговор на демографске трендове и пријетећи раст дефицита постојећег пензијског система, уз опасност погоршања стопе замјене (однос просјечне пензије према просјечној плати), **поред параметарских реформи, увођење обавезног капитализованог стуба пензијског осигурања (тзв. II стуб) представља могућу реформску опцију системског карактера.** За успјешну реализацију оваквог реформског приједлога потребно је да се испуне **бројне и комплексне претпоставке** од којих је назначајнија фискална подношљивост транзиционог трошка (као цијене увођења II стуба), како са становишта укупног износа, тако и трајања. Имајући у виду специфичне економске, демографске и социјалне услове Републике Српске, треба пажљиво одмјерити старосну границу за улазак осигураника у II стуб, преферирајући генерације млађе од старосне доби 30 година. Функционисање овог стуба пензијског осигурања заснивало би се на преусмјеравању дијела (око 1/3) постојећег пензијског доприноса на индивидуалне рачуне осигураника. Овакво преусмјеравање доприноса не смије ићи на штету постојећих пензионера, нити на терет будућих пензионера који у потпуности остају осигураници I стуба међугенерациске солидарности. То значи да је потребно обезбиједити **додатне, дугорочне (мјерено деценијама) и стабилне изворе финансирања транзиционог трошка.**

Процјењује се да би ефекти увођења II стуба били, прије свега, усмјерени ка **спречавању погоршања основних параметара пензијског система.** Социјално није прихватљиво погоршање стопе замјене (однос просјечне пензије и просјечне плате), а са друге стране економски није прихватљиво повећање стопе доприноса (која би по пројекцијама постојећег пензијског система без реформе, требала достигати и 50%, да би се постигла финансијска равнотежа).

Остали ефекти који се, обично, везују за II стуб (повећање домаће штедње, привредни раст, боље функционисање тржишта радне снаге и тржишта капитала) оствариви су, али је у нашим условима тешко процијенити њихове реалне домете. Наиме, сваки од напријед побројаних сегмената не зависи само од капитализоване пензијске штедње, већ и од низа других фактора који само у синергетском дјеловању могу, уз истовремену досљедну примјену прописа, да обезбиједје очекиване ефекте.

Од посебног значаја за успјех пензијске реформе је постизање **општег политичког и друштвеног консензуса** уз активно учешће свих социјалних партнера. Поред тога, реформа образовања и промјена свијести, односно образаца понашања у потрошњи и штедњи, су важнији него што на први поглед може да се учини.

Пензијска реформа је комплексан, дугорочан и континуирани процес, који захтијева стално праћење, процјену и прилагођавање демографским, економским и социјалним околностима. Компаративна искуства других земаља, мишљења стручњака и препоруке међународних инситуција које се баве пензијским реформама (Свјетска банка, Међународна организација рада итд.) неспорно потврђују да **не постоји универзални и идеални пензијски систем ни модел реформе.**

Истовремено, без трајне посвећености и дисциплине органа и инситуција које проводе реформу, овај процес осуђен је на неуспјех!

ДОДАТАК 1

Стратешки и оперативни циљеви и мјере за реализацију Стратегије

Стратешки циљеви пензијске реформе	Оперативни циљеви	Мјере за остварење циљева
1. Обезбјеђење стабилних прихода и смањење сиромаштва популације старих (прерасподјела потрошње)	Повећање броја осигураника	- проширити круг обавезно осигураних лица (7 нових категорија осигураника). - увести продужено осигурање - повећање броја запослених - смањење сиве економије
	Рјешавање финансирања и редефинисање обима привилегованих права	- прецизно утврдити обавезе Републике у смислу члана 199. Закона - догорочно из система ПИО издвојити преостале привилегије бораца (гарантовани пензијски основ) и давања по том основу везати за Закон о правима бораца - елиминисати вишеструка давања по истом основу
	Успостављање ПРЕФ-а	- досљедна примјена Закона о ПРЕФ-у (Пензијски резервни фонд)
2. Повећање обухвата тј. покривености популације 65+ пензијским осигурањем	Повећање друштвене одговорности за старе	- постепено дугорочно смањивање доње границе стажа осигурања за остваривање права на старосну пензију са 20 на 15 година - одредити више нивоа загарантоване пензије зависно од дужине пензијског стажа - дугорочно размотрити могућност увођења социјалне пензије - у систем осигурања укључити нове категорије осигураника које остварују доходак
3. Враћање повјерења у пензијски систем	Правичнија прерасподјела и транспарентнији обрачун пензијског основа	систем коефицијената валоризације за обрачун пензијског основа и одређивање износа пензије замијенити “бод системом”, који обезбјеђује: - правичнију прерасподјелу постојећег обима средстава, - директнију везу доприноса и пензије - „пенализирање“ пријевременог пензионисања, - рјешавање проблема дестимулативне обрачунске стопе без потребе да се врши усклађивање коефицијената валоризације, - једноставно лимитирање највише пензије - стимулисање дужег рада
	Спречавање злоупотреба у	- нова дефиниција инвалидности

Стратешки циљеви пензијске реформе	Оперативни циљеви	Мјере за остварење циљева
	остваривању права на инвалидску пензију	<ul style="list-style-type: none"> - унаприједити примарну здравствену заштиту - обавезе органа вјештачења - додатне контроле посебне експертске медицинске комисије - сарадња са референтним здравственим установама - увођење накнадних контролних прегледа - побољшање функционалне дијагностике органа вјештачења - осавременавање листе и класификације ТО и професионалних болести
	Боља организација Министарства рада и Фонда ПИО	<ul style="list-style-type: none"> - формирање Ресора за пензијски систем у Министарству рада - осавременавање информационих технологија у Фонду ПИО - ажирирање и комплетирање база података у Фонду ПИО - преузимање комплетних матичних евиденција из Сарајева (ЕРЦ ЗИПО Сарајево) - побољшање кадровске структуре Фонда ПИО - оријентисаност Фонда ПИО према клијентима и транспарентност у раду - примјена стандардизоване методологије индикатора пензијског система и извјештавања о стању система
4. Обезбјеђење дугорочне одрживости и финансијске стабилности пензијског система у условима демографских и економских промјена,	- Креирање и примјена реалне пронаталитетне политике	<ul style="list-style-type: none"> - усклађивање рада и родитељства (приватног живота), - снижавање психолошке цијене материнства, - промоција репродуктивног здравља младих, - борба против неплодности- друштвена подршка - здраво материнство, - позитивна популациона клима
	<ul style="list-style-type: none"> - Успоравање раста броја корисника права, - Усклађивање са демографским тенденцијама (већа актуарска правичност - Повећање ефективне доби пензионисања 	<ul style="list-style-type: none"> - поштрити услове за остваривање права на старосну пензију – додатни кумулативни услови година живота - могућност наставка рада након 65 година живота (слободно регулисање радник-послодавац), уз укључивање доприноса у пензијски основ
	Усклађивање обима права са економским могућностима	<ul style="list-style-type: none"> - прописати обавезно усклађивање (индексацију) на годишњем нивоу и то, општег бода према кретању плата, а пензија према збиру половина стопе кретања плата и стопе инфлације - поштравање услова за остваривање привилегованих права - размотрити могућност раздвајање финансирања привилегованих права

Стратешки циљеви пензијске реформе	Оперативни циљеви	Мјере за остварење циљева
5. Побољшање система јавног финансирања (повећање ефикасности прикупљања доприноса)	Повећање обухвата осигураника који плаћају доприносе и смањење рада „на црно“	-Јединствен систем регистрације, контроле и наплате доприноса путем Пореске управе РС („ЕЛМО пројекат“)- потпуна примјена
6. Допринос економском расту и националној штедњи	Функционисање актуарске јединице у оквиру Министарства финансија	-редовно извјештавање Владе и Народне скупштине у вези са стањем у пензијском систему и могућности за увођење додатног обавезног пензијског осигурања –II стуба (континуирано праћење финансијских и демографских параметара)
	Подстицање оснивања добровољних пензијских фондова и штедње кроз добровољне фондове (III стуб)	-увођење додатних пореских олакшица за уплате доприноса кроз добровољне пензијске фондове
	Потпуно функционисање и јачање Пензијског резервног фонда.	- успостављање организационих цјелина, усвајање подзаконских аката, активно управљање портфељом Пензијског резервног фонда и надзор над радом Друштва за управљање пензијским резервним фондом.
	Подизање свијести о значају штедње за старост у току радног вијека.	-реформа наставних програма у на свим нивоима образовања у циљу увођења програма едукације из области личних финансија.
7. Повећање индивидуалне одговорности и ризика осигураника,	Увођење капитализованог пензијског осигурања	- додатни порески и други подстицаји за III стуб - стално актуарско и демографско праћење и анализа могућности увођења II стуба

ДОДАТАК 2

Акциони план реализације Стратегије

Параметарске реформе:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Март 2010.	Влада РС усваја Стратегију реформе пензијског система у РС	Влада РС	ПЛАНИРА СЕ
Април 2010. - Мај 2010.	Скупштина РС усваја Стратегију реформе пензијског система у РС	Скупштина РС	ПЛАНИРА СЕ
Април 2010. - Мај 2010.	Влада РС формира радну групу за израду новог Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС	Министарство рада	ПЛАНИРА СЕ
Мај 2010. - Јун 2010.	Округли сто у вези реформе пензијског система у РС	Влада РС	ПЛАНИРА СЕ
Новембар 2010. -Децембар 2010.	Успостављање нове организационе јединице у Министарству рада	Влада РС	ПЛАНИРА СЕ
Новембар 2010. -март 2011.	Реорганизација Фонда за пензијско-инвалидско осигурање РС	Фонд ПИО	ПЛАНИРА СЕ
Јануар 2011.	Усваја се Нацрт Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС	Скупштина РС	ПЛАНИРА СЕ
Фебруар 2011. - Април 2011.	Јавна расправа Закон о пензијско-инвалидском осигурању РС	Министарство рада	ПЛАНИРА СЕ
Мај 2011.	Усвајање Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС	Скупштина РС	ПЛАНИРА СЕ
Мај 2011 - континуирано	Континуирана едукација у вези новог Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС (циљне групе: Савез синдиката, Удружење пензионера, Савез послодаваца, Привредна Комора, медији, итд.)	Министарство рада	ПЛАНИРА СЕ

Параметраске реформе и II стуб:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Новембар 2009.	Успостављена актуарска јединица у оквиру Министарства финансија која ће пратити стање у пензијском систему (демографски и актуарски аспект), као и могућности за увођење обавезног капитализованог пензијског осигурања	Министарство финансија	ИЗВРШЕНО
Мај 2011. - континуирано	Актуарска јединица једном годишње подноси извјештај Влади РС у вези могућности за увођење обавезног капитализованог пензијског осигурања у РС.	Министарство финансија	ПЛАНИРА СЕ
Мај 2011. - континуирано	Актуарска по потреби организује јавне и стручне расправе у вези могућности за увођење обавезног капитализованог пензијског осигурања у РС (циљне групе: Савез синдиката, Удружење пензионера, Савез послодаваца, Прив. Комора, институције финансијског тржишта, медији, итд.)	Министарство финансија	ПЛАНИРА СЕ

III стуб:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Јул 2008.	Објављена Студија о добровољни пензијским фондовима	Радна група	ИЗВРШЕНО
Децембар 2008.	Усвојене измјене Закона о порезу на доходак грађана	Народна скупштина	ИЗВРШЕНО
Јануар 2009.	Усвојен Закон о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановима	Скупштина РС	ИЗВРШЕНО
Јун 2009.	Усвојени подзаконски акти неопходни за оснивање Друштва за управљање пензијским фондовима и пензијских фондова	Агенција за осигурање	ИЗВРШЕНО
Април 2010.	Припрема измјене закона који регулишу порезе и доприносе у циљу већих пореских олакшица за послодавце и осигуранике који би уплаћивали доприносе кроз добровољне пензијске фондове	Министарство финансија	ПЛАНИРА СЕ
Април 2010.	Усвајање измјене "пореских" закона	Народна скупштина	ПЛАНИРА СЕ
Јун 2010. - континуирано	Разговори са потенцијалним оснивачима друштва за управљање и добровољних пензијских фондова, и презентовање нових пореских олакшица	Агенција за осигурање	ПЛАНИРА СЕ

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Јун 2010. - Септембар 2010.	Округли сто у сарадњи са републичким педагошким заводом на тему осавремењивање наставних програма у основним и средњим школама у вези едукације о потреби штедње	Министарство просвјете	ПЛАНИРА СЕ
Септембар 2011.	Нови наставни планови у основним и средњим школама	Министарство просвјете	ПЛАНИРА СЕ

Пензијски резервни фонд Републике Српске - ПРЕФ:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Мај 2007.	Објављена Студија о избору модела управљања портфељом Фонда ПИО	Радна група	ИЗВРШЕНО
Август 2008.	Усвојен Закон о пензијском резервном фонду РС	Народна скупштина РС	ИЗВРШЕНО
Новембар 2008.	Одлука о оснивању Друштва за управљање ПРЕФ-ом	Фонд ПИО РС	ИЗВРШЕНО
Децембар 2008.	Усвојен Статут Друштва за управљање пензијским резервним фондом и статут резервног пензијског фонда	Фонд ПИО РС	ИЗВРШЕНО
Фебруар 2010.	Изабран Надзорни одбор Друштва за управљање пензијским резервним фондом	Влада РС	ИЗВРШЕНО
Април – Мај 2010.	Избор Управе Друштва за управљање ПРЕФ-ом	Надзорни одбор Друштва	ПЛАНИРА СЕ
Јун 2010. - Август 2010.	Успостављање свих сектора у оквиру Друштва за управљање и усвајање свих правилника неопходних за почетак рада	Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом	ПЛАНИРА СЕ
Септембар 2010.	Почетак активног управљања са портфељом пензијског резервног фонда	Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом	ПЛАНИРА СЕ

ДИНАМИЧКИ ПРЕГЛЕЕД АКЦИОНОГ ПЛАНА

Активност / период	Остварено					Планира се											
	2007.	2008.	2009.	Јан 2010	феб. 2010	мар. 2010	апр. 2010	Мај 2010	Јун 2010	Јул 2010	Авг. 2010	сеп. 2010	окт. 2010	нов. 2010	дец. 2010	2011	2012 - конт
Објављена студија - управљања портфељом Фонда ПИО	мај: Радна група за реформу пенз. система																
Објављена студија о добровољни пензијским фондовима		јул: Радна група за реформу пенз. система															
Усвојен Закон о ПРЕФ-у		август: Народна Скупштина РС															
Одлука о оснивању Друштво за управљање ПРЕФ-ом		новембар: Фонд ПИО															
Одлука о оснивању ПРЕФ		новембар: Фонд ПИО															
Усвојен Статут ДУИФ-а и Статут ПРЕФ-а		новембар: Фонд ПИО															
Измјене закона о порезу на доходак		децембар: Народна Скупштина РС															

Стратегија реформе пензијског система у Републици Српској-извод

Активност / период	Остварено					Планира се											
	2007.	2008.	2009.	Јан 2010	Феб. 2010	мар. 2010	апр. 2010	Мај 2010	Јун 2010	Јул 2010	Авг. 2010	сеп. 2010	окт. 2010	нов. 2010	дец. 2010	2011	2012 - конт
Усвојен Закон о добровољним пенз. фондовима			јануар: Народна Скупштина РС														
Усвојени подзаконски акти за III стуб			јун: Агенција за осиг. РС														
Успостављена актуарска јединица			новембар: Влада РС														
Изабран Надзорни одбор ДУИФ-а					Влада РС												
Усвајање Стратегије реформе пензијског система						Влада РС											
Припрема измјене закона за додатне пореске олакшице III стуб							Влада РС										
Усвајање Стратегије реформе пензијског система							Народна скупштина РС										
Избор радне групе за нови закон о ПИО РС							Влада РС										
Избор Управе ДУИФ-а							Надзорни одбор Друштва за управљање ПРЕФ- ом										

ДОДАТАК 2

Активност / период	Остварено					Планира се												
	2007.	2008.	2009.	Јан 2010	феб. 2010	мар. 2010	апр. 2010	Мај 2010	Јун 2010	Јул 2010	Авг. 2010	сеп. 2010	окт. 2010	нов. 2010	дец. 2010	2011	2012 - конт	
Округли сто у вези реформе пензијског система у РС								Влада РС										
Успостављање нове организационе јединице у Министарству рада														Влада РС				
Реорганизација пословања Фонда ПИО РС														Фонд ПИО				
Усвајање измјене закона за додатне пореске олакшице III стуб							Народна Скупштина РС											
Презентација потенцијалним оснивачима друштава за управљање III стуба									Агенција за осигурање РС									
Успостављање организационе структуре ДУИФ-а									Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом									
Активно управљање ПРЕФ-ом											Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом							
Округли сто реформа наставних планова и програма у основним и средњим школама													Влада РС					
Нацрт новог Закона о ПИО РС																јануар 2011: Народна Скупштина РС		

Стратегија реформе пензијског система у Републици Српској-извод

Активност / период	Остварено					Планира се											
	2007.	2008.	2009.	Јан 2010	феб. 2010	мар. 2010	апр. 2010	Мај 2010	Јун 2010	Јул 2010	Авг. 2010	сеп. 2010	окт. 2010	нов. 2010	дец. 2010	2011	2012 - конт
Јавна расправа новог Закона о фонду ПИО																	фебруар - април 2011: Влада РС
Усвајање новог закона о ПИО РС																	Мај 2011.: Народна Скупштина РС
Нови наставни планови и програми у основном и средњем образовању																	Влада РС
Актуарска јединица - извјештаји о могућности за II стуб																	Влада РС
Актуарска јединица - редовне стручне расправе о могућностима за II стуб																	Влада РС
Континуирана едукација у вези новог закона о ПИО РС и континуирано унапређење првог стуба																	Влада РС

ДОДАТАК 3

Основни индикатори пензијског система Републике Српске

Опис	Стање у 2007.г. као базној за пројекције	
Стопа доприноса на бруто плату	17,0%	
Становништво млађе од 18 година / укупна популација	18,3%	
Становништво од 18 до 64 године / укупна популација	64,2%	
Становништво од 65 година и више / укупна популација	17,5%	
Број осигураника / радна снага	34,0%	
Однос броја осигураника и пензионера	1,48	
Број лица са 65 година и више / број лица од 15 до 64 године	27,0%	
Број осигураника / број лица од 15 до 64 године	36,0%	
Број пензионера / број лица са 65 година и више	91,0%	
Просјечна старост корисника старосне пензије на дан остваривања права	М	61,5
	Ж	59,0
Просјечан број година које лице проведе као пензионер	М	16,3
	Ж	18,8
Однос просјечне пензије и просјечне плате	39,3%	
Однос просјечне пензије за пуни стаж осигурања и просјечне плате	59,0%	
Учешће најниже пензије у просјечној пензији	58,7%	
Учешће најниже пензије у просјечној плати	23,1%	
Учешће броја корисника старосних пензија у укупном броју корисника	45,4%	
Учешће броја корисника породичних пензија у укупном броју корисника	36,4%	
Учешће броја корисника инвалидских пензија у укупном броју корисника	18,2%	
Учешће броја корисника старосне пензије за пуни стаж осигурања у укупном броју корисника	7,0%	
Износ средстава за старосне пензије у укупним пензијама	52,6%	
Износ средстава за породичне пензије у укупним пензијама	30,2%	
Износ средстава за инвалидске пензија у укупним пензијама	17,2%	
Учешће прихода по основу доприноса у укупним приходима Фонда ПИО РС	76,1%	
Учешће трансфера из буџета РС у укупним приходима Фонда ПИО РС	22,1%	
Учешће прихода из других извора у укупним приходима Фонда ПИО РС	1,8%	
Укупни приходи Фонда ПИО / БДП	8,6%	
Приходи Фонда ПИО по основу доприноса / БДП	6,5%	

Опис	Стање у 2007.г. као базној за пројекције
Трансфери из буџета РС Фонду ПИО / БДП	1,9%
Трансфери из буџета РС Фонду ПИО / буџет РС	10,0%
Укупни расходи пензија без годишњег усклађивања и без примјене члана 162 / БДП	8,2%
Укупни расходи пензија са годишњим усклађивањем и без примјене члана 162 / БДП	12,4%
Укупни расходи пензија након примјене члана 162 / БДП	7,8%
Укупни расходи Фонда ПИО без годишњег усклађивања и без примјене члана 162 / БДП	8,8%
Укупни расходи Фонда ПИО са годишњим усклађивањем и без примјене члана 162 / БДП	13,0%
Укупни расходи Фонда ПИО након примјене члана 162 / БДП	8,4%

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

АКТУАРСКА ПРАВИЧНОСТ (енгл. actuarial fairness) - метод за одређивање осигуравајућих премија на основу стварних ризика који су укључени.

АНУИТЕТ (енгл. annuity) – мјесечни новчани прилив (исплате) по одређеној стопи, које могу укључивати одређене одредбе за заштиту од инфлације и које се исплаћују све док не дође до неког неочекиваног догађаја, обично смрти корисника или примаоца породичне пензије.

ВАЛОРИЗАЦИЈА ЗАРАДА (енгл. valorization of earnings) - метод реевалуације зарада у складу са унапријед одређеним факторима, како што су укупни раст плата или просјечни раст плата, с циљем прилагођавања у односу на промјене цијена, нивоа плата, или економског раста. У PAYG системима пензије се обично заснивају на одређеном проценту просјечне плате. Према томе, просјечна плата се обрачуна у току одређеног временског периода, који се креће од просјека за цијелу каријеру до последње плате. Ако је период за који зараде историјски улазе у формулу за обрачун давања дужи од последње плате, стварне плате које су зарађене се обично реевалуирају како би се прилагодили у односу на те типове промјена.

ДАВАЊА ТЕСТИРАНА У ОДНОСУ НА СРЕДСТВА (енгл. means-tested benefit) - давање које се плаћа само ако је доходак примаоца испод одређеног нивоа.

ДЕМОГРАФСКА ТРАНЗИЦИЈА (енгл. demographic transition) - историјски процес промјене демографске структуре до којег долази са падом стопа наталитета и морталитета, што резултира повећаним удјелом старијих лица у односу на млађа.

ДЕФИНИСАНА ПРАВА (енгл. defined benefit - DB) - пензијски план-систем у којем се гарантује да ће пензија бити исплаћена у складу са прописаном формулом (нпр. године стажа и висина плате). Може бити финансиран фондовски или текуће (нефондовски), а може бити у "условно" финансиран (номинални, нефинансијски – енгл. notional/non financial).

ДЕФИНИСАНИ ДОПРИНОСИ (енгл. defined contribution - DC) - пензијски план-систем у којем се периодични доприноси прописују, а давања зависе од уплаћених доприноса и поврата оствареног на инвестиције. Може бити финансиран фондовски или номинални/нефинансијски.

ДОПРИНОСИ (енгл. contributions)- уз порезе, основни начин финансирања програма социјалне заштите. Доприноси су дио плате, који уплаћају послодавци и запослени. Уплаћују се у посебне фондове којима се финансира социјална заштита (здравствени фонд, пензијски фонд или фонд за заштиту незапослених).

ЕВРОПСКА СОЦИЈАЛНА ПОВЕЉА (енгл. European Social Charter) – Основни документ Вијећа Европе о социјалним правима. Прва повеља је усвојена 1961. год. , а Измијењена Повеља 1966. године. Предвиђене су три категорије социјалних права: за све грађане једне земље, за запослене и за посебне категорије. БиХ је 2002. потписала Повељу , која је у фази ратификације.

ЕВРОПСКИ ЗАКОНИК СОЦИЈАЛНЕ СИГУРНОСТИ (енгл. European Code of Social Security)- документ Вијећа Европе намијењен хармонизацији и унапређењу европског законодавства у области социјалне сигурности. Усвојен је 1961. године, а ревидиран 1990. године.

ЗАКОНСКА ДОБ ЗА ПЕНЗИОНИСАЊЕ (енгл. legal retirement age) - нормална доб за одлазак у пензију која је утврђена прописима који уређују област пензија.

ИМПЛИЦИТНИ ПЕНЗИЈСКИ ДУГ (НЕТО) (енгл. (net) implicit pension debt) - вриједност неизмирених пензијских потраживања од јавног сектора умањено за акумулиране пензијске резерве.

ИНВАЛИДНОСТ - трајне промјене у здравственом стању осигураника проузроковане повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу, које се не могу отклонити лијечењем или мјерама медицинске рехабилитације, због којих је настао губитак или смањење способности за рад.

ИНДЕКСАЦИЈА - ПРИЛАГОЂАВАЊЕ НАГОРЕ (енгл. indexation - uprating) - повећање давања у односу на одређени индекс, обично раст цијена, раст просјечне зараде или комбинација.

КОЕФИЦИЈЕНТ ЗАВИСНОСТИ У СИСТЕМУ (енгл. system dependency ratio) - број лица која примају пензије из одређеног пензијског плана подјелењен са бројем радника који доприносе истом плану у току истог периода.

КОЕФИЦИЈЕНТ ЗАВИСНОСТИ У СТАРИЈОЈ ДОБИ (енгл. old-age dependency ratio) - удио старијих лица у односу на лица радне доби. Коэффициент зависности у старијој доби може се односити на број лица старијих од 60 подијелењен, нпр бројем лица старости од 15 до 59, број лица старијих од 65 подијелењен бројем лица старости од 20 до 59 итд.

КОЕФИЦИЈЕНТИ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ – инструмент којим се износи плата и основица осигурања доводе на ниво године на коју се усклађују пензије тако да остану у истом односу према просјечној плати као из године која се валоризује.

ЛИЧНИ БОДОВИ – код бод система производ личног коэффицијента осигураника и његовог пензијског стажа,

ЛИЧНИ КОЕФИЦИЈЕНТ – збир годишњих личних коэффицијената подијелењен са периодом за који су обрачунати.

МИНИМАЛНЕ ПЕНЗИЈСКЕ ГАРАНЦИЈЕ (енгл. minimum pension guarantee) - гаранције које пружа влада да доведе пензије на одређени минимални ниво, можда кроз "надопуњавање" акумулације капитала која је неопходна за финансирање пензија.

НЕФИНАНСИЈСКА (НОМИНАЛНА) ДЕФИНИСАНА ДАВАЊА (ПЛАН) (енгл. nonfinancial (national) defined-benefit (plan) – NDC) - пензијски план са дефинисаним давањима, а који је нефондовски (осим потенцијалног резервног фонда).

НЕФИНАНСИЈСКИ (НОМИНАЛНИ) ДЕФИНИСАНИ ДОПРИНОСИ (ПЛАН) (енгл. nonfinancial (notional) defined-contribution) - пензијски план са дефинисаним давањима који опонаша структуру фондовског плана са дефинисаним нивоом доприноса, али остаје нефондовски (осим потенцијалног резервног фонда).

НОМИНАЛНИ (НЕФИНАНСИЈСКИ) КАПИТАЛ (енгл. notional (or nonfinancial) capital) - вриједност индивидуалног рачуна у датом тренутку који одређује вриједност анuitета у тренутку пензионисања или вриједност трансфера у случају преласка на други план или у другу земљу.

НОМИНАЛНИ (НЕФИНАНСИЈСКИ) РАЧУНИ (енгл. notional (nonfinancial) accounts) - индивидуални рачуни код којих се номинални доприноси плус каматне стопе које су доспјеле евидентирају и одређују номинални капитал (односно, обавезу према друштву).

ОБАВЕЗНО ОСИГУРАНА ЛИЦА - лица у радном односу, лица која самостално обављају занатско предузетничку дјелатност (предузетници), лица која обављају свештеничку дјелатност или вјерску службу и лица по престанку радног односа за вријеме док примају новчану накнаду.

ПЕНЗИЈА – право из пензијског и инвалидског осигурања које се признаје у зависности од настанка осигураног случаја,

ПЕНЗИЈСКА СТОПА ОБУХВАТА (енгл. pension coverage rate) - број радника који активно доприносе јавном обавезном доприносном или пензијском плану, подијелењен са процијењеном величином радне снаге или бројем становника радне доби.

ПЕНЗИЈСКИ ОСНОВ - просјечан износ нето плата и накнада односно нето основица осигурања, на које је уплаћен допринос (у РС почев од 01.01.1970. године до године која претходи години остваривања права).

ПЕНЗИЈСКИ СТАЖ – све утврђене врсте стажа.

ПЛАН СА ТЕКУЋИМ ФИНАНСИРАЊЕМ, (енгл. Pay-as-you-go - **РАУГ** план) - у најужем смислу, метод финансирања пензијског плана по којем се текући одливи на пензијска давања исплаћују из текућих прихода од намјенског пореза/доприноса, често пореза/доприноса на плате.

ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ – разлика између броја живорођених и умрлих у посматраном периоду. Израчунава се : број живорођених – број умрлих.

ПРОЈЕКЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА – врста моделирања демографске будућности на бази претпоставки, које у вријеме настанка могу али и не морају да изгледају вјероватне.

ПРОСЈЕЧНА ЕФЕКТИВНА СТАРОСТ ЗА ПЕНЗИОНИСАЊЕ – (енгл. average effective retirement age) - стварна просјечна старост при пензионисању, узимајући у обзир пријевремено пензионисање и посебне режиме.

ПРОФЕСИОНАЛНИ ПЕНЗИЈСКИ ПЛАН (енгл. occupational pension scheme) - аранжман у којем послодавац обезбјеђује пензијска давања запосленима.

ПРОЦЈЕНЕ СТАНОВНИШТВА - израђују се да би обезбједиле потребне податке о укупном броју становника по полу и старости у годинама након пописа. Основни разлог процјењивања становништва јесте прилично дуг међупописни период (од 10 година) у коме се дешавају значајне промјене у становништву.

РЕЛЕВАНТНИ ПЕРИОД (енгл. vesting period) - минимално вријеме које је неопходно за квалификовање за пуно и неопозиво власништво над пензијским давањима.

СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА (енгл. social security) – закони, мјере и праксе којима се појединци штите од главних ризика у животном циклусу (болест, повреда, инвалидност, губитак посла, смрт).

СОЦИЈАЛНИ ДИЈАЛОГ (енгл. social dialogue) – сви облици преговарања, консултација и размјене информација између социјалних партнера (бипартитни дијалог), те социјалних партнера и представника владе (трипартитни дијалог).

СПЕЦИФИЧНА СТОПА МОРТАЛИТЕТА – годишњи број умрлих у одређеној старости на хиљаду становника те старости.

СПЕЦИФИЧНА СТОПА ФЕРТИЛИТЕТА – број живорођених од X старости мајке на број жена старости X. Израчунава се: укупан број живорођених у посматраном периоду посматране групе / укупан број жена у посматраној старости. Нпр: укупан број живорођених са старости мајке од 30 година / укупан број жена у старости од 30 година.

СТАЖ ОСИГУРАЊА – вријеме проведено у осигурању за које је плаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање као и докупљени стаж у складу са Законом.

СТОПА ДАВАЊА (енгл. benefit rate) - однос просјечне пензије и просјечне плате, који би могао да се изрази у односу на просјечну плату за цијелу привреду или конкретну плату или последњу плату појединца.

СТОПА ДОСПИЈЕЋА (енгл. accrual rate) - стопа по којој се пензијска права акумулирају у односу на зараде по години стажа у плановима који су везани за зараде. Нпр, једна шездесетина посљедње плате.

СТОПА ЗАМЈЕНЕ (енгл. replacement rate) - вриједност пензије изражена као проценат плате радника у току основног периода, као што су последња година или више прије пензионисања или просјечна зарада у току цијелог радног вијека. Такође, представља просјечну пензију за групу пензионера, изражену као проценат просјечних плата групе.

СТОПА ЗАВИСНОСТИ (енгл. dependency ratio) – однос економски активног и неактивног становништва. Број становника млађи од 15 и старији од 65, подијељен са бројем становника 15-64 године.

СТОПА МОРТАЛИТЕТА (ОПШТА) - број умрлих на 1000 становника. Израчунава се: број умрлих у посматраном периоду / укупан број становника у том периоду * 1000.

СТОПА НАТАЛИТЕТА – број живорођених на 1000 становника. Израчунава се : број живорођених у посматраном периоду / укупан број становника у том периоду * 1000

СТОПА ФЕРТИЛИТЕТА (ОПШТА) - годишњи број живорођених на хиљаду жена у фертилном периоду тј. у старости од 15-49.

СТОПА УКУПНОГ ФЕРТИЛИТЕТА – сума специфичних стопа фертилитета, која представља број живорођене дјеце по једној жени у фертилном периоду. Да би се обезбједио ниво простог обнављања становништва потребно је да једна жена, зависно од морталитета роди између 2.1 и 2.5 дјеце.

УСКЛАЂИВАЊЕ ПЕНЗИЈА – институт којим се све пензије, без обзира у којој су календарској години остварене, сваке године повећавају или смањују на законом прописан начин.

ФОНДОВСКИ ПРИСТУП (енгл. funding) - акумулација средстава унапријед за испуњење будућих пензијских обавеза.

СКРАЋЕНИЦЕ

БДП – бруто домаћи производ

ELMO –Enabling Labour Mobility (Пројекат USAID)

ILO – International Labour Organization , Међународна организација рада

IRR- Internal Rate of Return – интерна стопа рентабилности

OECD – Organization for Economic Cooperation and Development

PAYG – Pay As You Go

ПРЕФ- Пензијски резервни фонд

SITAP – Social Insurance Technical Assistance Project (Пројекат Свјетске банке)

Стратегија – Стратегија реформе пензијског система у РС

SUF/TFR – стопа укупног фертилитета, Total Fertility Rate

ФОНД ПИО – Фонд за пензијско и инвалидско осигурање РС

ФОНД ЗДРАВСТВА- Фонд здравственог осигурања РС

WB – World Bank, Свјетска банка

ЛИТЕРАТУРА

1. Alibegović, J. Et al. 2006, Social Protection and Social Inclusion in Croatia, The Institute of Economics, Zagreb.
2. Анализа демографске ситуације и спровођење пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској, 2008, Влада РС, Министарство за породицу омладину и спорт, Савјет за демографску политику, Бања Лука.
3. Ansley, C. 195, Increases in Expectation of Life and Population Growth, Proceedings of the Conference of the International Union for the Scientific Study of Population, Vienna.
4. Anušić, Z. Et al, 2003, Pension Reform in Croatia, Social Protection Discussion Paper Series, No.0304, The World Bank.
5. Бајец, Ј. И Станић, К. 2006, Колики је стварно дефицит пензионог система у Србији?, Квартални монитор економских трендова и политика у Србији, бр. 13, FREN, 2005 BARR, N, Pensions: overview of the issues, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No.1, 1-14.
6. Балетић, W.A. Полазишта за популацијску пронаталистичку политику у Хрватској, Загреб.
7. Балетић, W.A. 1999, Становништво и развој, Загреб.
8. Barr, N. Diamond, P. 2006. „The Economics of Pensions“, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No. 1.
9. Barr, N. 2000, Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices, IMF Working paper 139. August, Washington, D.C.
10. Bateman, H. Kingston, G. Piggott, J. 2001, “Administrative costs and charges”, Chapter 7 in the same authors, Forced Saving: Mandatory Private Retirement Provision, Cambridge University Press.
11. Bongaarts, J. 1975, Why High Birth Rates Are So Low. Population and Development Review, Vol. 1, No, 2, pp. 289-296.
12. Bouvier, L.F., C.E. Davis, 1982, The Future Racial Composition of the United States. U.S. Government Printing Office, Washington D.C.
13. Chawla M. G. Betcherman, A. Vanjeri и сарадници, Из црвеног у сиједо, Свјетска банка, Washington
14. CICRED, 2005, Policy Implications of Age-Structural Changes, Committee for International Cooperation in National Research in Demography, Paris.
15. Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 censuses of population and housing, 2006, United nations economic Commission for Europe, United nations New York and Geneva.
16. Demeny, P. 1986, Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance, and Prospects. In Kingsley Davis, Michael S. Bernstam, Rita Ricardo-Campbel, editors: Below Replacement Fertility in Industrial Societies. Population and Development Review, A Supplement to Volume 12, pp. 335-358.
17. Demeny, P. 2003, Population Policy Dilemmas in Europe at the Dawn of the Twenty-First Century. Population and Development Review, Volume 29, Number 1, pp. 1-28.
18. Демографски развој и популациона политика Републике Српске, 2006. Младост, Бијељина.
19. Ђурђевић, Б.С. С. Ђурчић, 2004, Демографски развој града Новог Сада – пројекција становништва града Новог Сада и његових насеља до 2022. године, 228 страница, ЈП "Урбанизам", Завод за урбанизам, Нови Сад.
20. Ђурђевић, С.Бранислав. Основне технике у демографији, Друштво демографа Југославије, Београд.
21. Ђурђевић, С. Бранислав, 2004, Колико деце треба Србији? Становништво, број 1-4, str. 29-44.
22. Espenshade J. Thomas, 1980, Rising a Child Can Now Cost \$85,000. Intercom, Vol. 8, No. 9, pp.9-19.
23. Feldstein, M. 2005, April, Rethinking Social Insurance, NBER Working Paper No. W11250.
24. Harbison, F. S. Warren C. Robinson, 2002, Policy Implications of the Next World Demographic Transition. Studies in Family Planning, Volume 33, Number 1, pp. 37-48.
25. Hernandez, D. H. And Stewart, F. 2008, Countries with Private Defined Contribution Pension Systems, IOPS Working Paper No. 6.

26. Holzmann, R. Orenstein, M. and Rutkowski, M. 2003, Pension Reform in Europe: Process and Progress, The World Bank.
27. Holzmann, R. Palmer, E. 2006, Pension Reform, Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contributions (NDC) Schemes, The World Bank; Washington DC.
28. Holzmann, R. 2009, Aging Population, Pension Funds, and Financial Markets - Regional Perspectives and Global Challenges for Central, Eastern, and Southern Europe, pg. 2, The World Bank, Washington DC.
29. Holzmann, R., Hinz, R. 2005, Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform, The World Bank, Washington DC.
30. Holzmann, Mackellar and Repansek, 2009, Pension Reform in Southeastern Europe / Linking to Labor and Financial Markets Reforms; The World Bank, Washington DC.
31. International Labour Organization, 2009, Извјештај о пензијској реформи у БиХ: Прва процјена.
32. IMF, June, 2007, Chile, Staff Report for the 2007 Article IV Consultation.
33. James, E. and Vittas, D. 1999, Annuity markets in comparative perspective: do consumers get their money's worth?, World Bank Policy Research Working Paper No. WPS 2493.
34. James, E. and Vittas, D. 1999, November, The Decumulation (Payout) Phase of Defined Contribution Pillars: Policy Issues in the Provision of Annuities and Other Benefits, World Bank Policy Research Working Paper No. 2464, The World Bank.
35. Кидрич, Д., Каменица, А., 2007, Консолидовани извјештај Савјетника за пензиону политику БиХ., СИТАР Пројекат.
36. Кластерско истраживање вишеструких показатеља социјалног и здравственог стања дјете и жена у Републици Српској у 2006. години (завршни извјештај), мај, 2007. MICS, UNICEF, Бања Лука.
37. Квартални монитор економских трендова и политика у Србији, 200., бр. 13, FREN.
38. Марушић Ј. и Шкембер А. Социјални и господарски аспекти увођења обавезног мировинског осигурања на темељу индивидуалне капитализиране штедње, Загреб.
39. Матковић Г., Бајец Ј., Мијатовић Б., Живковић Б. и Станић К.; 2009, Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији, USAID и ЦЛДС, Београд.
40. Матковић Г., Бајец Ј., Станић К., Чирае Р. и Ракић Н.; 2009; Пензијски систем у Србији; USAID и ЦЛДС, Београд.
41. McDonald, 2006, Low fertility and the state, The Efficacy of Policy, Population and Development Review, pp. 485-510.
42. Mesa-Lago – Myth and Reality of Pension Reform, 2002, The Latin American Evidence, World Development, No. 8.
43. Мијатовић, Б. и Хибер, Д. 2008, Капитализација пензијског осигурања у Србији, ЦЛДС - Центар за либерално-демократске студије, Београд.
44. Мировинска реформа у Средњој и Источној Европи, Књига 2 – Реструктурирање јавних сустава мировинског осигурања и анализа случаја Републике Чешке и Словеније (Уредила Elaine Fultz), International Labour Office Central and Eastern European Team.
45. Modigliani, F. Muralidhar, A. 2004, Rethinking Pension Reform, Cambridge University Press.
46. Munnell, A. Soto, O. 2005, "How much pre-retirement income does social security replace?", Issue in Brief, Center for Retirement Research at Boston College
47. Murray, A. F. 1985, A Global Accounting. Environment, Vol. 27, No. 6, pp. 7-34.
48. M. Murthi, J. M. Orszag, P. R. Orszag, 1999, Administrative costs under a decentralized approach to individual accounts: lessons from the United Kingdom, Discussion Paper, Birkbeck College, London.
49. Nickel, C. and Almenberg, J. A. 2006, Pension reforms and capital market development in transition countries, EBRD.
50. OECD, 2007. Latin American Economic Outlook 2008.
51. OECD, Pension Markets in Focus, Issue No5 December 2008.
52. OECD/ISSA/IOPS, 2008, Complementary and Private Pensions throughout the World.

53. Orszag, P. R. and Stiglitz, J. 2001, Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, in New Ideas About Old Age Security, Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century, The World Bank.
54. Palmer, B. December, 1989, Tax Reform and Retirement Income Replacement Ratios, The Journal of Risk and Insurance, Vol. 56, No. 4 .
55. Palmer, E. 2007, Pension Reform and the Development of Pension Systems: An Evaluation of World Bank Assistance, Hungary Country Study, The World Bank.
56. Пенев, Г. Замјена генерација у Србији у периоду 1950-2000.
57. Primer, A. 2007, Josten – Public Pension Reform, IMF, WP/07/28.
58. Рашевић, М. 1997, Фактори природног фертилитета, Становништво, број 3-4, стр. 93-107.
59. Рашевић, М. 2001, Абортус и пронаталитетна политика, Зборник матице српске за друштвене науке, бр. 110-111, стр. 75-82.
60. Roldos, J. 2004, Pension Reform, Investment Restrictions, and Capital Markets, Working Paper, International Monetary Fund.
61. Rudolph, H. R. Rocha, 2005. Enabling conditions for second pillars, World Bank, Vidjeti i radove: Vittas (1998, 1999), Glaessner, Valdes (1998), Impavido, Musalem, Vittas (2002), Holzmann, Hinz (2005).
62. Станић, К. Алтипармаков, Н. Бајец, Ј. , јануар-март 2008, Транзициони трошак увођења обавезних приватних пензијских фондова, Квартални монитор бр. 12.
63. Станић, К. април – јун 2008, Улога пензијског система у одржавању нивоа прихода у старости – мерење и међународна поређења, , Квартални монитор бр. 13. Београд.
64. Стратегија за подстицање рађања, 2007, Министарство за рад и социјална питања, Београд.
65. Стратегија за развој породице у Републици Српској 2009.-2014. година, 2008., Влада РС, Министарство за породицу , омладину и спорт, Бања Лука
66. Teitelbaum, S. M. Winter, M. J. 1985, The Fear of Population Decline, Academic press, Orlando, Florida.
67. Thompson L.H., 2001. Social Protection in Asia and Pacific, edited by I. Ortiz, Asian Development Bank.
68. The World Bank, Administrative Charges in Second Pillar Pensions in ECA , Document of the World Bank.
69. The World Bank, 2007, Извјештај о пензијском систему у БиХ.
70. The World Bank, 2008, Побољшање живота људи у БиХ, извјештај о земљи,
71. UNDP, 2007, Пензијска реформа и системи социјалне заштите у БиХ.
72. United Nations, 2003, Population Newsletter. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, New York.
73. United Nations, 2004, State of World Population 2004, UNFPA, New York.
74. United Nations, 2005a, State of World Population 2005, UNFPA, New York.
75. United Nations, 2005b. Population Challenges and Development Goals. Department of Economic and Social Affairs, New York.
76. United Nations Economic Commission for Europe, Measuring Population and Housing practices of Unece Countries in the 2000 round of Censuses, 2008, United Nations New York and Geneva.

Извори статистичких података

Агенција за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине (IDDEEA)

Фонд пензијског и инвалидског осигурања РС

Фонд здравственог осигурања РС

Population Reference Bureau, 2002. Family Planning Worldwide 2002 Data Sheet.

Подаци о природном кретању становништва Црне Горе, monstat.cg.yu

Republic of Macedonia State Statistical Office, Macedonia in figures 2008.

Републички завод за статистику, Демографска статистика, бр. 1 - 11. Република Српска, Бања Лука.

Статистички годишњаци СРБиХ

Статистика образовања, Основно образовање, бр. 1,2,3,4,5,6,7,8 Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Интернет странице

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/>

www.ilo.org

www.fondpiors.org

ww.monstat.cg.yu/menigodisnjipodaci.htm

WWW.OECD.ORG/DOCUMENT/55/0,3343,EN_2649_34853_42161847_1_1_1_1,00.HTML

www.unecce.org/pxweb/Dialog/Saveshow.asp

www.worldbank.org

www.zdravstvo-srpske.org

Модел за пројекције

A Model of Republica Srpska Pension System

DemProj, Version 4, 1997. Washington DC: Futures Group – Computer Program for Making Population Projection

Mort Pak –Lite - United Nations Software Package for Mortality Measurement